

TÜRKİYE MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE YABANCI SERMAYE

Doğal kaynaklarımızla ilgili hakların ve bu kaynakların işletmeciliğinin yabancılara açık tutulması öteden beri tartışma konusudur. Bu tartışmalar günümüzde daha da yoğunlaşmış ve görüşler iki ana fikir üzerinde toplanmış bulunmaktadır.

Bunlardan birisi, yabancı sermayenin, madenciliğimizin kalkınmasında gerekliliğini savunan fikir olup savunucuların neden bu yargıya vardıkları çalışmanın içindeki bölümlerde ele alınmıştır.

Bu fikrin dışında olanı ise, yabancı şirketlerin salt kendi çıkarları uğruna kullanmaları sonucu doğal kaynaklarımızı halkın yararına bir biçimde değerlendirmedikleri tezidir.

Bu çalışmada bu iki yaklaşım da artıları ve eksileri ile ele alınmaya çalışılmış, sektörümüzün büyüklükleri, sektörümüzdeki yabancı sermayenin yeri, tarihsel süreci ve etkileri değerlendirilmiştir.

Nadir AVŞAROĞLU
Maden Mühendisi
Ağustos 2006, Ankara

İÇİNDEKİLER

1	Tanımlama ve Mevcut Durum	3
2	Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri	7
3	Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	11
4	Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	14
4.1	Osmanlı Döneminde Yabancı Sermaye (1838-1923)	14
4.2	Cumhuriyetin İlk Yılları (1923-1950)	16
4.3	Çok Partili Dönem Ekonomisinde Yabancı Sermaye (1950-1963)	18
4.4	Planlı Dönemde Yabancı Sermaye (1963-1980)	20
4.5	Neoliberal Ekonomi Döneminde Yabancı Sermaye (1980-)	21
5	Yabancı Sermaye Yatırımlarının Madencilik Sektöründeki Yeri	30
6	Madencilik Sektöründe, Yabancı Sermayenin Tarihsel Süreci	32
7	Sonuç	54

TABLolar

1	Uluslararası Üretim ve Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Temel Göstergeler, 1982-2001	9
2	Dünyada En Fazla Yabancı Sermaye Çeken 10 Ülke	9
3	Dünyada En Fazla Yabancı Sermayeye Kaynaklık Eden 10 Ülke	10
4	Dünyada Yabancı Sermaye Akımlarının Bölgesel Dağılımı	11
5	1900'lerin Başında Dünyada Yabancı Sermayenin Genel Durumu	12
6	Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye	22
7	İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı	22
8	1989-2000 Döneminde Dünyaya, Gelişmekte Olan Ülkelere ve Türkiye'ye Doğrudan Dış Yatırım Girişleri	24
9	1980-2002 Döneminde İzin Verilen Toplam Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımında İlk Beş Ülke	24
10	Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı	26
11	İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı	29
12	1914 Yılında Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkeler ve Maden Türleri Açısından Dağılımı	34
13	Belli Başlı Şirketler, Çalışan Sayısı, Ödenen, Yevmiye ve Satış Hasılatı	36
14	Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yıllar İtibarı ile Belli Başlı Madenlerin Üretim Miktar ve Değerleri	36
15	1920-1930 Yılları Arasında Kurulan ve Uğraşı Alanı Maden Üretimi Olan Türk Anonim Şirketlerinin Kurucuları yada Hissedarları Yabancı Olanlar	38
16	Ergani Bakır Şirketi 1928 Yılı Hisse Senedi Dağılımı	39
17	17 Sayılı Karara Tabi Olarak Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Madencilik Kuruluşları	40
18	Madencilik Sektöründe İzin Verilen Yabancı Sermayenin Tutarı ve Dağılımı	44
19	Madencilik Sektöründe Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Şirketler	45
20	Yabancı Sermayeli Madencilik Firmalarının İhracatı	48
21	31 Mart 2006 Tarihi İtibarıyla Türkiye'de Madencilik Alanında Faaliyet Gösteren Firmalar	58

GRAFİKLER

1	Bölgesel Bazda Yabancı Sermaye Girişleri 2000-2001 (Milyar USD)	10
2	Küresel Düzeyde Çekilen DYY Toplamının Dünya GSYİH'na oranı (%)	13
3	Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Girişler (Milyon USD)	23
4	Dünyada Yabancı Sermaye Girişleri ve Türkiye	25
5	1914 Yılında Maden Üretimi Yapan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Üretim Payları	36
6	Cumhuriyet Dönemi Öncesi Belli Başlı Madenlerin Üretim Miktarları	37

1 – TANIMLAMA ve MEVCUT DURUM

Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN, 4 Eylül 2003 tarihinde Sivas'da yaptığı konuşmada "Ahmet ve Mehmetler değil, Hans'lar da yatırım yapmaya gelecek" demiştir. Ahmet ve Mehmetlerin yanı sıra Hans'ların da yatırım yapmaya gelmeleri, sadece 5 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar kanunu ile bağlantılı değil, çok daha önemlisi, bu çağrı içinde yaşadığımız tüm toplumsal ilişkileri dönüştürecek yasal düzenlemeleri kapsamına alan bir içeriği de barındırmaktadır.

Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelebilmesi için, daha uygun bir ortam hazırlanmasına ilişkin istek ve talebin, Türkiye'de sermayeyi temsil eden kesimlerden geliyor olması üzerinde durulması gereken bir durumdur. Türkiye'de özellikle büyük ölçekli sermayelerin 1980-89 yılları arasında gösterdikleri dışarıya yönelik performansı aynı düzeyde göstermeyip eğilimin olduğu bir dönemde de ulusal pazarın uluslararası sermayeye açılmasının bu kesimler için nasıl bir mantığının olduğunun sorgulanması gerekmektedir¹.

Dönemin TUSİAD Başkanı Tuncay ÖZİLHAN, TUSİAD'ın yayın organı olan Görüş Dergisi'ne yazdığı giriş yazısının başlığı "Zorunlu İhtiyaç; Yabancı Sermaye" olarak konmuş ve yazıda aşağıdaki açık ifade kullanılmıştır.

"Bugün dünyada, sermayenin uluslararası hareketliliği, hem yatırımı yapan hem de yatırımın yapıldığı ülke açısından olumlu bir olgudur. Sermaye en verimli olduğu alana, ülke sınırı tanımaksızın hızla akmaktadır. Yabancı sermaye yatırımı, yatırımın yapıldığı ülke içinde ek kâr transferi ve potansiyel ticaret alanı yaratmaktadır. Bu sürece, bir yatırım çekme yarışı olarak bakılmalı ve yarışta makul bir yer alabilmek için, öncelikle ülkemizde varolan yabancı sermaye zihniyetini toptan değiştirmemiz gerekmektedir. Yatırım, yerli olsun, yabancı olsun yatırım olgusunun şartlarına bağlı bir olgudur. Hangi ortam daha uygun ise, yatırım o ortamda yapılacaktır."

Kısa adı YASED olan Yabancı Sermaye Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanı Şaban ERDİKLER, Hürriyet gazetesinde yayınlanan bir mülakatında derneğin adından şikâyetçi olduğunu söylemiş ve "sermayeye "yabancı" demek bize ve misyonumuza yakışmıyor. Sermayeyi "yabancı" diye tanımlayınca hemen bir başka "sınıf"a itmiş gibi oluyoruz. Artık Türkiye çok değişti. Bizim de kendimize bu değişime uyacak yeni bir isim bulmamız lazım."

YASED'in yeni baştan adlandırılmasında düşünülen seçeneklerden birinin Global Yatırımcılar Derneği olduğu aktarılıyor. Ancak konunun sadece bir derneğe yeni bir ad bulmakla ilgili olmadığı anlaşılıyor. Yerli/yabancı sermaye ayrımını iktisat söyleminden kaldırma özlemi de sanki bu söylemin bir parçası gibi görünüyor.

Özü itibarıyla da sermaye, bir nesne (örneğin bir "torna tezgâhı") veya bir miktar para ("yüz lira") ile ifade edilemez. Sermaye burjuva toplumunun çelişkili konumlardaki iki sınıfını, yani sermayedar ile işgücünü karşı karşıya getiren bir toplumsal ilişkidir. "Yabancı/yerli sermaye fark etmez" diyen çoğu sosyalistler tarafından, sermaye

¹ Doç. Dr. ERCAN Fuat, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Yapısal-Yasal Düzenlemeler**, TMMOB Sanayi Kongresi 2003, Sayfa : 248

kavramının dayandığı karşıtlığa, sömürüye, sınıflar arası eşitsizliğe, bağımlılık ilişkilerine, istisnasız her şeyin alınıp satılmasına (metalaşmasına) dayalı toplumsal ilişkiden söz edilmektedir.

Ve böylece, iki işlevi birden gerçekleştirmek çabası içinde olan egemen burjuva söylemiyle, örneğin YASED Başkanı'nın söylemi ile Das Kapital'de belirtilen soyut sermaye kavramı nerede ise özdeştir. Bu işlevlerden birincisi, genel olarak "sermaye" kavramına saygınlık kazandırmak; ikincisi ise "yabancıdır, sadece kendini düşünür kuşkusu"nu ortadan kaldırmaktır.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için ülke içi tasarrufların yetersiz olduğu zamanlarda ödemeler dengesinde açık vermemek için dış yatırıma ihtiyaç duyarlar ve bunu da yabancı sermaye girişi ile karşılarlar. Tasarruf açığının neden olduğu dış açıkları kapatmada ülkeye giren yabancı sermaye etken bir faktördür. Makro açıdan bakıldığında bu çerçeveyi bizi dış yatırımlara götürmekle birlikte ülkeye giren her uluslararası sermayenin de doğrudan dış yatırım anlamına gelmediğini belirtmek gerekir.

Yabancı sermaye yatırımların gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasındaki rolü bütçe açıklarının finansmanındaki payı ve endüstriyel yapılanmasının ilerlemesindeki etkisi bu yatırımların II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artmasına sebep olmuştur. Ekonomik alanda çok büyük etkilere yol açan uluslararası sermaye hareketleri içinde yer alan yabancı sermaye özellikle bu süreç sonrasında önemini arttırmaya başlamıştır. Özellikle 1980 sonrası dünya ekonomisindeki globalleşmeyle birlikte birçok nedenden dolayı doğrudan dış yatırımlar tercih edilmektedir.

Yabancı sermaye yatırımların bu nedenleri arasında hammadde kaynakları sağlama, üretimdeki farklı faaliyetleri tek yönetim altında birleştirme, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, işletmecilik sırlarının ve unvanının korunması, dışalım yapan ülkenin koyduğu gümrük vergileri ve kotalar ile taşıma giderlerinden kaçınma, yurtiçi kısıtlamalardan (çevre koruma standardı gibi) kurtulma, üretim esnekliği sağlama, ulaştırma ve bilişim teknolojileri ve ucuz yabancı üretim faktörü (emek, doğal kaynak gibi) kullanımı gibi etkenler vardır².

Yabancı sermaye yatırımları, yabancı bir ülkede şirket yönetiminde uzun vadede söz sahibi olmaya yeterli düzeyde hisse alımı ile gerçekleştirilen yatırımlardır. IMF, istatistiksel amaçlı çalışmalarda kullanılmak üzere, yabancı sermayeyi yatırımını "*uluslararası yatırımcının herhangi bir yerel şirketin sermayesinin %10'undan fazlasına sahip olması*" olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanıma göre yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır³.

² SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası Finans**, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul, 2001, s.397

³ ÇALIŞKAN Özgür, DT Uzman Yardımcısı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler**, s. 1

Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya bir kaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır⁴.

17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı ve yabancı sermayenin tanımını uluslararası normlara uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yanısıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları yabancı yatırımcı olarak tanımlamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı tarafından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanan, yeniden yatırımda kullanılan kâr, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,

gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla, yeni şirket kurmak ve şube açmak, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi, menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmak şeklinde ifade edilmektedir⁵.

Ülkeler doğrudan yabancı sermayeyi tercih ederlerken tabii ki bu tür yatırımlardan bazı faydalar elde etmeyi beklerler. Doğrudan dış yatırımlar ev sahibi ülkenin üretim kapasitesine katkıda bulunması, yeni teknoloji ve işletmecilik bilgisi getirmesi, döviz girişi sağlaması, rekabet nedeniyle ekonomiye hareketlilik kazandırması, işsizliği azaltması ve de hazine için vergi geliri sağlaması gibi olumlu sebeplerden dolayı tercih edilmektedir⁶.

Ancak bu avantajları yanında tabii ki yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerinin yabancı ülkelerin denetimi altına sokması ve ekonomik bütünlüğünü bozması, gümrük vergileri ve dışalım yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, yerli şirketler karşısında yabancı şirketlerin yüksek sermayeleri, teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi artılarından dolayı, haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, aşırı kâr transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması ve yeni teknolojiyi kendi ülkelerinde üreterek ev sahibi ülkeleri bu

⁴ Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Mayıs 2000, DPT: 2514, ÖİK: 532, s. 6

⁵ Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu, Ankara, Mart 2005, s. 5

⁶ SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul, 2001, s.676,677.

teknolojileri ithal etmek yoluyla teknolojik bağımlılık yaratmaları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır⁷.

Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, ulus devletlerin yok edildiği ve dünyanın global bir pazar haline geldiği günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tek bir biçime sokulan dünyamızda tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır.

Yabancı sermaye yatırımları ekonomistlerce uluslararası bir kapital hareketi olarak görülmektedir. Ancak yabancı sermaye yatırımları sermaye yanında, yönetim bilgisi ve teknoloji transferini de beraberinde getirdiğinden diğer kapital hareketleri türünden farklılık göstermektedir⁸. Yabancı sermayenin gittiği ülkeler üzerindeki rolü, uzun tartışmalara yol açmış bir konudur. Bağımsızlık hareketleri ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya Ülkelerindeki ekonomik ve sosyal değişme çabaları ile bu tartışmalar daha da büyümüştür⁹.

Herkes gibi sermayedarlar da sermayesini daima kazançlı bulduğu noktalara yatırmaya önem vermektedir. Yatırımcının kâr veya en yüksek kâr dışında bir amacının olabileceğini düşünmek ekonominin ilkeleriyle bağdaşmaz. Ancak bunun yanında yabancı yatırımcıların üzerinde durduğu diğer bir husus, yabancı ülkelerde elde edilen kârın kendi ülkesine yada arzu edilen bir noktaya transfer edilebilmesidir. Kendi ülkesine kârını transfer edemeyen yatırımcı için yabancı ülkede yaptığı yatırım önemini kaybeder¹⁰. Esas amaç kârlılık ve kâr transferi olmakla birlikte yabancı sermayenin yatırımlarını yaparken dikkat ettiği başka hususlar da vardır. Bunları, ekonomik, siyasi, psikolojik, ahlaki ve moral değerler olarak sıralamak mümkündür. Esasen bu faktörler ana amaç olan kârı ve kâr transferini sağlayan ve yabancı sermayenin varlığının ve geleceğinin güvencesini belirleyen etkenler olarak değerlendirilmektedir.

Tüm bunlara ilaveten, sanayi faaliyetlerinin belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşması süreci kaybolmaya başlamış, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır. Bu gelişmeler sonucu, ülkelerin pazarları arasındaki sınırlar neredeyse tamamen ortadan kalkarak, tek bir dünya pazarı oluşmuş ve firmalar da bu pazardan pay kapmak için, birbirleriyle kıyasıya rekabet etmeye ve daha kaliteli ürünleri daha ucuza üretebilmenin yollarını aramaya başlamışlardır.

Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler.

⁷ SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul, 2001, s.677,678.

⁸ KINDLEBERGER Charles, P., **American Business Abroad**, New Haven and London, Yale University Press, 1969, s. 23.

⁹ TUNCER Baran, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu**, AÜSBF Yayınları No: 241, 1968, s. 3-4

¹⁰ DEMİRCAN Daim, **Türkiye'de Yabancı Sermaye**, İstanbul, Dilek Matbaası 1971, s. 94.

Gelişmekte olan ülkelerin ise en önemli sorunları sermaye ve teknoloji yetersizliğidir. Düşük satın alma gücü ve iç tasarruflardaki eksiklikler ve döviz darboğazı yerli sanayinin gelişimini ve rekabet gücünün artmasını engellerken, gelişmiş ülkelerin standartlarına göre esnek mevzuat, ucuz işgücü ve diğer uygun koşullar da yabancı sermaye için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerin, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için, ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlamada, dış borç yerine yabancı sermayeye yönelmeleri çok daha akılcı bir yoldur.

Hem kıt sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılmak istenilmesi, hem de yabancı sermayenin ülke ekonomisine ve kalkınmasına yapabileceği katkı nedeniyle, ülkeler bugün yabancı sermayeden aldıkları payı artırabilmek için, her geçen gün çok daha cazip koşullar hazırlamaya çalışmaktadır.

Geçmişte yabancı sermaye sadece; sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek, ucuz işgücü, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak, ucuz hammadde kullanmak, döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunuyordu. Günümüzde ise, yabancı sermaye yatırımlarından beklenenler daha da artmıştır. Yukarıdaki faktörlere ilave olarak; ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, know-how getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, promosyon, dışa açılmak, çevre korumak, insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi nedenler de bulunmaktadır¹¹.

2 - EKONOMİDE YABANCI SERMAYENİN YERİ

Ekonomik büyüme en geniş açıdan bir ekonominin toplam üretim, toplam yatırım, toplam dışalım ve toplam dışsatım gibi temel göstergelerin, istihdam ve üretim kapasitesi ile ilgili olarak bir dönemden bir döneme artması şeklinde tanımlanabilir. Daha dar anlamda ise ekonomik büyüme, bir ülkenin gayri safi milli hasılasının (GSMH) bir dönemden bir döneme reel olarak artması şeklinde ifade edilir. İster geniş ister dar anlamda ifade edilsin, ekonomik büyümede önemli ve hatta tek faktör yatırımdır. Ekonomik büyüme temelde, "sermaye,, stokundaki gelişme veya artış demektir. Bu nedenle çağdaş ekonomik büyüme modelleri sermaye faktörüne göre geliştirilmiş ve ifade edilmiştir.

Günümüzde nerede ise tüm dünyada uygulanan liberal büyüme modellerinin temeli sermayedir. Fakat bunun yerli-yabancı sermaye ayrımı yapılmamaktadır. Aslında kıt faktör olarak sermaye ekonomik büyümenin temeli olmakla birlikte, bu kıtlığın gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından çok daha fazla ve önemi göz önünde tutulduğunda sermaye stoku içinde yabancı sermayenin payının bu ekonomi büyüme ve gelişme açısından ne kadar önemli ve belirleyici olduğu hemen görülür.

Ülkelerin ekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeylerinde faktör donanımları belirleyici bir niteliktedir. Malların ulusal ve uluslararası değişiminde mal fiyatları, emeğin değişiminde ücret, sermayenin değişiminde de faiz belirleyici girdiler olmaktadır. Ülkeler arasındaki ücret ve faiz farklılıkları, emek ve sermaye donanımı

¹¹ Doç. Dr. OKSAY Suna, **Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi**, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, Ocak 1998, sayı 8

yoğunluğundaki farklılıklardan oluşmaktadır. Sermaye ve emek yönünden zengin olan ülkelerde bu girdilerin fiyatı düşük, kıt olan yerlerde ise, yüksektir. Bu da faktörlerin bol olduğu ülkelere az olan ülkelere doğru bir girdi akımı başlatmaktadır¹². Bu akım yabancı sermaye yatırımlarının ortaya çıkmasının en önemli nedenlerindedir.

Yabancı sermaye yatırımları temel olarak, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin (iştirakler-foreign affiliates) kararlarını etkileyebilen çokuluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları, şirket evlilikleri, özelleştirme, ortak girişimler, sıfırdan yapılan yatırımlar ve mevcut operasyonların genişletilmesi gibi birçok farklı şekillerde bir ülkeye girebilir. Ulusal ekonominin yeni global ekonomiye entegrasyonu için önemli bir anahtar olan yabancı sermaye yatırımları, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, know-how ve yeni teknoloji transferi sağlaması ve pazarlama, dışsattım ve istihdam olanaklarını artırması nedeniyle, tasarruf açığı olan ve teknoloji üretmekte zorlanan ülkelerin kalkınmasında önemli işlevlere sahip olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları konusuna programlarında yer veren uluslararası organizasyonların başında gelen UNCTAD, Birleşmiş Milletler Sekreteryası içinde yabancı sermaye yatırımları ve çok uluslu şirketlerle ilgili birçok konuda hizmet vermektedir. UNCTAD, çok uluslu şirketlerin yapılarına bakarak uluslararası yatırımları teşvik edici ortamın hazırlanması konusunda çalışmaktadır. Çalışma şekli, seminerler ve konferanslar düzenlemek, yayım faaliyetlerinde bulunmak, uluslararası görüşmeleri organize etmek ve teknik konularda yardımcı olmaktır.

UNCTAD'ın yabancı sermaye yatırımları konusundaki en önemli faaliyetlerinden birisi, her yıl yayımladığı Dünya Yatırım Raporu (World Investment Report)'dur. 1991 yılından beri yayımlanan ve yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin ayrıntılı istatistikleri ve değerlendirmeleri içeren bu raporlar, her yıl yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin önemli bir konuyu da gündemine alıp işlemektedir. Rapor, 2000 yılında "Sınır Ötesi Satın Almalar ve Birleşmeler (Cross Border Mergers and Acquisitions and Development)"; 2001 yılında "Yerel Bağların Güçlendirilmesi (Promoting Linkages)" ve 2002 yılında "Çok Uluslu Şirketler ve Dışsattımda Rekabet Edebilirlik (TNCs and Export Competitiveness)" ismiyle yayımlanmıştır. Bu raporlarda;

Dünyada dolaşan yabancı sermaye yatırımları, 2000 yılında 1,5 trilyon dolar iken, 2001 yılında % 51 küçülme göstererek 735 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001 yılı, yabancı sermaye yatırımları açısından 90'lı yıllardaki en büyük gerilemenin yaşandığı yıl olmuştur; gelişmiş ekonomilerdeki durgunluk (buna paralel olarak sınır ötesi satın alma ve birleşmelerdeki gerilemeler), bu ülkelerin borsalarındaki ve özellikle bilgi teknolojileri ağırlıklı sektörlerdeki büyük gerilemeler ve kısmen de 11 Eylül olayı bu düşüşte önemli rol oynamıştır. Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin temel göstergelere Tablo-1'de yer verilmiştir.

¹² JENKİNS Robert, **Transnational Corporation and Uneven Development: Internationalization of Capital The Third World**, Mehteuen, New York 1987, s.18

Tablo 1 - Uluslararası Üretim ve DYY'a İlişkin Temel Göstergeler, 1982-2001

	Cari Fiyatlarla (Milyar Dolar)				Yıllık (%)
	1982	1990	2000	2001	Değişim
DYY girişi-iç akımlar (FDI inflows)	59	203	1.491	735	-%50,7
DYY çıkışı (FDI outflows)	28	233	1.379	621	-%55
DYY iç akım stoku (FDI inward stock)	734	1.874	6.258	6.846	%9,4
DYY dış akım stoku (FDI outward stock)	552	1.721	6.086	6.552	%7,6
Sınır ötesi birleşmeler ve devralmalar	-	151	1.144	601	-%47,5
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin satışları	2.541	5.479	15.680	18.517	%9,2
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin üretimleri	594	1.423	3.167	3.495	%8,3
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin varlıkları	1.959	5.759	21.102	24.952	%9,9
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin dışsatımları	670	1.169	3.572	2.600	%0,3
ÇUŞ'lerin yabancı işt. istihdamı (Bin kişi)	17.987	23.858	45.587	53.581	%7,1

Kaynak: UNCTAD, WIR 2002, New York, 2002, s.10 ve 303-337.

Son yıllarda yabancı sermaye yatırımlarının itici gücü olan sınır ötesi satın alma ve birleşmeler, yatırım tutarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır (2000 yılında 1,1 trilyon dolar ve 2001 yılında 601 milyar dolar). Özellikle gelişmiş ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımları girişleri, çoğunlukla sınır ötesi şirket birleşmeleri ve satın almaları şeklinde gerçekleşmektedir.

2001 yılı itibariyle global ekonomideki yabancı sermaye yatırımları girişlerinin 2/3'ü gelişmiş ülkelere yönelmiş; bahse konu ülkeler sermaye ihraçlarının % 94'ünü gerçekleştirmişlerdir. Özellikle ABD, AB ve Japonya sermaye girişlerinin yüzde 62'sini (2000 yılı için bu oran % 71) alırken; aynı ülkeler dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarının yüzde % 85'ine kaynaklık etmişlerdir.

En fazla yabancı sermaye yatırımları çeken ve en fazla yabancı sermaye yatırımları ihraç eden 10 ülke listesi, birkaç istisna (Çin, Meksika ve Hong Kong) dışında tamamıyla gelişmiş ülkelere aittir (Tablo-2 ve 3). Tablolarda dikkat çeken önemli bir nokta, büyük miktarda yabancı sermaye girişi alan ülkelerin aynı zamanda büyük miktarda yabancı sermaye ihraç eden ülkeler olmasıdır.

Tablo 2 - Dünyada En Fazla Yabancı Sermaye Çeken 10 Ülke (Milyar \$)

		2000	2001
1	ABD	301	124
2	İngiltere	117	54
3	Fransa	43	53
4	Hollanda	53	51
5	Belçika&Lüks.	246	51
6	Çin H.C.	41	47
7	Almanya	195	32
8	Kanada	67	28
9	Meksika	14	25
10	Hong Kong	62	23
	AB (Toplam)	809	323

Kaynak : WIR 2002, s. 303-306.

Tablo 3 - Dünyada En Fazla Yabancı Sermayeye Kaynaklık Eden 10 Ülke (Milyar \$)

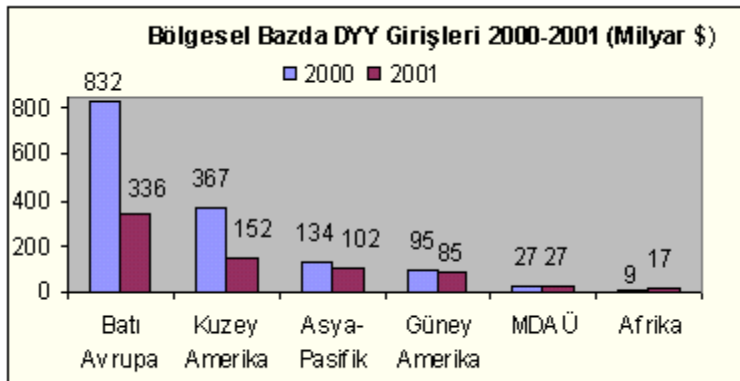
		2000	2001
1	ABD	164	114
2	Fransa	176	83
3	Belçika&Lüks.	242	67
4	Hollanda	71	44
5	Almanya	50	43
6	İngiltere	254	40
7	Japonya	32	38
8	Kanada	48	36
9	İspanya	55	28
10	İtalya	12	23
	AB (Toplam)	968	365

Kaynak : WIR 2002, s. 307-309.

Yabancı sermaye yatırımları girişi ülkeler bazında incelendiğinde, ABD'nin 2000 ve 2001 yıllarında en büyük payı aldığı görülmektedir. 2000 yılında ABD'ye giren yabancı sermaye miktarı (301 milyar dolar) tüm gelişme yolundaki ülkelere gelen yabancı yatırımlardan daha fazladır. Son yıllarda ABD'ye yabancı sermaye yatırımları girişindeki artışta, gelişme yolundaki ülkelerdeki mali krizlere ve son dönemdeki dev birleşmelere (BP-Amocco, Daimler-Chrysler gibi) ilave olarak özellikle bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin de etkisi olmuştur.

Yabancı sermaye girişi açısından AB ülke grubu olarak, ABD'nin önünde yer almaktadır. AB'ye toplam 2000 yılında 809 milyar dolar; 2001 yılında ise 323 milyar dolarlık yabancı sermaye yatırımları girişi gerçekleşmiştir. Fransa ve İngiltere yabancı sermaye çekmede en başarılı ülkelerin başında gelmektedir. 2001 yılında dış pazarlara en fazla yabancı sermaye yatırımı yapan ülke ise bir önceki yılda olduğu gibi ABD'dir. Bu ülkeyi Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda izlemektedir.

Grafik 1 – Bölgesel Bazda Yabancı Sermaye Girişleri 2000-2001 (Milyar USD)

Kaynak: WIR 2002, s.302-305.

Dünyada dolaşan yabancı sermaye yatırımları, esas olarak gelişmiş ülkeler arasında yaşanmaktadır. 1997 Uzakdoğu krizinden sonra gelişme yolundaki ülkelerin toplam sermaye girişleri içerisinde payında sürekli azalma görülmüştür. 1997'de dünyadaki toplam 478 milyar dolarlık yatırımın yarıya yakını (% 43) gelişme yolundaki ülkelere giderken; Asya Krizi, Rusya Krizi ve diğer küresel krizlerin etkisiyle 2000 yılında bu

oran son 10 yılın en düşük düzeyi olan % 18'e gerilemiştir. Ancak dünya genelinde 2001 yılındaki büyük gerilemeden gelişme yolundaki ülkeler daha az etkilenmişler ve yabancı sermaye yatırımları içindeki payları oransal olarak büyük sıçrama yapmıştır. Tablo-4'de de görüleceği gibi yabancı sermaye yatırımları tutarı son 10 yılda katlanarak artmış ve gelişme yolundaki ülkelerin bu devasa pastadan aldığı pay, yıllara göre oransal olarak gerilemiş olmakla beraber, yatırım değeri olarak önemli artış göstermiştir.

Tablo 4 - Dünyada Yabancı Sermaye Akımlarının Bölgesel Dağılımı

	1989-94	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Toplam (Milyar Dolar)	200*	331	385	478	692	1.075	1.491	735
Gelişmiş Ülkeler	% 68	% 61	% 58	% 57	% 70	% 77	% 82	%68
Gelişmekte Olan Ülkeler	% 32	% 39	% 42	% 43	% 30	% 23	% 18	%32

Kaynak : UNCTAD, WIR 2002, s.4.

(*) Yıllık Ortalama

UNCTAD tarafından geçtiğimiz yıllarda yayınlanan bu raporlar dikkatle incelendiğinde dünya ekonomisi açısından tarihsel süreçte yabancı yatırımlara karşı şüpheler büyük ölçüde değişmiş, gelişmiş ülkeler ve gelişme yolundaki ülkeler arasında yabancı sermaye çekebilmek için bir rekabet ortamı oluşmuştur. Özellikle liberal ekonomiler açısından günümüzde ülkelerin iktisadi büyümesinde yabancı yatırımlar, vazgeçilmez bir öge haline gelmiştir. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımlarının başlıca kaynağını oluşturan çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisi içerisindeki ağırlıkları ekonomik güçlerine ve üretimin yapısı ve coğrafyasındaki değişmelere paralel olarak hızla artmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları ile ilgili ulusal hukuk kuralları giderek liberalleşmektedir ve bölgesel ve global seviyedeki doğrudan yatırımları teşvik edici araçlar hızla çeşitlenmekte ve yaygınlaşmaktadır.

3 - DÜNYADAYABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Yabancı sermaye yatırımlarının tarihi 16. yüzyılda İngiltere'nin Macaristan'daki madenleri işletmesine kadar uzanır. Bugün ülkeler arasında geliştirilen ekonomik ilişkilerin temel özelliklerinden bir kısmı, İngiltere'de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde yaklaşık olarak 350 yıl boyunca sermaye, doğal kaynaklar ve nüfusa oranla yoğun olduğu alanlardan daha az yoğun olduğu alanlara akmıştır. 1800'lü yılların ilk yarısında İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını oluşturmuştur. Çünkü endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kârı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeler olmuştur¹³.

¹³ AKDİŞ Muhammed, **Dünyada ve Tür4kiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayın No. 33 1988 s. 67

Tablo 5 - 1900'lerin Başında Dünyada Yabancı Sermayenin Genel Durumu

YATIRIMCI ÜLKE	YATIRIM MİKTARI (Milyar USD)	YATIRIM ORANI (%)
İngiltere	8,6	41,7
Fransa	9,0	20,2
Almanya	5,8	13,0
ABD	3,5	7,8
Diğerleri	7,7	17,3
TOPLAM	44,6	100,0

YATIRIM YAPILAN ÜLKE	YATIRIM MİKTARI (Milyar USD)	YATIRIM ORANI(%)
Avrupa	12,0	26,9
K. Amerika	10,5	23,5
G. Amerika	8,5	19,0
Asya	6,6	14,8
Diğerleri	7,0	15,8
TOPLAM	44,6	100,0

İngiliz sermayesi kolonilerden sonra Güney Amerika'ya yönelmiştir. Mevcut bilgilere göre Güney Amerika ülkelerinde ilk yabancı sermaye yatırımları 1820 yılında İngiltere'nin Buenos Aires'de maden ve tarım alanlarında yaptığı yatırımlardır. İngiliz sermayesi daha sonra Şili, Kolombiya, Peru ve diğer Amerika ülkeleriyle ilgilenirken Fransız sermayesi de 1827 yılında Haiti'ye sığramış, Ekvator ve Venezuela gibi Orta Amerika ülkelerindeki maden ve tarım ürünleri ile ilgili yatırımlar yapmışlardır. Güney Amerika'daki demir ve bakır kaynakları Avrupa sermayesini cezp etmiştir. Avrupalı yatırımcılar madenlere ulaşmak için Şili, Peru ve Brezilya'da geniş ulaştırma yatırımlarına girişmek zorunda kaldılar. İngilizlerin Güney Amerika'daki yatırımlarınının 1870 yılında 85 milyon İngiliz Lirası, 1914 yılında ise 750 milyon İngiliz Lirası olduğuna ait bilgiler vardır. Alman sermayesi Güney Amerika'ya 1900'lerde girmiş, ancak 14 yılda 900 milyon dolara yükselmiştir. 1900'lerin başında yabancı sermaye yatırımları önce İngiliz kolonilerinde, daha sonra da Amerika'da yoğunlaşmıştır¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere, Fransa, Almanya ve Hollanda yabancı sermaye yatırımları konusunda hakimiyet sürmüşlerdir. Savaş sonrası bu ülkelerde sermaye ihracı büyük oranda düşmüş ve hatta sermaye ihtiyacı doğmuştur. Bu dönemden sonra, yabancı sermaye yatırımları konusunda ABD, Belçika, İsveç, İsviçre sermaye ihraç eden ülkeler durumuna gelmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı yabancı yatırımların yatırım yapan ülke açısından olduğu kadar yatırımın yapıldığı ülkeler açısından da etkiler yaratmıştır. Bu döneme kadar daha çok gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımları yön değiştirerek gelişmiş ülkelere kaymaya başlamıştır¹⁵.

¹⁴ URAS T.Güngör, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, 1. Basım, Formül Matbaası, İstanbul, 1979.

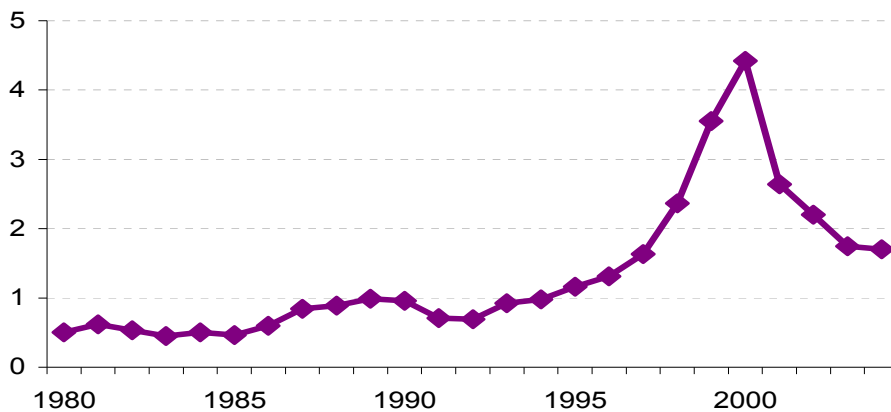
¹⁵ ALGAN Neşe, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler II**, YASED Yayın No: 38, Ankara 1992

Dünyada 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken 1914 yılından sonra ABD'nin devreye girdiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermaye yatırımlarında ABD, ön sıralarda yer almış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermaye yatırımlarında yeni bir döneme girilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ithal eden durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan bu ülkelerde teşebbüs yeteneği, teknoloji, pazarlama ve yönetim bilgisi gibi sermaye kaynaklarının potansiyel merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu ülkeler daha çok yabancı sermayeyi ülkelere çekmek için sadece asgari düzenlemeler değil, vergi bağışları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için cazip bir ortam sağlamaya çalışmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye pragmatik bir şekilde yaklaşımları sonucu ve 1960'dan sonra değişen Dünya koşulları nedeniyle bu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırım miktarı büyük ölçüde artmıştır. 1960 itibarı ile gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye miktarı 2 milyar dolar civarında iken 1892 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir¹⁶.

Küresel düzeyde yabancı sermaye akımı dünya GSYİH'sından daha hızlı artmaktadır. 1980'den 1990'a kadar dünya GSYİH'nin % 0.5'inden % 1'ine yükselen küresel yabancı sermaye akımı, 1990'dan 2000'e kadar çok daha hızlı artmış ve dünya GSYİH'nin % 4.5'ine ulaşmıştır. Ancak 2000 sonrasında dünya ekonomisinin yavaşlamasına da bağlı olarak küresel yabancı sermayenin GSYİH'na oranı düşmüş, 2004 yılında % 2 civarında gerçekleşmiştir. Dünyanın toplam GSYİH'sı ile dünya çapındaki toplam doğrudan yabancı yatırım akımı arasında gecikmeli bir istatistiksel ilişki vardır. 2001'de % 2.5 büyüyen dünya ekonomisi, 2002'te % 3, 2003'te % 4 ve 2004'te % 5 büyüme hızını yakalamıştır. Bu eğilimin bir yansıması olarak, DYY akımları 2004'te % 9 artışla 695 milyar dolara, 2005'te de % 29 artışla 897 milyar dolara ulaşmıştır.

Grafik 2 - Küresel Düzeyde Çekilen DYY Toplamının Dünya GSYİH'na oranı (%)

Bugün mevcut yabancı sermayenin yaklaşık olarak %80'i birbirlerine sermaye ihraç eden 7 ülke arasında gerçekleştirilmektedir. %20'lik bakiye ise, geri kalan 150'yi

¹⁶ AKDİŞ Muhammed, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayın No: 33, sayfa 66, Ankara 1988

aşkın ülke arasında paylaşılmaya çalışılmaktadır. Tam olarak bilinmemekle birlikte, yaklaşık 250-300 milyar olarak tahmin edilen yıllık yabancı sermaye yatırım miktarından, az gelişmiş ülkelerin payına düşen 50-60 milyar doların, 150'nin üzerinde ülke tarafından paylaşılmaya çalışılması ise, bu konudaki rekabetin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Dünyada ABD, AB; Japonya ve Kanada gibi gelişmiş bölgeler arasında büyük ölçüde gerçekleşen sermaye hareketlerinin yanısıra, nüfus ve pazar açısından Türkiye'den daha zayıf olan Doğu Avrupa ülkeleri ve Tayland, Malezya, Endonezya gibi Asya ülkelerine de büyük miktarda yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır. 1993 yılında gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımlarının % 67'si Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerine, % 22.5'i ise Latin Amerika ülkelerine yapılmıştır. 1993'te Türkiye'nin bu yoğun rekabet ortamında yabancı sermayeden aldığı pay % 1.1'dir. Çin (% 40.9), Arjantin (% 11.2), Singapur (% 10.7), Meksika (% 8.7), Malezya (% 7.7), Macaristan (% 4.1) ve Endonezya (%.5) gibi yeni gelişmekte olan pazarlar ile karşılaştırıldığında, bu pay oldukça düşük kalmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel bir süreç içerisinde bakıldığında, yabancı sermayenin yüksek kârlılık sağlamak için önceleri doğal kaynaklara yöneldiği görülür. Özellikle merkantilist ekonomik düşünce sisteminde, ülkelerin zenginliğinin değerli madenlerle ölçüldüğü ve bu kıymetli madenlerin elde edilmesi için de, başka ülkelerden sömürge ve dışalım yoluyla ülke içerisine bu madenlerin sokulması amacı güdüldüğü görülür.

Yabancı sermaye hareketlerinin ilk olarak, genelde borçlanma mahiyetinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. 18. yüzyılda batılı ülkelerin sanayi devrimiyle birlikte sanayiden gelen fonlar nedeniyle sermaye fazlasının, sermayesinin kıt, faiz oranının da yüksek olduğu ülkelere doğru kayması, yabancı sermaye hareketlerini başlatmıştır. İngiltere'nin gelişen sanayisine gerekli olan hammaddenin ve madenlerle birlikte petrolün çıkarılması için Britanya Adalar Topluluğu içinde giriştiği yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir¹⁷.

4.1 - OSMANLI DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE (1838-1923)

Osmanlı döneminde ülkeye yabancı sermaye 1838 Ticaret Anlaşması'ndan sonra girmeye başlamıştır¹⁸. İngiltere ile Osmanlı arasında imzalanan 1838 tarihli antlaşma diğer Avrupa devletleriyle yapılan antlaşmalar için bir örnek antlaşma niteliğini taşır.

Bu antlaşmayla ;

- 1- İç ticarete yed-i vahit usulü kaldırılmıştır.
- 2- İngiltere, Osmanlı'ya mal götürürken Osmanlı tüccarlarının ödediği vergiyi ödeyecek, dışarıdan getirdikleri için ise yarısını ödeyecektir.

¹⁷ HACALOĞLU Tuncay, "Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması", Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara 1983, s. 3

¹⁸ Osmanlı döneminde doğrudan yatırım söz konusu olmadığı için tüm yabancı yatırımlardan yabancı sermaye diye söz edilmektedir.

Başta İngiltere olmak üzere, Avrupa ülkeleriyle yapılan bu ticaret anlaşmaları sonucunda Osmanlı Devleti, yabancı ülkelere mal dışalımını serbest bırakmış, dışarıda % 5, dışarıya ise % 12 gümrük vergisi uygulamayı kabul etmiştir. Yabancı tüccarlar mallarını satış için bir bölgeden diğerine nakledeken ödemesi gereken çeşitli vergilerden muaf tutulmuş, bu anlaşmayla yabancı sermaye, yerli tüccarlarla eşit hale getirilmiş, batının işlemiş olduğu mallar Osmanlı'nın her köşesine girmiştir. Dolayısıyla batılı yatırımlar sanayi mallarını kolayca iç pazarda satabileceğinden, sanayi alanına yatırım yapmakla ilgilenmemişlerdir. Gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları ise demiryolu, elektrik, havagazı gibi hizmet sektörlerine yönelmiştir. Batılı endüstrileşmiş ülkeler Anadolu'yu kendilerine böylece açık pazar haline getirmişlerdir.

19. yy başlarından 20. yy başlarına kadar Osmanlı da ki yabancı yatırımların özellikleri, sömürgelerdeki yabancı sermaye hareketleri özdeşlik gösterir. Bu dönemde yabancı sermayenin ilgisizliğinin sebebi Osmanlı'nın İngiltere ve Avrupa ülkeleri ile yapmış oldukları ticaret sözleşmeleriyle ilişkilidir. Bu kapitülasyonlarla içte gerekli tedbirler alınmadığından yerli endüstri bir çok ayrıcalıklardan yararlanan ve serbestçe ithal edilen yabancı mallarla rekabet edemez duruma gelmiştir.

Anadolu'ya ilk yabancı sermaye, 1851 Kırım savaşından sonra sağlanan borçları izleyerek gelmiştir¹⁹. 1854 yılında Kırım savaşının gerektirdiği yeni harcamaları karşılamak amacıyla Dent Palmer and Co. Adlı bir aracı firmanın yardımıyla batıdan 3 milyon İngiliz sterlini borçlanmaya gidilmiştir. Bu borcu Fransa'dan alınan borçlar izlemiştir. Gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de demiryolu yapımı için ilk girişimler, İngiliz firmaları tarafından 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. İngiltere'ye verilen bu ilk imtiyazlar, Köstence-Çernova (66 km) hattı ve İzmir-Aydın (131 km) hattı imtiyazlarıdır²⁰. 1850'ler den sonra Osmanlı Devleti'nin aldığı dış borçları ödeyemeyecek hale gelmesi, 1881 yılında çıkarılan Muharrem Kararnamesi ile Duyun-u Umumiye idaresinin kurulmasına neden olmuş, Böylece ödenmeyen borçlara karşılık ülkenin doğal kaynaklarının gelirlerine el uzatılmış ve kaynakları işletecek bir çıkar şirketi yaratılmıştır²¹.

Duyun-u Umumiye'den önceki dönemde yabancı sermayenin doğrudan ilişkili olduğu konular sınırlıdır. Türkiye'de Duyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamışlardır. Tuz İşletmesi, Osmanlı Bankası, Tütün Tekel İşletmesi Avusturya ve Almanya tarafından ortaklaşa kurulan "Reji İdaresi" isimli şirkete verilmiştir. İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası zamanla Ereğli Kömür Madenlerinin işletilmesini, Şam-Hama, İzmit-Kasaba, Selanik-İstanbul demiryolları ile İstanbul Elektrik, Su, Tramvay İşletmesi'ne de hakim olmuştur. Almanya 1888 yılında Deutsche Bank aracılığıyla Bağdat Demiryolu projesine girerek, 1889'da "Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası" isimli şirketi kurmuştur. Birinci dünya savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde 16 bağımsız devlet kurulmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin batıdan almış olduğu borçların

¹⁹ ZEYTİNOĞLU Erol, **Az Gelişmiş Memleketlerin Kalkınmasında Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul, Aşkın Basımevi, 1966, s.114

²⁰ KÜTÜKOĞLU Mübahat, "**Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri**", 150. Yıl Tazminat, TTK Yayınları, Ankara 1992, s:124

²¹ KARLUK Rıdvan, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, İTO, Ekonomik Yayınlar Dizisi, No. 13, 1983, s. 42

ancak belirli bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödeneceği bildirilmiştir. Osmanlı borçlarının kesin tasfiyesi ancak 1954 yılında sona ermiştir.

Yabancı sermaye için Osmanlı Hükümetleri özel bir mevzuat hazırlamamışlardır. Yalnızca tescil usul ve şartlarını belirleyen birkaç kanun vardır. Bunlar “Ecnebi Anonim Şirketleriyle Sigorta Kumpanyaları Hakkında” ki 1885 yılında yayınlanan kanun, 1904 yılında yayımlanan Nizamname ve 1917 yılında yürürlüğe giren “Ecnebi Anonim ve Sermaye Eshama Munkasem Şirketlerle Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında” kanundur.

Kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklar ve Osmanlının ekonomik ve siyasal güçsüzlüğü ile yabancı şirketler açık pazar olarak gördükleri Osmanlıya dışsatımda bulunmuşlar bu olanak bulunmadığı zamanda en kârlı yatırım alanlarını seçerek getirdikleri sermayeyi kısa zamanda geri almanın yollarını aramışlardır. Yabancı şirketlerin devletin güvenliği ile yakından ilgili bulunan demiryolu, denizyolu, liman gibi, Kamu hizmetleri alanındaki faaliyetleri ancak Lozan anlaşmasından ve yeni Türk Devletinin kurulmasından sonra son bulmuştur.

4.2 - CUMHURİYETİN İLK YILLARI (1923-1950)

Birinci İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Türkiye'nin liberal ekonomi politikalarını benimseyeceği anlaşılınca, yabancı sermaye 1923'ten 1930 yılına kadar artan bir tempoyla ülkemize gelmiştir. Bu artış 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan sonra daha da belirgin olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ayrıcalıklı şirketlerin çoğu varlığını 1920'lerde de korurken, Cumhuriyet hükümeti ticaret, ormancılık, madencilik, yapım ve taşımacılık alanlarında yeni yabancı sermayeli şirketlere ayrıcalıklı statüler tanımıştır. 1924'te İstanbul Seydiköy Gaz ve Elektrik Şirketi (Belçika sermayeli), 1925'te İzmir Telefon Şirketi (İsveç), 1926'da İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi (Belçika), 1927'de Zingal Ormancılık Şirketi (Belçika), Güney Anadolu Manganez Madencilik Şirketi (Almanya), Kireçlik Krom Madencilik Şirketi (Fransa), 1928'de Adana Elektrik Şirketi (Almanya), Ankara Elektrik ve Gaz Şirketi (İngiltere), Fethiye Simli-Kurşun Madencilik Şirketi (Fransa), 1929'da ise Ford Şirketi (ABD) ve Kömür Madencilik Şirketi (Fransa), Ankara hükümetinden ayrıcalıklı statüler elde etmiştir. 1927 yılında çıkartılan bir kanunla İstanbul'da bir serbest bölge bile oluşturulmak istenmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin Osmanlı borçlarından kendi payına düşeni ödeyip ödemeyeceği konusundaki belirsizlik, Türkiye'ye yeni yabancı sermaye gelmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna rağmen 1930 yılına kadar, yabancı sermaye girişleri artan bir tempoyla gerçekleşmiştir²². Bu artış 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunundan sonra daha da belirginleşmiştir²³. Ancak Türkiye'nin 1923-50 dönemine ilişkin ödemeler dengesi hakkında güvenilir rakamlar olmadığından bu dönemde ki yabancı sermaye girişi ve uluslararası sermaye hareketleri konusunda bir değerlendirme yapmak güçtür.

1924 yılında ülkemiz gelen yabancı sermayeli 94 şirket mevcuttur. Bunlardan 23'ü bankacılık, 11'i elektrik, 12'si imalat sanayi, 35'i ticaret alanında ve 6'sıda denizcilik

²² KOVACI Nefi, **Türkiye'de Dış Ticaret ve Yabancı Sermaye Politikaları**, İstanbul, İTO Yayınları, 1982, s. 62

²³ TEZEL Yahya S, **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)**, Ankara, Yurt Yayınları

alanında faaliyette bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yatırımlar genellikle ortaklık şeklinde gerçekleşmiş ve bu ortaklıklar, gıda, çimento, dokuma gibi alanlarda gerçekleşmiştir. 1929 yılına gelindiğinde yabancı sermayeli şirket sayısı 114'e yükselmiş ve 30 milyon dolarlık bir sermaye ülkeye girmiştir.

1928 yılından itibaren Türk Hükümeti 24 yabancı sermayeli şirketi millileştirmiştir. Bu millileştirmelerin yirmi biri 1933-45 döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu millileştirmelerle devletçilik politikaları uygulamalarının aynı döneme rast gelmesi dolayısıyla devletçiliğin, genel bir politika olarak yabancı şirketlere karşı tutum oluşturduğu sonucu çıkarılmıştır. Oysa örneğin demiryollarında ki millileştirmenin amacı bu hatların yabancı şirketlerin elinde olmasının neden olduğu stratejik sakıncalardır.

Atatürk dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 dönemi, kurumları henüz yeterince oluşmamış, hemen hemen tümüyle tarıma dayalı, geniş ölçüde dışa bağımlı ve geri bir ekonomiyi sanayileşmiş, dışa karşı bağımsız, teşkilatlanmasını geliştirmiş, ileri bir ekonomiye dönüştürme çabalarının başlatıldığı yıllar olmuştur²⁴. Bu politika da ülkenin temel ihtiyaç maddelerinin üretimi ve altyapı yatırımlarında kendine yeterli ilkesi esas alınmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeye karşı katı, olumsuz, bir tavır söz konusu olmamıştır. Erzurum Kongresi'nde kongre kararlarının yedinci maddesinde *"herhangi bir devletin fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılıyoruz"* hükmü yer almıştır. *"Atatürk'ün genel ekonomik politikası, 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi açış konuşmasında en özlü ifadesini bulmuştur. İzmir iktisat kongresinin açılış konuşmasında Atatürk ekonomi alanında düşünür ve konuşurken zannolanın ki yabancı sermayeye karşıyız. Bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var. Yabancı sermaye bizim emeğimize katkıda bulunsun ve bizimle onlar için yararlı sonuçlar versin"* diyerek tutumunu sergilemiştir²⁵. Atatürk bunun dışında Nutuk'da mevcut söylevlerinde de yabancı sermayenin öneminin altını çizmektedir²⁶. Atatürk döneminin İktisat Bakanı Mahmut Esat BOZKURT da kanunlara saygılı olan yabancı sermayeye Türkiye'nin diğer ülkelerden daha fazla ayrıcalık tanıyacağını söylemiştir. Cumhuriyet döneminde yabancı şirketlerin Türkiye'de geniş yatırımlara girişmemelerinin sebebi bu dönemdeki siyasi kadronun yabancı sermayeye karşı isteksiz olmasından değil, fakat büyük şirketlerin artık Türkiye'de kapitülasyonlar döneminde elde ettikleri sınırsız ayrıcalıkları bulamamalarından ileri gelmektedir.

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili ilk mevzuat 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunudur. Bu kanun döviz kontrolünü düzenlemiştir. Bu yasayla borsalarda serbest işlem gören yabancı hisse senetleri alışverişleri denetim altına alınmıştır. Bunu 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu izlemiştir. Bu kanunun amacı ise döviz ve yabancı sermaye hareketlerini düzenlemek ve denetlemektir. Bu kanun 1947 yılına kadar, Türkiye'de yabancı sermayeyi engelleme politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönem, yabancı sermayenin engellenmesi dönemi, bu kanuna ilişkin olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı ile (22 Mayıs 1947 tarihli ve 13 sayılı karar) son bulmuştur. Bu kararla yabancı sermayenin geliş şekli, transferi, amacı hakkında ek düzenlemeler yapılmıştır.

²⁴ ÇEBECİCAN Gürkan, Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketleri, s.1

²⁵ Fer, Muslih' in Konuşması; Atatürk dönemi ekonomi politikası Ankara, s.1

²⁶ Söylev shf: 228-229, 227, 231

Bu kanunun ardından Türkiye'ye 1920'lerde gelen yabancı özel sermaye içinde, yabancıların Türk ortaklarla kurduğu karma şirketler de önemlidir. 1923-1930 arasında kurulan anonim şirketlerdeki 71 milyon TL değerindeki ödenmiş sermayenin % 43'ü yabancı sermaye katılımlı şirketlere aittir. Karma sermayeli şirketlerin % 75'i yabancıların elinde bulunan toplam sermayesinin sektörlere dağılımına bakıldığında, yapım sanayinin payının % 35 olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı alt sektörler arasında tekstil, gıda ve çimento sanayileri yaklaşık olarak eşit öneme sahiptir. Yapım sanayi dışında, elektrik ve havagazı işletmelerinin karma sermayeli şirketlerin sermaye toplamı içindeki payı % 17, ticaret şirketlerinin payı % 15, banka ve sigorta şirketlerinin payı ise % 7' dir.

1936'da Atatürk döneminde hazırlanan ikinci beş yıllık sanayi planı, ikinci dünya savaşının başlamasıyla uygulamaya konamamıştır²⁷. 1923-1939 dönemini İkinci Dünya Savaşı'nın izlemesi ekonomik politikada bir değişiklik yaratmamıştır. Ancak savaşa katılmamış olmakla birlikte Türkiye'de bu dönemde savaş ekonomisinin kuralları geçerli olmuştur. Özel sektörün faaliyetlerine devlet müdahalesi fazla olmuş, tarım alanında ormanlar devletleştirilmiştir. Bayar hükümeti döneminde çok az devletleştirilen yabancı şirketlerin sayısı Refik Saydam Hükümeti döneminde hızla artmıştır. 1939 yılının ilk yarısında bir dizi devletleştirme tamamlanmıştır.

4.3 - ÇOK PARTİLİ DÖNEM EKONOMİSİNDE YABANCI SERMAYE (1950-1963)

1950 genel seçimleriyle liberal görüşü temsil eden Demokrat Parti büyük çoğunlukla iktidara gelince CHP muhalefete çekilmiştir. 1950-1960 döneminde DP tarafından uygulanan ekonomi politikalarının ve ekonomik rejiminin ülke şartlarına ve Atatürk ilkelerine uygunluğu sürekli tartışılmıştır.

Bu tarihlerde, başta ABD olmak üzere, batı devletleri özel sektörün ve yabancı sermayenin teşvikini, aynı zamanda dış ticaretin serbestleştirilmesini tavsiye etmektedir. Demokrat Parti de bu doğrultuda programında ekonomik hayatta özel sektör ve sermaye faaliyetlerinin esas olduğu ilkesi belirlendikten sonra, faaliyet sahaları iyice sınırlandırılmak şartıyla, özel sektörle devlet yatırımlarının birbirine engel olmadan, birbirlerini tamamlayıcı bir uyum içinde çalışmalarının mümkün ve faydalı olacağı açıklanmaktadır²⁸.

1950'den sonra, gelişen ülkelere, bu arada Türkiye'ye giren özel yabancı sermaye, köklü teşviklere rağmen, sınırlı seviyede kalmıştır. Bu dönemde, ekonomi politikası alanında yapılan bazı hatalara rağmen, Türkiye, Atatürk dönemini izleyerek ikinci kalkınma hamlesini gerçekleştirmiştir, diyebiliriz. 27 Mayıs 1960 yılında, demokrasinin aksamadan yürümesi ve ekonomik hataların düzeltilmesi gayesiyle yapılan askeri müdahale ile ekonomi politikası alanında planlama getirilmiş, yatırımların verimli alanlara yönelmesi ve enflasyonun önlenmesi düşünülmüş, ayrıca Toprak Reformu, İktisadi Devlet Teşekküllerinin reformu ve mali reform gibi çeşitli reformlar öngörülmüştür.

²⁷ Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Ankara, 1981, s. 140

²⁸ YAŞA Memduh, **İktisadi Meselelerimiz**, İstanbul, 1966 ,s. 47-48

Bu dönemde yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı hazinece yerli sermayeye kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanundur. Bu kanun yerli sermayeye dövizle borçlanma imkanı getirmektedir. 5583 sayılı kanun bir yıl sonra kaldırılmış, 8 Eylül 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” yürürlüğe konmuştur. Bu kanuna göre yabancı sermaye, yerli sermayeye açık olan işlerde kullanılacak, tekel ve ayrıcalık öngörmeyecek, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında çalışabilecektir. Yine bu kanuna göre yabancı sermayenin yıllık kâr transferi % 10’u geçmemelidir. 5821 sayılı kanunun 3 yıllık uygulaması beklenen sonucu vermeyince 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. “Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunu” olarak tanımlanan bu kanunun yanında, 7 Nisan 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Yasası, 28 Şubat 1960 tarihli ve 7462 sayılı Ereğli Demir-Çelik fabrikaları kanunu²⁹ ile 11 Ağustos 1962 tarih ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında kanun ve kanuna ilişkin 17 sayılı karardır.

18 Ocak 1954 yılında kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu, yabancı sermayeyi düzenleyen mevzuat içinde önemli bir yere sahiptir. Bu kanun, belirgin bir şekilde yabancı sermayeyi teşvik amacıyla hazırlanmış ve o zamandan beri petrol arama çıkarma, işletme ve dağıtımıyla ilgili yatırımların dışındaki tüm yabancı yatırımların dayandığı yasal düzenlemeyi oluşturmuştur³⁰.

6224 sayılı yasaya göre yapılmış yatırımlar kâr ve sermaye transferine açık bir şekilde izin verilmesi nedeniyle, Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı yatırımcılar tarafından “korunmuş sermaye” olarak adlandırılmaktadır. 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve Kanuna ilişkin 17 sayılı karar; Bu karara göre Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli kuruluş, Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı’na başvuracaktır. Ülkeye gelen sermaye, belli koşulları yerine getirdiğinde, ülkeden geri çıkabilir. 17 sayılı karara göre, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsam dışında kalan gerçek veya tüzel kişiler, dış ülkelere kredi sağlayabilir. Ancak kredinin alınabilmesi için Maliye Bakanlığı aracılığıyla Bakanlar Kurulunun izin vermesi gereklidir.

Kanuna göre yatırım izni alan yatırımcının yararlanabileceği haklar şöyle sıralanabilir:

- i) Kâr transferi ve kuruluşun tasfiyesi halinde satış hasılatının transferi,
- ii) Yurt dışından alınan onaylanmış borçların ana para ödemelerinin ve faiz ödemelerinin transferi,
- iii) Kârların sermayeye dönüştürülmesi,
- iv) Yabancı personelin istihdamı ve onaylanmış yabancı işçilerin kazançlarının transferi,
- v) Yerli yatırımcılarla eşit muamele görme,

Görünüşte 6224 sayılı kanun yabancı yatırımcılara karşı çok olumlu bir tavır sergilemektedir. Ancak özellikle yabancı yatırımların onaylanması ile ilgili ön şartlar

²⁹ 7462 sayılı kanun ile yabancı sermaye konusunda özel koşullar getirildiğinden bu yasa genellikle yabancı sermaye mevzuatı arasında sayılır.

³⁰ 18 Ocak 1954 tarih ve 8615 sayılı Resmi Gazete.

konusunda kanun koyucusunun çok genel bir ifade kullanmış olması pratikte başvuruları yoruma açık hale getirmektedir. Bunun sonucu olarak yabancı yatırımcıların bir çok başvurusu ya çok uzun süren ve karmaşık bir onaylama sürecinde terkedilmiş ya da reddedilmiştir³¹.

6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu gereğince Türkiye de 1954'den 1980'e kadar geçen 27 yılda 325 milyon dolar tutarında yabancı sermaye girmiştir. Bu değer 1981 temmuz sonu itibariyle toplam 523 milyon dolara 1983 mayıs sonunda ise 830 milyon dolara çıktığı görülmektedir³².

1950 yılından sonra liberal ekonomi politikasının benimsenmesi sonucu yabancı sermayenin ülkemize girişi ile ilgili hukuki tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde 5583 sayılı kanunla yabancı sermayeye transfer garantisi ve ülkemiz özel sektörünün dış borçlarının faizini transfer etme imkanı getirilmiştir. Ancak yeni yatırımları gerekli finansman ve teknoloji ihtiyacı için yabancı sermayeden yararlanmasını amaçlayan bu kanun istenilen hedefe ulaşamamış küçük birkaç firmadan başka başvuru olmamıştır. 9 Ağustos 1951 de 5821 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu adı altında 12 maddelik yeni bir kanun yayımlanmıştır. 5821 sayılı kanunla sanayi, enerji, madencilik, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sektörleri yabancı sermayeye açılmıştır. Yasa ile yabancı sermayeli şirketlere toplam kârlarının %10 unu transfer hakkın tanınmıştır. Ancak bu yasa beklenen sonuçları vermemiş, yaklaşık iki senelik dönemde sadece 42 müracaat olmuş bunlarında ancak onu kabul edilmiştir. 1954 yılında 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile yabancı sermayeye, yerli özel yatırımcılara açık bırakılan alanlarda çalışma imkanı verilmiş ve kanundan yararlanacak faaliyet kolları daha da genişletilmiştir³³.

1957 yılında ekonomide bir takım sıkıntıların mevcut olması ve 1960 yılındaki siyasi belirsizlik yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Gelen yabancı sermaye 1954 yılında % 55'i makine ve teçhizat şeklinde aynı sermaye, % 45'i nakdi şeklindedir. Bu oranlar 1963 yılında % 52 ve % 47 şeklinde gerçekleşmiştir³⁴.

4.4 - PLANLI DÖNEMDE YABANCI SERMAYE (1963-1980)

Planlı dönem 1963 yılında başlar. Planlı dönemde ki kalkınmanın finansmanında yabancı sermayeye olan ihtiyaç I, II, III, IV, V, VI planlarda yer alarak, uygulanacak yabancı sermaye politikasında yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve Türkiye ekonomisine katkısını artırmak amacı gözetilmiştir. Böylece yabancı sermayenin çalışma ve işleme şartları ile sınırları daha belli daha etkin bir hale getirilmiştir. Yabancı sermayenin dışarıya ve turizm sektörüne kaydırılmasına ağırlık verilmiştir. Aynı dönemde müsaade alındığı halde, faaliyete geçmeyen, faaliyetini durduran, gerçekleştirme sürecini aşanların izinleri geri alınmıştır. İthal edilen değerlerin tescil edilmesi sağlanmıştır. İzin verilen yatırımların gümrük muaflığından ve yatırım

³¹ HACALOĞLU Tuncay, "Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması", Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara 1983, s. 7

³² HACALOĞLU Tuncay, "Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması", Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara 1983, s. 6

³³ BAŞOL Koray, *Türkiye Ekonomisi*, s. 242

³⁴ SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul, s.676,677.

indiriminden faydalanması, transfer edilen teknolojiyi ülke şartlarına uydurmaları, araştırma laboratuvarları kurmaları, öncelikle makine, imalat, kimya, elektronik sektörlerin ara malı ve yatırım malı niteliğinde olanlara öncelik verilmesi ile “Türk ekonomisinin iktisadi gelişmesine yararlı olma” prensibi ortaya konulmuştur³⁵.

Birinci plan döneminde sermaye ithalinin öngörülen düzeye varmamasının özellikle konsorsiyumun ve proje ve program kredisi olarak talep edilen yatırımlara istenen ölçüde ve zamanda cevap verememesinin payı büyük olmuştur. Özel yabancı sermaye 1970 de en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu rakam ikinci beş yıllık plan hedefinin 11, program hedefinin ise 33 milyon dolar üstündedir. 1970 den sonra yabancı sermayenin tekrar azalmakta olduğu görülmektedir.

Üçüncü beş yıllık planda kısa dönemli sermaye hareketlerinde artış görülmüştür. Buna karşın özel yabancı sermaye girişi istenen boyutlarda gerçekleşmemiştir. 4. beş yıllık plan döneminde Türkiye de 1980 yılı sonu itibariyle 6224 sayılı kanuna göre 100 yabancı sermayeli firma faaliyette bulunmaktaydı. Yabancı sermaye bakımından en çekici sektör olan imalat sanayinde yer alan firma sayısı 84 adettir. Bu sektörü turizm, bankacılık, mühendislik, tarım ve madencilik izlemektedir.

1970’li yıllardan sonra gerek uluslar arası para sisteminin değişmesi, gerekse petrol krizleri uluslararası piyasalarda faiz hadlerini önemli ölçüde yükseltmiş ve ülkelerin dış borçlanma maliyeti oldukça artmıştır. Bu süreçte gelişme çabasında olan ülkeler, dış finansman sorununu çözmek amacıyla yabancı sermayeye başvurmuşlardır. Bu ülkeler yabancı sermayeyi ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla yatırımcıya uygun ortam sağlayacak teşvik tedbirleri uygulamaya koymaya başlamışlardır. Dünya Bankasının yaptığı bir araştırma, teşviklerin yabancı sermayeyi yönlendirmekte oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre, diğer koşullar aynı kaldığında, teşvik tedbirleri, incelenen her üç projeden ikisinin yerini belirlenmesinde etkili olmuştur³⁶.

4.5 – NEOLİBERAL EKONOMİ DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE (1980-)

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü yabancı sermaye ile ilgilidir. 24 Ocak istikrar tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunlarıyla ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere yabancı sermaye çerçeve kararnameyi yayınlamıştır.

Bu kararnamenin birinci maddesi ile, 6224 sayılı yabancı sermaye teşvik kanunu 1. md. de belirtilen yatırımları yapacak şirketlerin ülkenin ekonomik kalkınmasında yararlı olması, yerli sermayeye açık bir faaliyet sahasında çalışması, tekel veya özel imtiyaz ifade etmemesi şartıyla bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu amaçla, yabancı sermaye ile ilgili kararlarda ve işlemlerde uyum ve sürat sağlamak üzere, maliye, sanayi ve teknoloji bakanlıkları ile DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak amacıyla başbakanlığa bağlı sermaye dairesi kurulmuştur³⁷.

³⁵ ULUDAĞ Ramazan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması**, Ankara s. 23

³⁶ SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul, 2001, s.676,677.

³⁷ KARLUK Rıdvan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, İTO, Ekonomik Yayınlar Dizisi, No. 13, 1983, s.142

24 Ocak kararları ile getirilen yeni düzenlemelerde yabancı sermayeye yatırımlarını önu açılmış, geçmişte karşılaşılan güçlükler süratli çözümler getirilmeye çalışılmış, yeni yatırım izinleri verilmiş, yabancı sermayeye güven veren bir siyasi ve ekonomik ortam yaratılmaya özen gösterilerek yabancı sermaye girişlerinin bir ölçüde de olsa hızlandırılması sağlanmıştır.

Tablo 6 - Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye (Birikimli)

YILLAR	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (Milyon USD)	YATIRIM BELGELERİNİN TOPLAM YATIRIM TUTARI (Milyar TL)	YABANCI SERMAYELİ FİRMA SAYISI	FİRMALARIN TOPLAM SERMAYESİ (Milyon TL)	FİİLİ GİRİŞ (Milyon USD)
1980	97.00	76.87	78	28,390	35
1981	337.51	72.16	109	47,400	141
1982	167.00	218.14	147	100,196	103
1983	102.74	199.22	166	147,109	87
1984	271.36	312.28	235	254,775	162
1985	234.49	1,168.16	408	464,981	158
1986	364.00	3,099.74	619	707,164	170
1987	655.24	3,179.53	836	960,035	239
1988	820.52	5,468.27	1,172	1,597,103	488
1989	1,511.94	9,507.35	1,525	4,847,832	855
1990	1,861.16	18,249.28	1,856	7,943,775	1,005
1991	1,967.26	15,893.98	2,123	13,101,036	1,041
1992	1,819.96	17,976.36	2,330	23,441,214	1,242
1993	2,063.39	70,136.27	2,554	36,737,050	1,016
1994	1,477.61	37,202.36	2,830	62,449,964	830
1995	2,938.32	328,447.82	3,161	113,013,790	1,127
1996	3,836.97	1,250,652.13	3,582	235,971,182	964
TOPLAM	3.049.86	878.67			9,663

Kaynak : HM İstatistikleri

24 Ocak 1980'de yayınlanan 8-168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararnamesi bir mevzuat değişikliği olmaktan öte yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan köklü birçok değişikliği de getirmiştir. 1980 sonrası Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarında bir artış olmuştur. 1979 yılı sonunda kadar ülkeye gelen yabancı sermaye miktarı 228 milyon dolarken, 1986 yılı sonunda bir trilyon 802.2 a çıkmıştır. 1980 öncesi yıllık ortalama sermaye girişi 10 milyon doların altındayken, 1980 sonrası 225 milyon dolara çıkmıştır.

Tablo 7 - İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

YILLAR	İMALAT		TARIM		MADENCİLİK		HİZMETLER		TOPLAM TUTAR	FİİLİ GİRİŞ
	TUTAR	%	TUTAR	%	TUTAR	%	TUTAR	%		
1980	88.76	91.51	0.00	0.00	0.00	0.00	8.24	8.49	97.00	35
1981	246.54	73.05	0.86	0.25	0.98	0.29	89.13	26.41	337.51	141
1982	98.54	59.01	1.06	0.63	1.97	1.18	65.43	39.18	167.00	103
1983	88.93	86.56	0.03	0.03	0.02	0.02	13.76	13.39	102.74	87
1984	185.92	68.51	5.93	2.19	0.25	0.09	79.26	29.21	271.36	162
1985	142.89	60.94	6.37	2.72	4.26	1.82	80.97	34.53	234.49	158
1986	193.47	53.15	16.86	4.63	0.86	0.24	152.81	41.98	364.00	170

1987	293.91	44.86	13.00	1.98	1.25	0.19	347.08	52.97	655.24	239
1988	490.68	59.80	27.35	3.33	5.62	0.68	296.87	36.18	820.52	488
1989	950.13	62.84	9.36	0.62	11.86	0.78	540.59	35.75	1,511.94	855
1990	1214.06	65.23	65.56	3.52	47.09	2.53	534.45	28.72	1,861.16	1,005
1991	1095.48	55.69	22.41	1.14	39.82	2.02	809.55	41.15	1,967.26	1,041
1992	1274.28	70.02	33.59	1.85	18.96	1.04	493.13	27.10	1,819.96	1,242
1993	1568.59	76.02	21.05	1.02	11.37	0.55	462.38	22.41	2,063.39	1,016
1994	1107.29	74.94	28.27	1.91	6.20	0.42	335.85	22.73	1,477.61	830
1995	1,996.48	67.95	31.74	1.08	60.62	2.06	849.48	28.91	2,938.32	1,127
1996	640.59	16.70	64.10	1.67	8.54	0.22	3,123.74	81.41	3,836.97	964
TOPLAM	11.687	56.75	358	1.74	220	1.07	8.329	40.44	20.595	8.537.5

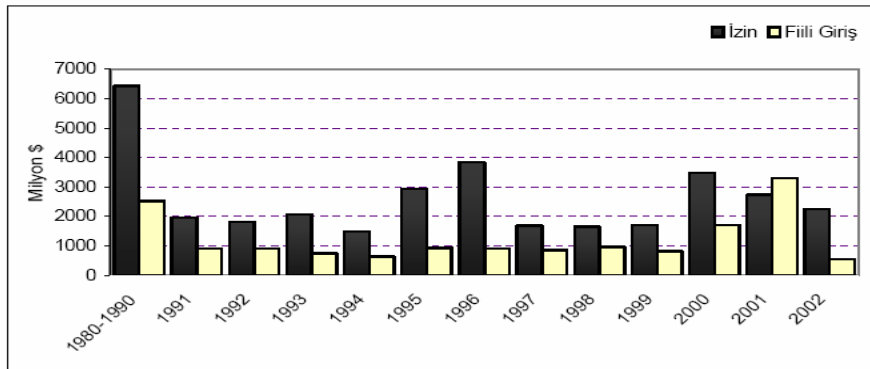
Kaynak : HM İstatistikleri

1980'den sonra yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gözlemlenmekteyse de Türkiye, gelişmiş ülkelere, gelişmekte olanlara yönelik yabancı sermaye yatırımlarından oldukça küçük bir oranda faydalanmıştır. Örneğin 1982'de gelişmekte olan ülkelere doğru fon akışının yıllık tutarı 15 milyar dolar civarında olmuştur. Aynı yıl ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 167 milyon dolar olduğu hatırlanırsa, Türkiye'nin bu kaynaktan en iyi yılda bile % 1 oranında faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Taze para girişi olarak bu oran % 1'den bile küçüktür.

Yabancı sermayenin fiili girişi 1990'dan itibaren bir milyar doların üstüne çıkmıştır. Türkiye ölçeğinde bu oldukça büyük bir rakamdır. 1954-79 arasında ki 25 yıllık dönemde kümülatif olarak sadece 228 milyon dolar yabancı sermaye gelmiş, yani yılda ortalama 9 milyon gibi küçük bir rakamdır. Bu dokuz milyon dolar 1980'den itibaren artışa geçmiş, o yıl 35 milyon dolar iken yıllar itibariyle artmış ve nihayet 1990'da 1.005 milyar dolara, 1992 de ise 1.242 milyar dolara yükselmiştir.

1991 yılı, hükümet krizi ve erken seçim atmosferi dolayısıyla yabancı yatırımcılar için kötü bir yıl olmuştur. Yabancı yatırımcıya göre, Türkiye, dünyanın en büyük 15 pazarından biri olmanın ötesinde, hemen her şeyi satın alan çok enteresan bir tüketici kitlesine, pek çok gelişmiş ülke seviyesinde, çok iyi yetişmiş ya da eğitilebilir insan kaynaklarına, liberal yabancı yatırım mevzuatına ve son derece enteresan ekonostratejik bir konuma ve çevre bağlantısına sahip bir ülkedir. Öte yandan bu dönemin en önemli olaylarından birisi de önceden yatırım yapmış olan sermaye şirketlerinin ekonominin daralmasına paralel olarak satışlar düşünce, üretimi kısımları hatta elde büyük stoklar varsa tamamen durdurmaları, ona bağlı olarak da işçi çıkarmalarının gündeme gelmesi olmuştur.

Grafik 3 - Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Girişler (Milyon USD)

Kaynak: HM-YSGM

Doğrudan dış yatırımlar 1980-1989 döneminde, 1964-1979 dönemine göre 6 kat artış gösterirken, 1990-2001 arasında da 1980-1989 dönemine göre yine 6 kat artış göstermiştir. Türkiye'nin özellikle 1990 sonrası doğrudan dış yatırımlarındaki durumun nasıl olduğunu anlayabilmek için Dünyada ve gelişmekte olan ülkelerdeki dış yatırımlarla karşılaştırmak gerekir.

Tablo 8 - 1989-2000 Döneminde Dünyaya, Gelişmekte Olan Ükelere ve Türkiye'ye Doğrudan Dış Yatırım Girişleri (Milyon \$)

Yıllar	Dünya	Gelişmekte Olan Ükeler	Türkiye
1989-1994	200.145	59.578	708
1995	331.068	113.338	885
1996	384.910	152.493	722
1997	477.918	187.352	805
1998	692.544	188.371	940
1999	1.075.049	222.010	783
2000	1.270.764	240.167	982

KAYNAK : UNCTAD, World Investment Report 2001, Genova, 2001, s.291,293

Tablo 8'den de anlaşılacağı gibi Türkiye'nin elde ettiği doğrudan dış yatırımlar yıllar itibariyle fazla değişmezken dünya ve gelişmekte olan ülkelere gelen dış yatırımlar hızlı bir şekilde artmıştır. Türkiye'nin 1990-2000 arası elde ettiği doğrudan dış yatırımlar daha önceki dönemlere oranla yüksek gözükse de, istenilen seviyede değildir. Bununla birlikte dünya açısından baktığımızda Türkiye'nin elde ettiği doğrudan dış yatırımların dünyadaki dış yatırımların artışındaki oranının yıllar itibariyle bir azalma gösterdiğini de görmekteyiz. Diğer taraftan 1989-1994 arası dönemde Türkiye'nin elde ettiği doğrudan dış yatırımlarının dünya içindeki payı %0,35'ten 2000 yılına kadar devamlı düşerek % 0,07 seviyesine gerilemiştir³⁸. Kısacası Türkiye 1990-2000 arası dönemde dünya ve gelişmekte olan ülkeler gelen doğrudan dış yatırımlar içindeki payı istenen düzeye getirememiştir. Ayrıca, 2000 yılında 982 milyon \$ doğrudan dış yatırım girişine sahip olan Türkiye'nin dünya içindeki payı 0.0008 civarında olup yani dünyadaki doğrudan dış yatırımların binde biri dahi Türkiye'ye gelmemektedir³⁹.

Bu dönemde, AB ülkeleri ve ABD, Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım yapan başlıca yatırımcı ülkelerdir. Kümülatif rakamlara göre sırasıyla Fransa, Hollanda, Almanya, ABD ve İngiltere; 2002 yılı rakamlarına göre de Hollanda, ABD, Almanya, İngiltere ve İtalya ilk beş sırayı almaktadır.

Tablo 9 - 1980–2002 Döneminde İzin Verilen Toplam Yabancı Sermayenin Ükelere Göre Dağılımında İlk Beş Ülke

	Miktar (milyon USD)	(%)		Miktar (milyon USD)	(%)
Fransa	5.641	16,59	ABD	3.929	11,56
Hollanda	5.336	15,69	İngiltere	2.669	7,85
Almanya	4.329	12,73	Diğer	12.091	35,58
TOPLAM				33.995	100,00

Kaynak : HM-YSGM

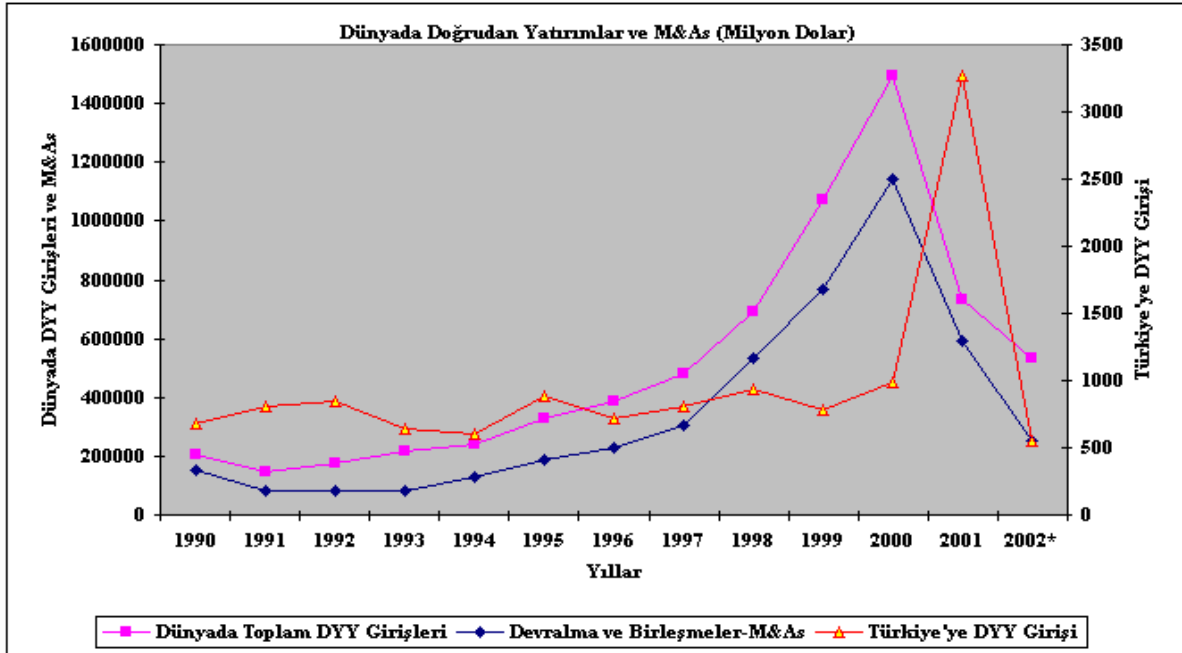
³⁸ UNCTAD, World Investment Report 2001, Genova, 2001, s. 291,293

³⁹ TUNCA Zafer, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, Küreselleşme ve Türkiye", İSO Dergisi, Sayı: 432, İstanbul, s.27

TBMM, 13 Ağustos 1999'da Anayasa'da değişikliğe giderek, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda çekingen davranmasına gerekçe gösterilen "tahkim" kabul etmiştir. Anayasa değişikliği ile artık yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal uyumsuzlukların, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir hakem kurulunda çözümlenebilecek. Tahkim öncesinde kamu hizmetleri imtiyaz kabul edildiğinden bu hizmetlerin devri Danıştay incelemesine tutulmaktaydı.

Türkiye doğrudan yabancı yatırım çekmede son yıllarda 1990'ların başındaki seviyeden öteye gidememiş, 1990 yılında 700 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırım girişi, 1995'te 900 milyon dolara çıkarken, 2000'de 982 milyon dolar olmuştur. Oysa aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi aynı dönemde dünyada doğrudan yatırımlarda büyük artışlar gerçekleşmiş ve Türkiye dünyadaki trendin oldukça uzağında kalmıştır. Türkiye'ye örnek gösterilen Çin 1990'da 3,5 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çekerken, rakamı 2001 yılında Hong Kong dahil 70 milyar dolara ulaşmıştır.

Grafik 4 - Dünyada Yabancı Sermaye Girişleri ve Türkiye

Kaynak : UNCTAD, WIR 1993, s.243,247; WIR 2000, s.285; WIR 2001, s.293 ve WIR 2002, s.4, 305.

(*) 2002 tahmini.

5 Haziran 2003 kabul tarihli 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar kanunu ile Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu Yürürlükten kaldırırken, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasının doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilecek politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasların düzenlenmesi öngörülerek hazırlanan yasa, günümüzde de yürürlükte olan son yasadır. Tarihsel süreç ve ülkemizde uygulanan ekonomik politikalar dikkate alındığında gelinen nokta da artık bu yasayla yabancı sermaye yatırımları ülkemiz için olmazsa olmaz bir kaynak olarak kabul görmüştür. Korumacı ve devletçilik yanlısı politikalarla liberal ve dışa açılmayı savunan politikalar arasındaki tarihsel süreç, liberal anlayıştan yana bu yasayla noktalanmıştır.

Tablo 10 - Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (Milyon TL)

Sektörler	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam Yabancı Ser. İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı (%)
TARIM					
Bitkisel Üretim	37	4.583.487	%0,06	6.963.144	%65,82
Hayvancılık	23	2.642.386	%0,03	6.576.183	%40,18
Su Ürünleri	20	4.012.525	%0,05	5.973.792	%67,17
Ormancılık	3	58.949	%0,00	121.160	%48,65
Tarım Hizmetleri	68	267.119.775	%3,48	274.524.547	%97,30
TARIM TOPLAMI	151	278.417.122	3,63	294.158.826	94,65
MADENCİLİK					
Kömür Madenciliği	1	14.850	%0,00	15.000	%99,00
H.Petrol ve DG Üretimi	3	1.852.250	%0,02	7.125.000	%26,00
Metal Madenciliği	4	486.527	%0,01	490.240	%99,24
Diğer Madencilik	93	35.566.020	%0,46	39.724.689	%89,53
MADENCİLİK TOPLAMI	101	37.919.647	0,49	47.354.929	80,08
İMALAT SANAYİİ					
Gıda	168	466.724.036	%6,09	694.802.214	%67,17
İçki	5	14.324.089	0,19	15.339.644	%93,38
Tütün	14	141.479.397	%1,85	152.729.787	%92,63
Dokuma,Giyim ve Deri	7	1.198.709	%0,02	14,374,340	%8,34
İplik,Dokuma,Örme,Apre	67	16.303.143	%0,21	40.647.876	%40,11
Hazır Giyim	224	124.756.388	%1,63	249.092.277	%50,08
Deri ve Deri Mamulleri	46	3.460.039	%0,05	4.890.734	%70,75
Ayakkabı	10	251.857	%0,00	540.332	%46,61
Orman Ürünleri	19	3.564.142	%0,06	6.718.332	%53,05
Mobilya	13	1.555.818	%0,02	2.991.781	%52,00
Kağıt ve Basım-Yayın	4	5.304.800	%0,07	26.105.500	%20,32
Kağıt	17	10.932.181	%0,14	20.420.880	%53,53

Basım-Yayım Sanayi	22	2.354.329	%0,03	9.245.624	%25,46
Kimya	42	128.708.862	%1,68	155.175.370	%82,94
Endüstriyel Kimyasal Ürünler	65	62.629.343	%0,82	91.688.880	%68,31
Diğer Kimyasal Ürünler	100	581.722.646	%7,59	613.999.075	%94,74
Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	11	61.627.473	%0,80	80.849.612	%76,22
Kauçuk	4	977.368	%0,01	1.581.450	%61,80
Plastik	82	67.183.135	%0,88	95.275.664	%70,51
Lastik	8	107.154.675	%1,40	166.494.949	%64,36
Gübre	2	34.609	%0,00	69.115	%50,07
Metal Dışı Madeni Ürünler	6	8.256.225	%0,11	20.303.925	%40,66
Seramik,Pişmiş Kilden Gereçler	22	10.552.103	%0,14	57.754.694	%18,27
Cam	14	9.509.265	%0,12	284.394.287	%3,34
Çimento	12	74.240.687	%0,97	155.569.436	%47,72
Diğer Metal Dışı Madenler	3	158.528	%0,00	167.164	%94,83
Temel Metal Sanayi	12	7.821.991	%0,10	11.172.484	%70,01
Demir-Çelik	20	108.568.923	%1,42	593.535.445	%18,29
Demir Dışı Metal	18	5.656.735	%0,07	9.890.842	%57,19
Makina İmalat	25	3.827.773	%0,05	6.575.621	%58,21
Madeni Eşya	46	6.869.743	%0,09	9.437.701	%72,79
Elektriksiz Makina	28	8.764.917	%0,11	10.544.498	%83,12
Elektrikli Makina	95	185.179.045	%2,42	225.832.055	%82,00
Elektronik	120	139.465.927	%1,82	244.916.181	%56,94
Taşıt Araçları İmalat	37	392.888.385	%5,13	625.376.778	%62,82
Taşıt Araçları Yan Sanayi	130	307.259.027	%4,01	517.852.586	%59,33
Ölçü Kontrol ve Optik	15	5.824.390	%0,08	6.664.663	%87,39
Uçak	2	13.522.150	%0,18	28.735.000	%47,06
Diğer İmalat	132	92.005.419	%1,20	159.356.393	%57,74
İMALAT SANAYİİ TOPLAMI	1.667	3.182.618.272	41,52	5.411.113.189	58,82
Enerji	51	367.096.783	%4,79	392.363.428	%93,56
ENERJİ SANAYİİ TOPLAMI	51	367.096.783	%4,79	392.363.428	%93,56
HİZMETLER	3.334				

Araştırma-Geliştirme	15	4.048.475	%0,05	4.555.570	%88,87
Bankacılık ve Diğer Fin. Hiz.	37	809.179.858	%10,56	1.495.319.636	%54,11
Kuru Temizleme	1	2.000	%0,00	10.000	%20,00
Deniz Taşımacılığı	62	11.968.032	%0,16	27.871.288	%42,94
Diğer Faaliyetler	346	241.899.654	%3,16	307.643.477	%78,63
Diğer Toplumsal Hizmetler	269	381.489.235	%4,98	478.113.813	%79,79
Haberleşme	45	716.559.540	%9,35	1.536.220.439	%46,64
Hava Taşımacılığı	55	4.043.797	%0,05	9.312.137	%43,43
İnşaat Taahhüt Hizmetleri	200	46.130.474	%0,60	75.053.528	%61,46
Kara Taşımacılığı	20	3.567.973	%0,05	9.234.446	%38,64
Kiralama	9	30.159.928	%0,39	30.363.500	%99,33
Otel,Pansiyon,Kamping	360	308.453.546	%4,02	375.211.447	%82,21
Özel Eğitim	12	104.306	%0,00	466.250	%22,37
Restorant,Kafe,Yeme-İçme	295	95.535.698	%1,25	104.996.419	%90,99
Sağlık Hizmetleri	48	46.916.350	%0,61	63.257.143	%74,17
Sigortacılık	31	127.200.065	%1,66	201.947.652	%62,99
Sinema ve Eğlence Yerleri	12	2.558.146	%0,03	3.778.062	%67,71
Taşımacılıkla İlgili Diğer Hiz.	173	57.164.999	%0,75	93.763.176	%60,97
Ticaret	2.470	499.217.138	%6,51	661.119.603	%75,51
Yatırım Finansmanı	70	406.911.585	%5,31	975.444.338	%41,72
Diğer Çeşitli Şahsi Hizmetler	11	6.587.516	%0,09	6.613.000	%99,61
HİZMETLER TOPLAMI	4.541	3.799.698.315	%49,57	6.460.294.924	%58,82
GENEL TOPLAM	6.511	7.665.750.139	%100,00	12.605.285.296	%60,81
*30.06.2003 İtibarı ile					

Önemli Açıklama : 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan izine dayalı istatistikler artık yayımlanmayacaktır.

Tablo 11 - İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı (Milyon \$)

ÜLKELER	80-84	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	TOPLAM
FRANSA	43.08	14.92	8.31	33.11	43.71	233.42	669.06	249.18	353.75	223.15	255.29	476.05	2,370.35	4.976.8
ABD	268.20	21.71	24.53	61.07	129.75	137.49	127.84	460.87	197.55	248.34	158.32	231.37	179.44	2.250.48
HOLLANDA	39.28	8.70	2.40	20.40	68.30	149.21	34.11	280.30	272.90	179.42	194.02	559.32	338.61	2.095.73
ALMANYA	144.66	22.49	45.26	105.58	101.61	130.95	145.88	196.41	202.46	145.37	223.46	392.13	226.47	2.181.11
İSVİÇRE	233.34	20.01	53.29	82.52	115.49	167.22	127.74	109.08	203.51	136.11	54.29	327.75	156.84	1.792.97
İNGİLTERE	28.73	26.49	22.83	102.61	129.65	280.72	286.41	80.82	109.34	120.49	47.42	161.37	164.80	1.559.9
İTALYA	22.40	0.10	4.83	6.09	40.58	74.20	65.86	180.66	119.66	419.29	164.00	98.57	43.24	1.239.48
JAPONYA	0.05	3.45	2.63	111.53	69.18	73.78	102.71	54.59	36.60	237.06	125.92	283.84	21.14	1.122.48
S.ARABİSTAN	4.95	4.36	75.77	7.27	17.32	11.05	4.63	43.95	34.07	15.08	8.44	11.81	8.98	247.68
KANADA	7.52	0.00	5.54	0.58	9.76	6.21	2.24	51.26	22.63	58.31	37.37	41.33	1.42	244.17
BELÇİKA	13.99	0.16	17.12	4.50	3.85	29.85	18.07	8.27	20.00	21.10	13.43	36.20	70.18	256.72
G.KORE	0.00	0.00	0.20	1.65	0.48	1.01	17.25	0.94	10.29	93.30	0.53	15.94	30.99	172.58
BAHREYN	3.33	6.00	0.95	0.04	1.07	0.58	4.35	6.92	49.70	25.92	11.95	6.44	18.44	135.69
DANİMARKA	21.36	6.90	4.67	2.05	0.58	31.64	15.76	4.73	3.66	5.21	8.57	3.63	0.44	109.2
SİNGAPUR	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	29.73	25.83	9.67	14.07	15.03	1.32	18.13	6.17	120.00
İSVEÇ	0.66	0.85	1.03	6.88	3.97	12.01	15.65	13.96	14.39	6.25	8.70	11.84	22.09	118.28
İRAN	12.59	2.78	7.09	8.03	11.17	12.07	5.48	3.23	8.95	5.80	3.96	5.63	5.35	92.13
I.F.C.	4.46	0.00	0.00	2.13	0.70	5.86	8.57	6.09	10.47	1.70	20.98	9.76	7.30	78.02
PANAMA	0.89	0.67	20.36	2.06	16.10	3.73	3.02	1.74	2.55	3.58	2.11	17.53	0.13	74.47
AVUSTURYA	2.82	0.16	0.90	1.06	4.85	8.15	6.53	8.36	8.83	5.55	3.59	32.92	11.20	94.92
B.A.E.	16.06	0.00	4.64	1.03	3.14	3.68	6.04	8.04	0.32	3.39	0.31	0.23	0.60	47.48
SURİYE	4.42	1.70	1.71	2.65	5.53	4.21	11.13	3.56	0.99	2.69	1.69	1.49	10.47	52.24
DİĞER ÜLKE	102.82	93.04	59.94	92.40	43.68	105.17	157.00	184.63	123.27	100.26	133.02	195.04	142.32	1.532.59
TOPLAM	975	234	364	655	820	1,511	1,861	1,967	1,819	2,124	1,484	2,938	3,836	20.595

Kaynak : HM İstatistikleri

5 – YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MADENCİLİK SEKTÖRÜNDEKİ YERİ

Kendi kaynaklarını yok sayan, kaynaklarını kullanmayan bir ülkenin kalkınması mümkün değildir. Madenler kalkınmanın temel unsurlarından en önemlisidir. Ülkelerin kalkınmaları ve yaşam seviyelerinin belirleyicisi olarak kabul edilen sanayi, enerji ve tarım sektörlerinin temellerini de madencilik oluşturmaktadır.

Dünyada 152 ülkenin her birine düşen ortalama maden sayısı 9.3'tür. 51 maden türü dikkate alınarak yapılan sıralamaya göre, ABD'de 43 adet maden türü üretilmektedir ve dünyada ilk sıradadır. Ülkemize kıyasla yüzölçümleri daha büyük olan ülkelerde, örneğin Avustralya'da 35, Brezilya'da 35, Çin'de 31 adet maden üretilirken; söz konusu büyüklük ülkemiz için 29 maden türü olup, sıralamada yerimiz ise 10.'luktur. Dünya metal maden rezervlerinin % 0.4'ü, endüstriyel hammadde rezervlerinin % 2.5'i, jeotermal potansiyelinin ise % 0.8'i ülkemizde olup, ülkemizin dünya maden rezervleri içindeki payı yaklaşık % 0.5'dir. Linyit üretici ülkelerin sıralamasında ise ülkemiz, örneğin 1992 yılı değerlerine göre 42 milyon ton/yıl üretim miktarı ile 9. konumda yer almaktadır. Ancak, doğal kaynaklarımızın adeta yok kabul edildiği, hiçbir arama faaliyetinde bulunulmadığı günümüzde bu sıralamada yerimizin de değiştiği bir gerçektir. Kısaca ülkemizin "maden türü" zenginliği yönünden iyi durumda olduğunu ifade edebiliriz.

Lozan Barış görüşmeleri sırasında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923), Cumhuriyet döneminde izlenecek ekonomik politikayı saptamıştır. Bu kongrede özel sektör öncülüğünde liberal bir politika benimsenmiş, İzmir İktisat Kongresi'nin "Sanayi ve Sorunları" bölümünde Sanayi Bankalarının kurulmasından söz edilmiştir. Bu doğrultuda, 1924 yılında İş Bankası ve 1925 yılında maden işletme ve kredi sağlamak amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Kongrede, yabancı sermayenin Türk yasalarına uyma koşuluyla faaliyet gösterebilecekleri benimsenmiştir.

1935 yılında MTA ile birlikte 2805 sayılı yasa ile, "*Madencilik, Enerji Üretimi ve Dağıtım alanlarında faaliyet göstermek üzere*" Etibank kurulmuştur. Etibank'a kuruluş kanununun 5. maddesinde "MTA'nın araştırmaları sonucunda verimliliği ve işletilebilirliği tespit olunan sahalarda Bakanın onayı ile işletmeler kurup, üretimi gerçekleştirmek görevleri verilmiştir. MTA, ekonomik değere haiz sahaları ilgili Bakanlık kanalıyla Etibank'a devretmeye, Etibank da, bu kaynakları işletmeye zorunlu kılınmıştır. Aynı zamanda Etibank ruhsat alabilir, ruhsat devir edebilir ve elde ettiği hakları yada hisseleri başkalarına satabilir bir yapaya sahiptir. Her türlü cevheri ve hammaddeyi alıp satabilme yetkileri bu kanunla Etibank'a verilmiştir. 2804 ve 2805 sayılı yasalarla oluşturulan bu iki kuruluş, madencilik sektörüne yeni bir anlayış yeni bir yaklaşım ve sağlıklı bir değerlendirme getirmiştir. Bu çalışmalar, dönemin yönetim kadrolarının, madenciliğin, ülkenin geleceğindeki yeri ve önemini sağlıklı bir biçimde değerlendirdiklerinin göstergesidir.

1950'li yılların ikinci yarısında Etibank bor tuzlarıyla ilgilenmeye başlamış ve çeşitli sıkıntılara rağmen bor türevlerini üretilip ihraç etme başarısını göstermiştir. Etibank'ın üretime başlamasından sonra (1960) bor tuzu üretimi 97.500 ton'a yükselmiştir.

Türkiye'nin sanayileşmesini istemeyen Batılı ülkeler bor'da oynadıkları oyunları diğer madenlerde de uygulamışlardır. Antalya Elektrometalurji Sanayi AŞ'nin kurulması

çalışmalarında, Fransız Pechiney-Compadec Grubu, Etibank'la yaptığı uzun görüşmeler ve oyalamalar sonucu, hisselerin % 60'ı Etibank'ın, % 40'ı Fransız grubunun olmak üzere bu şirketin kurulmasına karar verilmiştir. İthal edilecek hizmet ve malzeme karşılığı olan 3.5 milyon doların 715 milyon dolar'ı Fransız grubunun sermaye iştiraki, kalan kısmı ise kredi olarak verilecektir.

1957 yılında Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) kurularak, taşkömürü ve linyit üretimi, dağıtımı ve satışları Etibank'tan alınarak bu kuruluşa verilmiştir. 1950 yılında elektrik üretimi 789.5 milyon kWh'dan, 1959 yılında 2.587 milyon kWh'a yükselmiştir.

Demir çelik üretimi sanayinin en önemli girdisidir. 1937 yılında temeli atılan Karabük Demir Çelik Entegre Tesisleri, 1939 yılında yıllık 140 bin ton kapasite ile işletmeye alınmıştır. Daha sonra yüksek fırın kapasitesi 800 bin ton'a, çelikhane kapasitesi de 680 bin ton'a çıkarılmıştır. 1970 yılında üretime alınan İskenderun Demir Çelik Fabrikaları Entegre Tesisleri'nin bugünkü kapasitesi 2.2 milyon ton/yıl'dır. Yassı mamul üretmek üzere, Anonim Şirket olarak, Erdemir Fabrikaları kurulmuştur.

1959 yılında yakın doğuda alüminyum tesisi kurmak isteyen dünyanın en büyük alüminyum üreticilerinden Reynolds Corp. Fabrikayı Türkiye'de kurmaya karar verir. 1960 yılında Ankara'da yapılan görüşmelerde bir sonuca varılamamıştır. Reynolds Grubu fabrikayı kurmaktan vazgeçmiştir. MTA Seydişehir'de 1962 yılında başlattığı aramalar sonucu 25 milyon ton görünür boksit rezervi tespit etmiştir. SSCB ile yapılan görüşmeler sonucu 1965 yılında fabrikanın kurulması kesinleşir. 60 bin ton alüminyum, 26 bin ton yarı mamul üretecek bir tesisin kurulması için anlaşma imzalanır. Böylece, Türkiye kendi sanayisi için önemli bir girdi sağlayacak Seydişehir Alüminyum Tesislerine sahip olmuştur.

1960'lı yıllarda kamunun, özel sektörün ve yabancı sermayenin ortaklığı ile madencilik alanında yeni kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar, Karadeniz Bakır İşletmeleri (KBİ), Çinkur, ve Kümaş'dır. KBİ 1968 yılında 300 milyon lira sermaye ile 6 bankanın ve özel sektörün iştiraki ile Murgul ve Küre'deki bakır yatakları işletmek amacıyla kurulmuştur. Üretilen bakır konsantresinin Samsun'daki fabrikada blister bakır haline getirilmesi ile görevlendirilmiştir.

Çinkur, uzun yıllar ülkemizde çinko yataklarını değerlendirmiş ve 1995 yılında özelleştirilmiştir. Kümaş da 1996 yılında özelleştirilmiştir. Devlet ve özel sektörün ortak olarak kurduğu bu kuruluşlarda, özel sektörün sermaye artırımına katılmaması nedeniyle, devletin hisseleri % 99'a çıkmıştır. Bu uygulamanın başarılı olduğu söylenemez. Madencilik sektörünün riskli olması ve uluslararası piyasalardaki fiyat dalgalanmaları sonucu, bazı yıllar zararla kapanmıştır.

1980 sonrası dönemde Madencilik Sektörü iki önemli gelişmenin etkisinde kalmıştır. Bunlardan birincisi;1980'li yıllarda dünyada uygulanan ekonomik politikalar, diğeri ise tüm dünyada gelişen ekoloji ve çevreciliğe ilişkin çıkan yeni yasa ve yönetmelikler ile birlikte madencilik sektörü üzerinde gelişen kamu baskısıdır. Bu dönemde ülkemizdeki madencilik sektörü de dünyadaki çeşitli dalgalanmalardan oldukça etkilenmiştir.

Türkiye madencilik sektörü içinde bulunduğu krizden çıkarak gelişebilmesinin tek koşulu özelleştirme politikaları gösterilmiş ve bu kapsamda tartışmaların özelleştirme

üzerinde yoğunlaşması sonucunda da sektör ile ilgili sağlıklı politikaların oluşturulması güçleşmiştir.

Dönemin bir diğer özelliği de yukarıda anılan felsefeye uygun bir genel gerekçeyle yürürlüğe konan 3213 sayılı Maden Kanunu'nun, 1985 yılında yürürlüğe girmesidir. Maden Nizamnamesi, 85 yıl yürürlükte kalmış; 6309 sayılı Maden kanunu ile 30 yıl idare edilmiştir.

Madenciliğin ülke ekonomisine katkısı incelenirken madencilik faaliyetleri, üretilen hammaddeleri son ürünlere dönüştüren sektörlerle beraber değerlendirilmelidir. Madenciliğin ekonomiye olan katkısının düşük görünmesinin nedeni bu değerlendirmenin yapılmamasıdır.

6 - MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE, YABANCI SERMAYENİN TARİHSEL SÜRECİ

Osmanlılar, maden kaynaklarını "kamusal" varlık sayarak devlet gereksinmelerine tahsis etmişler, özel mülkiyet konusu yapmamışlardır. Madenleri işletmek için değişik düzenler kullanmışlardır. Bunlardan önde geleni, cevher üretimi ve odun tedariki için yöre halkına "kürecilik" denilen bir mükellefiyeti yüklemelerdir. "Küre" maden demektir. Küreci ustaları üretimin teknisyeni idiler. Bu düzende, yükümlü tutulan halk, bazı vergiler ve yükümlülüklerden muaf tutulur ve kendilerine ücret olarak ürünün beşte dördü verilirdi. Bu kurala göre, ürünün devletin payından artan beşte dördü yerli imalata ve ticarete yönelirdi. Madenlerin işletilmesinin, ihale yoluyla mültezimlere verildiği de olurdu.

Osmanlı, madenleri sadece ordusuna silah ve cephane, hazinesine de sikke (para) sağlamayı amaçlayarak, işletmiştir. Ülkede üretilen diğer hammaddelerin, ürüne dönüştürülerek daha fazla kârların elde edilmesini sağlamak gibi bir ekonomi düşüncesinde olmamıştır. Tersine, hammaddelerin serbestçe ihracını ve karşılığında sikke basacak altın ve gümüş ithalini her zaman yeğlenmiştir. Tabii, ülke çıkarına ters düşen bu uygulamadan kürecilik de nasibini almıştır.

19. yüzyılda, sanayi devrimi ile birlikte Avrupa ekonomisi güçlenmiş ve güçlü sanayiler birbirleri ile çekişir duruma da gelmişlerdir. Dünya hammadde kaynakları ile tamamıyla paylaşılmış, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunabilecek kaynaklar, hem ulaşım kaynakları bakımından hem de gözetim ve siyasal üstünlük sağlamak konularında yararlı olabilecekleri düşüncesi ile önemsenmeye başlanmıştır. Nitekim bu dönemde, Almanlar bakır ve krom, İngilizler bakır ve bor, Fransızlar kurşun ve kömür, İtalyanlar kükürt ve kömür yatakları ile ilgilenmiş ve küçük işletmeler kurmuşlardır. O yıllarda ülkemizde yerli üretici bulunmamakta, alınan binden fazla ruhsatın büyük bir bölümü de padişah fermanı ile ağırlıklı olarak yabancı şirketlere tahsis edilmektedir.

Ağustos 1838'de imzalanan ve 1 Mart 1839'da yürürlüğe giren Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ile, İngiliz sanayi sömürüye dayanan dış politikasının uzantısında, hem Osmanlı sanayini yıkma, hem de ucuz hammadde sağlama olanağını elde ediyor, bir taşla iki kuş vurmuştur⁴⁰. Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesinden sonra

⁴⁰ TUNÇ Tayanç, **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, Milliyet Yayınları, Karacan Armağanı 73, s. 19

üç yıl gibi kısa bir süre içinde diğer sömürgeci batı ülkeleri ile aynı özde sözleşmeler yapılmış, böylece; “Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sanayine açılma süreci tamamlanarak, İmparatorluk batı sanayinin "açık pazar"ı olmuştur.”⁴¹

Madencilik sektörüne yabancı sermayenin girişi 1865 yılında Balıkesir'deki bor madenlerinin işletmesinin 20 yıllığına bir Fransız firmasına verilmesi ile başlamıştır. 1882 yılından sonra Fransız ve İtalyan sermayesi Ereğli Kömür İşletmesi'nde üretime başlamıştır. Daha sonra bunu değişik alanlardaki madencilikle ilgili yabancı sermaye izlemiştir⁴².

Madencilik sektöründe 1870-1911 yılları arasında verilen 238 imtiyazın 109'u yabancı sermayeli şirketlere aittir. 1910 yılında ülkemizde bulunan yabancı sermaye yatırımları içinde madencilik payı %9,8 gibi yüksek bir orana sahiptir⁴³.

Cumhuriyet öncesi dönemde, Anadolu Madenciliği, Batının bir yandan sınai ürünlerini satabilecek, öte yandan da sınai üretim için ucuz hammadde sağlayacak dış pazarlara açılma politikasına paralel olarak yabancıların kontrolünde kalmıştır. İngilizler Susurlukta pandermi, Murgul Bakır İşletmesini, Fransızlar Balıkesir bölgesinde boraks madenlerini, Muğla bölgesinde krom madenini, Balya'da kurşun-çinko madenini, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Almanlar Zonguldak Taşkömürü Havzasını işletmişlerdir.

Bir yandan, 1861 yılında oluşturulan “Maadin Nizamnamesi”nin getirdiği hükümler, diğer yandan 1862 Paris Anlaşması'nın getirdiği ayrıcalıklar, Osmanlı madenlerini batı sömürsüne açmıştır. Paris Anlaşması'nın içerdiği çeşitli hükümler, bu açılmanın somut bir kanıtıdır. Söz konusu anlaşma gereği, 1865 yılında (Anlaşma tarihinden üç yıl gibi kısa bir süre sonra), Balıkesir'deki Boraks madenleri işletme imtiyazının, “Desmazures” adındaki bir Fransız şirketine verildiği görülmektedir. 1869 yılında da yani Fransız şirketine işletme imtiyazının verilişinden dört yıl sonra, “1810 tarihli Fransız Kanunundan mülhem yeni bir Maadin Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir.

Şaşılabilecek derecede bir benzerliği belirtmek yararlı olacaktır. 1862 yılında Paris Anlaşması'nda yer alıp, 1867 yılında yürürlüğe giren "Yabancıların Mülk Edinmeleri Yasası" ile 1869 yılında uygulanmaya başlanan "Fransız Kanunu'ndan mülhem Maadin Nizamnamesi" arasındaki ilişkinin benzeri, yaklaşık olarak yüz yıl sonra tekrar gündeme gelmiştir. Önce 1954 yılında "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" yürürlüğe girmiş, bu yasanın ışığında da Amerikalı uzman Dr. Northcutt Ely'e yeni bir Maden Kanunu hazırlama görevi verilmiştir. Nitelikçe farklı olan, bu, yüzyıl aralıklı iki ilişkiyi, kapitalizmin rekabetçi ile tekelleri aşamasındaki işlerliklerini belgeleyen birer somut örnek olarak göstermek yanlış olmayacaktır⁴⁴.

Anadolu'daki madencilik sektörü üzerindeki bu paylaşım İmparatorluğun son yıllarında da artarak devam etmiştir. Bu yıllarda başlayan çeşitli ulusal savaşlar ve

⁴¹ TUNÇ Tayanç, **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, Milliyet Yayınları, Karacan Armağanı 73, s. 21

⁴² TONBUL Mehmet, **Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Yeri ve Sorunları**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996, s. 131

⁴³ TONBUL Mehmet, **Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Yeri ve Sorunları**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996, s. 131

⁴⁴ ÇİLİNGİR Yalçın, **Madenciliğimizin Evrimine Toplu Bir Bakış**, TMMOB Maden Müh. Odası 5. Bilimsel ve Teknik Kongre, Makale, 1975 say; 54

en önemlisi I. Dünya Savaşı, askeriye'nin temel ihtiyaçları olan enerji, kömür, krom, demir vb. madenlere olan ihtiyacı arttırmıştır.

1914'lere gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı sermayenin özellikle sanayinin temel girdileri sayılabilecek tarım, madencilik, orman ürünleri ve demiryolu gibi dallarda yoğunlaştığı görülmektedir. Madencilik alanında görülen yabancı sermayenin, ülkelere ve maden türlerine göre dağılımı Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12 - 1914 Yılında Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkeler ve Maden Türleri Açısından Dağılımı (Milyon Kuruş)

Yatırımcı Ülke	Kuruluş Yılı	Madenin Cinsi	Hisse Senedi ve Tahvil Sermayesi	Yatırım	Toplam
Fransız Sermayesi					
Balya-Karaaydın	1892	Simli Kurşun	29.0	49.2	78.2
Kesendere	1893	Manganez vs.	19.8	25.0	44.8
Ereğli Maden	1896	Maden Kömürü	138.6	186.0	324.6
Seniçer (Yanya)	1891	Zift	3.5	5.0	8.5
Karasu	1900	Kurşun, Çinko	22.0	25.0	47.0
			212.9	290.2	503.1
İngiliz Sermayesi					
Boraks Şir.	1887	Borasit	27.5	39.5	67.0
Paterson ve Ort.	1885	Krom	-	10.0	10.0
			27.5	49.5	77.0
Alman Sermayesi					
Sarıca Ocakları	1913	Maden Kömürü	10.0	13.5	23.5
Krupp, Rocling	1911	Krom	-	7.5	7.5
			10.0	21.0	31.0
İtalyan-Yunan Ser.					
Kozlu Kömür	1913	Maden Kömürü	3.0	6.0	9.0
Rus Sermayesi					
Maadin Osmanlı	1910	Maden Kömürü	6.0	4.0	10.0
			259.4	370.7	630.1

Kaynak : ELDEM Vedat, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, TTK Yayını, 1994, sayfa 46

Cumhuriyet döneminden önce Anadolu'da kurulmuş ve sermayesinin tamamı yada büyük bir bölümünü yabancıların oluşturduğu şirketler, sermaye yapıları ve çalıştıkları madenler Gündüz ÖKÇÜN'ün "1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye" adlı çalışmasında detayları ile aktarılmıştır. Aşağıdaki bölümde bu şirketlere ait ve bu çalışmadan alınan çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

1- Omnion Şark Sanayi Şirketi : 1920 yılında kurulmuştur. Fransız sermayesine dayanan şirket, Jilber Dumas Efendi, Jan Fasilaki, Monsieur Pech ve Apergis Efendi gibi birçok azınlık ortağa da sahiptir. Özellikle Doğu Anadolu'da kömür ve krom madenciliği üzerine çalışmış, Cumhuriyetin ilanından sonra hisseler azınlıkların eline geçmiştir.

2- Ergani Bakırı TAŞ : yabancı sermayeli bir grup adına İtidar-ı Milli bankası tarafından kurulan bu şirket özellikle Ergani bakır madenin de çalışmalarına ağırlık vermiştir. Hisselerinin % 49,8'i Deutsche Bank'a, bir kısmı da Monsieur Rader Macher ve Richard Stöckel'e aittir. Bu şirket 1928 yılında 3034 sayılı kanunla devletleştirilmiş, 1936 yılında da fesh edilerek elindeki maden işletmeleri Etibank'a devredilmiştir.

3- Bulgardağı Madenleri TAŞ : 1918 yılında George Ralli, Dr. E. Scanziani, Dr. S. Hirsch, Monsieur D.E. Zintgraff gibi Alman asıllı birçok kişi tarafından kurulan şirket, özellikle Niğde de simli kurşun işletmek üzere kurulmuştur. 1929 yılında Devletleştirilen şirketin Niğde ve Aladağlar'da yaptıkları maden araştırmaları daha sonraki yıllarda MTA'ya kaynak oluşturmuştur.

4- Metagom Maden ve Kauçuk TAŞ : 1926 yılında Fransız sermayesi ile kurulan şirketin ortakları arasında birçok da azınlık bulunmaktadır. Şirketin amacı maden, ham cevher, kauçuk, vs. gibi birçok doğal kaynağın alımı ve satımı ile uğraşmaktır. Şirket, aynı zamanda malzeme geçişinin kendi üzerinde olması koşuluyla, madencilik araması, işletmesi ve üretimi yapan birçok kişi ve kuruluşa da kredi vererek yada ortak olarak, bir çeşit maden simsarlığı da yapmıştır.

Bu şirketlerin dışında Cumhuriyet öncesi dönemde yada Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda madencilik alanında faaliyet gösteren ve sermayesi yabancılara ait olan yada hisse senetlerinin büyük bir bölümü yabancı şirketlerin elinde olan madencilik firmaları;

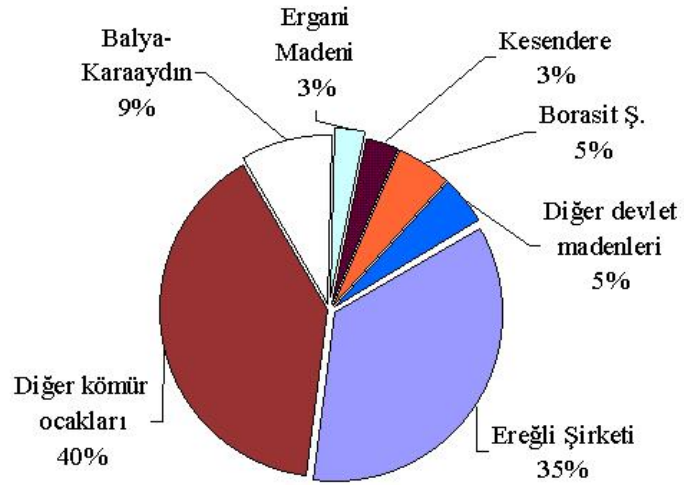
- Maden alım satım işleri ile ilgilenen Türk Kömür Madenleri TAŞ,
- Maden alım satım işleri ile ilgilenen Cenubi Anadolu Madenleri TAŞ
- Maden alım satım işleri ile ilgilenen Adapazarı Madenleri İşletme TAŞ
- Fethiye ve çevresindeki krom madenlerini işletmek ve satmak için kurulan Fethiye Sirket-i Madeniyesi TAŞ
- Fethiye ve çevresindeki manganez madenlerini işletmek ve satmak için kurulan Manganez TAŞ
- Maden alım satım işleri ile ilgilenen Maadin, Sanayi ve Ticaret TAŞ
- Keçiborlu kükürt madenini işleten İtalyan sermayeli İttihad-ı Maadin TAŞ

Osmanlı döneminde madencilik gerçek bir işletmecilikten daha çok, kazanılmış maden haklarının alışverişine dayanan bir ticaret şeklinde gelişmiştir. Anadolu coğrafyasındaki maden çeşitliliğinin bolluğu bu ticareti desteklemiş, maden hakkını ele geçiren, bu hakkını tutturabildiği bir fiyatla başkasına devretmiştir. Özellikle son yıllarında daralan Osmanlı ekonomisi ile birlikte bu maden ruhsatları yabancı sermayeli birçok şirket tarafından satın alınmıştır.

Tablo 13 - Belli Başlı Şirketler, Çalışan Sayısı, Ödenen, Yevmiye ve Satış Hasılatı

ŞİRKETLER	Toplam Çalışan	Oran %	Ödenen Ücret (x10 ⁶ kuruş/yıl)	Yevmiye (kş /yevmiye)	Satış Hasılatı (x10 ⁶ kuruş/yıl)
Ereğli Şirketi	5.215	35	17,8	10,1	44,5
Diğer kömür ocakları	5.850	40	15,8	9,7	28,2
Balya-Karaaydın	1.340	9	6,8	10,2	21,3
Ergani Madeni	408	3	0,94	6,5	4,9
Kesendere	492	3	1,9	11,3	6,8
Borasit Ş.	763	5	2,96	11	9,7
Diğer devlet madenleri	708	5	2,39	9,8	
TOPLAM	14.776	100	48,59		

Birinci Dünya savaşı yıllarında maden sektörümüzde ortalama 25.000 çalıştığı kabul edilebilir. Taşocaklarında ve tuz üretiminde çalışanlarla birlikte bu miktar 30.000'e yükseldiği tahmin edilmektedir. Çalışma istatistikleri bu çalışanların yarısını daimi maden işçisi olarak saymakta, Diğer yarısı madenlerde birkaç ay çalıştıktan sonra köyüne dönen ve yerini aynı mahiyette muvakkat işçilere terk eden kalifiye olmayan maden işçileridir.

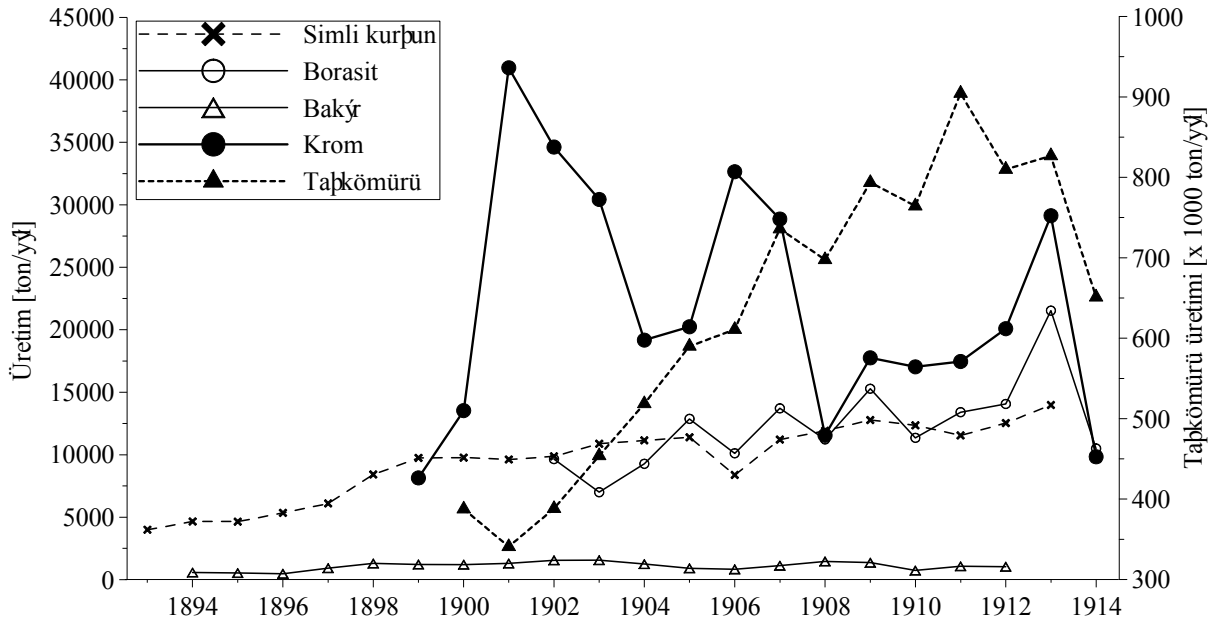
Grafik 5 - 1914 Yılında Maden Üretimi Yapan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Üretim Payları**Tablo 14 - Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yıllar İtibarı ile Belli Başlı Madenlerin Üretim Miktar ve Değerleri**

Yıl	BORASİT		KROM		KURŞUN			BAKIR		TAŞKÖMÜRÜ	
	Üretim miktarı [ton/yıl]	Değer [x10 ⁶ .kş]	Üretim miktarı [ton/yıl]	Değer [x10 ⁶ .kş]	Simli kurşun üretim [ton/yıl]	Şatış değer [x10 ⁸ .kş]	Safi kâr [x10 ⁶ .kş]	Üretim miktarı [ton/yıl]	Değer [x10 ³ .kş]	Üretim miktarı [x 1000 ton/yıl]	Değer [x10 ⁶ .kş]
1893					4.000		1,21				
1894					4.660		0,08	575	1.152		
1895					4.650		0,42	539	1.193		
1896					5.350		-	474	1.126		
1897			11.550		6.100		0,40	929	2.342		
1898			-		8.420		2,00	1.302	3.900		
1899			8.140		9.750		5,04	1.221	3.780		
1900			13.530	5,40	9.770		5,22	1.208	4.160	387,6	18,5
1901			40.970	16,44	9.620	10,10	1,90	1.305	5.102	340,8	16,3
1902	9.649	6,30	34.620	14,52	9.874	10,50	1,06	1.548	6.799	388,2	18,9
1903	6.999	4,03	30.430	12,62	10.878	14,14	4,92	1.566	6.940	453,8	21,3
1904	9.273	5,29	19.170	7,99	11.143	18,80	9,75	1.252	6.296	518,5	23,8
1905	12.868	8,44	20.240	7,58	11.397	22,82	10,87	916	5.312	590	26,9

1906	10.112	6,70	32.650	11,68	8.377	20,53	13,53	832	5.501	610,9	28,5
1907	13.714	9,91	28.860	10,05	11.212	26,66	12,45	1.121	5.143	735,8	43,2
1908	11.221	8,33	11.550	3,43	11.923	20,16	8,94	1.465	7.221	697,7	40,7
1909	15.281	11,40	17.750	4,50	12.778	20,28	6,98	1.360	6.119	793,6	57,6
1910	11.352	8,32	17.030	3,86	12.346	20,05		737	3.959	764,4	39,0
1911	13.400	9,73	17.460	4,04	11.542	21,28		1.073	4.124	904,4	61,7
1912	14.061	11,01	20.090	4,80	12.535	23,10	9,50	1.040	4.250	810	56,0
1913	21.535	16,66	29.130	7,50	13.976	26,00	10,60			826,8	57,5
1914	10.495	8,21	9.830							651,2	48,0

Lozan Barış görüşmeleri sırasında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923), Cumhuriyet döneminde izlenecek ekonomik politikayı saptamıştır. Bu kongrede özel sektör öncülüğünde liberal bir politika benimsenmiş, İzmir İktisat kongresi'nin "Sanayi ve Sorunları" bölümünde Sanayi Bankalarının kurulmasından söz edilmiştir. Bu doğrultuda, 1924 yılında İş Bankası ve 1925 yılında maden işletme ve kredi sağlamak amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Kongrede, yabancı sermayenin Türk yasalarına uyma koşuluyla faaliyet gösterebilecekleri benimsenmiştir.

Grafik 6 – Cumhuriyet Dönemi Öncesi Belli Başlı Madenlerin Üretim Miktarları

1923 yılında başlayan bu model istenen başarıyı sağlayamamış ve 1932 yılında yeni bir değerlendirme ile Devletçilik Politikaları benimsenmiştir. 1932 yılı maden üretimleri şu şekilde gerçekleşmiştir: Taşkömürü 1.178.255 ton, linyit 14.000 ton ve kromit 55.000 ton'dur. Bu rakamlar sanayileşme iddiasında olan bir ülke için yeterli düzeyde değildir.

Yabancı sermaye konusunda da İzmir İktisat Kongresi'nde bağlayıcı kararlar alınmıştır. TC yasalarına uymaları koşuluyla, yabancı sermayeye karşı olunamayacağı şeklindeki görüş, öncü kadroların Kongre'de yaptığı konuşmalardan açıkça anlaşılmaktadır. Bu yönelim, yine Kongre'de Milli Türk Ticaret Birliği'nin; maden ve demiryolu şirketleri ile sermayesi 5.000.000 TL.'dan fazla olan şirketlerde, yabancı sermayeye hisselerin; % 50'den fazlasına sahip olabilme olanağının

tanınması gerektiği yolundaki önerisi ile somutlaşmaktadır. Ancak bu öneri; kendisine yeteri kadar güçlü hissetmeyen yerli sermayenin, böyle büyük işlerde yabancı sermayenin hakimiyetini önceden kabul etme eğilimini göstermektedir.”⁴⁵ şeklindedir.

Bu öneriyi de içeren geniş kapsamlı bir teklifin aynen hükümete sunulması kararlaştırılmıştır. “Türk yasalarına uymaları” koşuluyla yabancı sermayeye evet diyen Cumhuriyet yönetimi, bir başka deyimle, “genel olarak yabancı sermayeye değil, kapitüler ayrıcalık arayan yabancı sermayeye iyi gözle bakmamıştır.”⁴⁶

Bu yargıyı madencilik alanında kanıtlayan sayısal değerleri vermeden önce, çizilen ilkeler doğrultusunda yabancı sermayenin giriş biçimini, konumuzu doğrudan doğruya ilgilendirdiği için belirtmekte yarar vardır. Bu giriş çeşitli biçimlerde olmuştur. Bazı yabancı şirketler ve firmalar Türkiye'de faaliyet göstermek amacıyla ülkemizde şube açmışlardır⁴⁷ Bazı hallerde de, yabancı sermaye Türk Kanunları uyarınca Türk anonim, limited ya da kolektif şirketleri aracılığıyla Türkiye'de faaliyet göstermişlerdir⁴⁸.

Yapılan araştırmalar, yabancı sermayenin daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, madencilik sektöründe yoğun olarak girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. 1920-1930 yılları arasındaki on yıllık dönem içinde madencilik alanında toplam 20 anonim ortaklık kurulmuştur. Bunların onbirinin, kurucu, hissedar ya da idare meclisi üyeleri arasında yabancı bulunmaktadır.

Tablo 15 - 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan ve Uğraşı Alanı Maden Üretimi Olan Türk Anonim Şirketlerinin Kurucuları yada Hissedarları Yabancı Olanlar

	Anonim Ortaklık	Kuruluş Tarihi	Sermayesi (1000 TL)
1	Omniom Şark Sanayi A.Ş.	1920	250
2	Ergani Bakırı T.A.Ş.	1924	3.000
3	Bulgardağı Madenleri T.A.Ş.	1925	1.000
4	Metagom Maden ve Kauçuk T.A.Ş.	1926	30
5	Türk Kömür Madenleri T.A.Ş.	1926	2.000
6	Cenubî Anadolu Madenleri T.A.Ş.	1927	600
7	Adapazarı Madenleri işletmesi T.A.Ş.	1927	200
8	Fethiye Şirket-i Madeniyesi	1928	600
9	Manganez T.A.Ş.	1928	750
10	Maadin Sanayi ve Ticaret (MASAT) TAŞ	1930	50
11	İttihad-ı Maadin T.A.Ş.	1930	850
TOPLAM			9.330

Kaynak : A. Gündüz ÖKÇİN, age, s. 93.

⁴⁵ ÖKÇÜN A. Gündüz, "1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye", AÜ Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Ankara 1971, s. 8

⁴⁶ ÇİLİNGİR Yalçın, "Madencilüğümüzün Evrimine Toplu Bir Bakış", TMMOB Maden Müh. Odası 5. Bilimsel ve Teknik Kongre, Makale, 1975 s. 59

⁴⁷ ÖZGÜR Özlem, "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi", Gerçek Yayınları 100 Soruda Dizisi, İstanbul 1972, s. 81

⁴⁸ ÖKÇÜN A. Gündüz, "1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye", AÜ Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Ankara 1971, s. 82

Bu 11 şirketin yada ortaklıkların toplam sermayesi 9.330.000 TL. olmasına rağmen ödenmiş sermayeleri yaklaşık olarak 4.380.000 TL. dir. Bu dönem içerisinde yerli sermaye tarafından kurulan ve uğraşı alanı maden üretimi olan şirketlerin toplam sermayeleri 5.425.000 TL. olmasına karşın bunun ancak 4.380.000 TL.'sı ödenmiştir. Görülüyor ki, 1920-1930 yılları arasında maden üretimi alanında kurulan ve yabancı sermayenin katıldığı ya da tamamen hakim olduğu Türk anonim şirketleri, aynı devre içinde kurulan ve kurucuları ya da hissedarları arasında yabancı bulunmayan Türk anonim şirketlerine oranla (sermayeleri açısından) daha güçlü durumdadırlar⁴⁹.

Yukarıdaki Tablo'da görülen Ergani Bakır TAŞ'ın yapısı, ilginçliği açısından incelenmeye değer. Ergani bakır madeni, o dönemin dünyaca bilinen büyük ve yüksek tenörlü cevherini içeren bir maden yatağıdır. Ve bu maden, yine o dönemin Türkiye'sinde, Zonguldak'taki taş kömürü ve Balıkesir'deki boraks gibi bilinen üç-dört önemli madenden biridir. Tablo'dan yabancı sermayenin, işte bu iki önemli cevher (bakır ve kömür) üretiminde yoğunlaştığını görüyoruz, iki şirketin 5.000 bin TL. olan sermayesinin, on bir ortaklığın toplam sermayesindeki yerinin % 55 olduğu, yukarıdaki gözlemimizi kanıtlamaktadır. Başka bir deyişle, yabancı sermaye; varlığı bilinen, zengin ve gereksindiği madenlere gelmiştir. Ayrıca Ergani Bakır TAŞ'ın aşağıda belirtilen 1928 yılı hisse senedi dağılımı yapısı incelendiğinde;

Tablo 16 - Ergani Bakır Şirketi 1928 Yılı Hisse Senedi Dağılımı

Hissedar Kuruluş Ya da Kişi	Hisse Sayısı
Maliye Vekaleti	100.000
Monsieur Rader Macher Berlin Deutsche Bank'ı temsilen	149.400
Celal Akif Bey	100
Necmettin Molla Bey	100
Ahmet Muhtar Bey	100
Mahmut Nedim Bey	100
Sezai Ömer Bey	100
Sivas Mebusu Rasim Bey	100
Trabzon Mebusu Şefik Bey	100
Monsieur Konsül Richard Stöckel	100
TOPLAM	250.200

Kaynak : A. Gündüz ÖKÇÜN age, s. 42

Hisse senetlerinin dağılımı bir yandan şirketin, yabancı sermaye hükümet ortaklığı şeklinde oluştuğunu gösterirken diğer yandan hisselerin %69,73'ünü elinde tutan Deutsche Bank'ın, kuruluş içindeki etkinliğini göstermesi açısından ilgi çekicidir. Bu da, İzmir İktisat Kongresi'nde yabancı sermayeye ilişkin olarak, uygulanması kararlaştırılan ilkeleri kanıtlamaktadır. İlgili çekici bir başka nokta, bu ortaklığın, hisse senetleri dağılımında adı gizlenmiş olan, İtibar-ı Milli Bankası tarafından kurulmuş olmasıdır. Söz konusu banka, şirkete hissedar değildir ama tabloda 100'er hisse ile isimleri izlenen Mahmut Nedim, Necmettin Molla, Ahmet Muhtar ve Şefik Beyler, İtibar-ı Millî Bankası'nın İdare Meclisi üyeleridirler. Bu noktada bilinen

⁴⁹ ÖKÇÜN A. Gündüz, "1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye", AÜ Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Ankara 1971, s. 94.

genel bir doğruyu yinelemekle ve yabancı sermaye bir ülkeye gelirken kendine yerli ortaklar bulma ve çeşitli küçük hisselerle kendine işbirlikçi ya da ortak edindiğidir.

1930'lu yıllara kadar, gerek Osmanlı dönemi ve gerekse Cumhuriyet döneminde, ülkenin doğal kaynaklarının tespitine yönelik bilimsel çalışmalar yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu belirsizliğin ortadan kaldırılması amacıyla maden aramalarına başlanması gerektiği bilinciyle 14 Haziran 1935 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur.

Aynı gün (14 Haziran 1935) MTA ile birlikte 2805 sayılı yasa ile, "Madencilik, Enerji Üretimi ve Dağıtımı alanlarında faaliyet göstermek üzere" Etibank kurulmuştur. Etibank'a kuruluş kanununun 5. maddesinde "MTA'nın araştırmaları sonucunda verimliliği ve işletilebilirliği tespit olunan sahalarda Bakanın onayı ile işletmeler kurup, üretimi gerçekleştirmek" görevleri verilmiştir. MTA, ekonomik değere haiz sahaları ilgili Bakanlık kanalıyla Etibank'a devretmeye, Etibank da, bu kaynakları işletmeye zorunlu kılınmıştır.

1930'larda yabancılara ait madenlerin devletleştirilmesi ve eski imtiyazların iptal edilmesine karşın Sultan Çayırı'ndaki boraks imtiyazı İngiliz sermayesinin elinde kalmıştır. 1953 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan ve 6309 sayılı Maden Kanunu'ndan yararlanan imtiyaz sahibi Borax Consolidated Ltd. şirketi, "Türk Boraks AŞ"ni kurmuştur. Sermayesinin % 79,5'i yabancı ortaklara ait olan şirket Sultan Çayırı imtiyazını 1956'da tescil ettirmiştir. Şirket rezervlerin tükendiği gerekçesi ile ocakları kapatmasına karşın MTA ve Etibank'ın bölgede yeni bor minareli yatakları bulması nedeniyle yabancı sermayeli kuruluşların kararnamele 1976 yılında iptal edilmiştir⁵⁰.

Cumhuriyet öncesinde ülkemize gelen ve halen faaliyetini sürdüren tek madencilik şirketi vardır. Türk Maadin AŞ adlı bu şirket 1918 yılında kurulmuş olup krom işletme ve zenginleştirme tesisleri ile halen günümüzde faaliyetini 5167 sayılı Kanuna dayalı olarak çıkartılan 17 sayılı karara bağlı olarak sürdürmektedir. 1970'de yapılan bir çalışmaya göre 17 sayılı karara tabi olarak faaliyet gösteren 97 yabancı sermayeli kuruluşun 7'si madencilikle ilgili olup bu firmalar şunlardır:

Tablo 17 - 17 Sayılı Karara Tabi Olarak Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Madencilik Kuruluşları

	Şirket Adı	Kuruluş Tarihi
-	Türk Maadin AŞ (Osmanlı-Alman Maadin Şti.)	1918
-	Fethiye Maden TAŞ -Oriental Minig Co.-Londra	1928
-	VWilhelm Grillo Maden Tic. Ltd. Şti.-Almanya	1960
-	Maden Export Ltd. Şti. Sigmund Jeselsohn-İsviçre	1953
-	Borax Consolidated Ltd.-Londra	1927
-	Bursa Toros Kromları (Maden Export Philip Brot.-İsviçre	1962
-	Magnezit Maden Sanayii Ltd.Şti.	1961

⁵⁰ TONBUL Mehmet, **Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Yeri ve Sorunları**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996, s. 118

Bu firmalardan bir kısmı halen faaliyetlerini 6224 sayılı kanuna da tabi olarak sürdürmektedir. Madencilik alanında 6224 sayılı kanuna tabi olarak ilk izini, 1963 yılında manyezit üretiminde bulunmak üzere % 100 Avusturya sermayeli Magnesit AŞ olarak 20.000.000 TL sermaye ile Eskişehir’de faaliyete başlamış ve hala faaliyeti devam etmektedir. İkinci izinde 1964 yılında yine manyezit üretimi için Comag Magnesit Ltd.ine verilmiş olup bu şirkette Kütahya’da faaliyetlerine başlamış olup hala faaliyetleri devam etmektedir. Bu şirketin Amerikan Continental Ore Company’ye ait yabancı sermaye payı daha sonra yerli ortak tarafından satın alınmıştır. Bu yabancı sermayeli şirketlerden başka 1980’li yıllara kadar madencilik sektöründe herhangi bir yabancı sermaye girişi olmamıştır⁵¹.

1950 seçimleri sonucu iktidara gelen Demokrat Parti, CHP iktidarının son döneminde “1947 Kalkınma Planı”nda saptanan büyük çapta yabancı sermaye kaynaklı kalkınma stratejisinin sınırlarını daha da genişletmiş, böylece Dünyada uygulanan yayılcılık, ekonomik, politik ve askeri sömürü güdümünü getirmiştir. Söz konusu güdümü belirleyen somut kanıt, 15 Mayıs 1951’de Celal BAYAR’a sunulan Barker Raporu’dur. Aşağıda belirtilen yasalar söz konusu raporun etkinliğini göstermektedir.

- 1- 1.8.1951 tarihinde yürürlüğe giren 5821 sayılı yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu,
- 2- 18.1.1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu
- 3- 7.3.1954 tarihinde yürürlüğe giren 6326 sayılı Petrol Kanunu
- 4- 11.3.1954 tarihinde yürürlüğe giren 6309 sayılı Maden Kanunu⁵²

1950-1960 yılları arasında gelen ve genel olarak tarım, gıda, kimya ve makine yapımında yoğunlaşan yabancı sermaye içinde madencilik sektörünün payı toplam % 8,14 olmuştur. Bu dönemin sonlarına gelindiğinde, Türkiye madencilik sanayinin yapısı ve maden potansiyelini belirlemek amacıyla ülkemize gelen ABD vatandaşı L. NAHAİ tarafından yapılan çalışma incelenmeye değerdir.

Yine bu raporda “Bazı ülkeler, yabancı firmaların maden yataklarına sahip olmalarını, maden işletme imtiyazını almalarını ve uzun süreli kiralama yoluyla işletmede bulunmalarını kendi yasaları ile yasaklamışlardır. Bu durumlardan herhangi biriyle karşılaşıldığı zaman uygulanması gereken yöntem, yerli bir firmayı tamamen elde etmek, kısmen elde etmek ya da sıkı işbirliği kurmak suretiyle yürütülür ve kâr transferi sağlanır.” ifadeleri yer almaktadır.

Bu çalışmada; maden üretiminin, dünya maden üretiminde önemli bir yer tutmadığı belirtildikten sonra maden dışsatımını “yabancılar için önemli bir değiştirme kaynağı” olarak nitelemiştir. Yine aynı raporda yabancı sermaye ile ilişkin olarak; “Türkiye’de kamulaştırma yada müsadereye doğacak zararlara karşı herhangi bir garanti yoktur. Fakat Maliye Bakanlığı Bütçe Alt Komisyonu Bakanlığa, ABD’ne kamulaştırmaya karşı garanti sağlayan bir anlaşmanın yapılmasını tavsiye etmiştir.” denilmektedir⁵³.

⁵¹ TONBUL Mehmet, **Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Yeri ve Sorunları**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996, s. 119

⁵² ÇİLİNGİR Yalçın, **Madenciliğimizin Evrimine Toplu Bir Bakış ve Mr. ELY’nin Hazırladığı Maden Kanunu Tasarısının Bu Evrimdeki Yeri ve Önemi**, Makale, 1975, s.59

⁵³ ÇİLİNGİR Yalçın, **Madenciliğimizin Evrimine Toplu Bir Bakış ve Mr. ELY’nin Hazırladığı Maden Kanunu Tasarısının Bu Evrimdeki Yeri ve Önemi**, Makale, 1975, s.60

Bu raporun ardından Mehtap Raporu ve Mr. ELY Maden Kanunu Tasarısı doğrultusunda gelişen çizgi, bir yandan İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin yapısında büyük değişiklikler oluşturarak yeraltı kaynaklarımız üzerinde yerli yabancı tekellerin etkinliğini getirirken diğer yandan gelişmiş ülkelerin gittikçe artan hammadde gereksinimlerin arttığı görülmektedir.

Yabancı sermayeyi teşvik kanunu gibi, Amerikan telkinleriyle 1954 yılında çıkartılan ikinci bir kanun da petrol kanunudur. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Türkiye, petrolde devletçiliği benimsemiştir. 1926 yılında çıkartılan ilk Petrol Kanunu, Türkiye'de petrol arama ve işletme hakkını devlete vermiştir. Kanunun ikinci maddesi, petrol bulunduğu bilimsel açıdan sabit olan bölgelerde, arama işini bizzat devletin yapacağını belirtmiştir. Olanakların son derece sınırlı olmasına rağmen, aramalara başladıktan 8-9 yıl sonra, 1940'da ülkemizde petrol bulunmuştur. 1947 yılında Raman ve Garzan dolaylarında ticari işletmeye uygun petrol keşfedilmiştir. 1959 yılında, Türkiye, kendi olanaklarıyla, 373 bin ton petrol elde etmekteydi. Bununla birlikte, Türkiye, 1954 yılında Amerikan petrol şirketlerinin avukatı Max Ball'e hazırlatılan bir tasarı ile kendi olanakları ile petrol bulmak ve işletmekten aciz Arap şeyhlerinin razı olduklarından daha ağır hükümler taşıyan bir petrol kanununu benimseyecektir.

Bu kanun açık bir imtiyaz kanunudur. Her şeyden önce, Türkiye'ye petrol alanında belli bir ekonomik doktrini empoze etmektedir. Kanunun ikinci maddesine göre, Türkiye, petrolde devletçilikten vazgeçmek ve petrol kaynaklarının özel sektör eliyle değerlendirilmesini kabul etmektedir. Yabancı petrol tröstlerinin bu isteği kanun gerekçesinde şu şekilde açıklanmaktadır. *"petrol kaynakları ancak, hususi teşebbüs veya yatırımları eliyle aranıp işletilebilecektir. Hususi teşebbüs ve sermayenin müessir olabilecek vüs'atte ve miktarda bu sahaya girebilmesi için, devletin ne arayıcı ve işletmeci, ne de herhangi bir suretle petrol sahibi olarak hususi teşebbüsün karşısına çıkmaması icap etmektedir. Hususi teşebbüs, devlete rakip vaziyette çalışmak istememektedir."*⁵⁴

Böylece, Türk Devleti, kendi kaynaklarını kendi eliyle değerlendirmek hakkını, yine kendi eliyle ortadan kaldırmış olmaktadır. Bu hükmün sonucu Mobil ve Shell gibi yabancı şirketlerle eşit durumda çalışmak zorunda bırakılan Türkiye Petrolleri, bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Devlet, kendi şirketine de, Mobil ve Shell'e de aynı gözle bakmak zorundadır. Yabancı petrol tröstleri, bir sürü gölge şirketler kurarak bir bölgede istedikleri kadar petrol arama ruhsatı alabilecekleri halde, milli şirket, kanunun öngördüğü azami sekiz ruhsatla yetinme durumunda bırakılmaktadır. Daha önce petrol bulduğumuz bölgeler dahi yabancılara açılmaktadır. Milli güvenlik gerekçesiyle, arama işlerini MTA'ya bırakılan yasak bölgelerde milli şirket, tıpkı Mobil ve Shell gibi petrol arama hakkından yoksun kalmaktadır. Hiçbir konuda devlet, kendi şirketine öncelik tanımamaktadır.

Petrol şirketleri, 1957 yılında 6987 sayılı kanunla Petrol Kanunu'nda yapılan bir değişiklik Türkiye'de rafineri kurma hakkını elde etmişlerdir. Yabancı şirketlerin Türkiye'de rafineri kurma isteklerinin, dünya petrol üretiminin tüketimi hayli aştığı bir döneme rastlaması dikkat çekicidir. Nitekim Ataş ve İpraş rafinerileri ile yabancı şirketler, yerli petrolü mümkün olduğu kadar az işlemek ve yüksek fiyatla dışarıdan

⁵⁴ AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi yayınevi, 6. Basım 1973 say. 458

kendi petrollerini ithal etmek hakkını sağlamışlardır. Ataş'a, Petrol Dairesi'nce verilen belgede şu imtiyazlar yer almaktadır. "Yabancı ham petrol, rekabet fiyatı ile değil, ilan edilecek monopol fiyatı ile ithal edilecektir. İlan edilen fiyat, serbest piyasa fiyatının % 30-35 kadar üstündedir. Rafineri, bu imtiyazlı durumda 80 yıl işletme hakkına sahip olmaktadır.

Yabancı şirketler, Petrol Kanununa ve 80 yıllık işletme belgesine dayanarak, batman'da stoklar biriktiği halde, yerli petrolü işletmeyi reddetmiştir. Sorun, kamuoyunda geniş yankılar uyandıran uzun mücadelelerden sonra çözülebilmiştir. Yabancı şirketler, uzun yıllar ham petrolü dünya fiyatlarının % 35 üstünden ithal etmişlerdir. Ancak uzun pazarlıklardan sonra fiyatlarda bir miktar indirim yapmaya rıza göstermişlerdir. Fakat yine de dışarıdaki ana şirketlerden petrolü dünya fiyatlarını üstünde ithal hakkına sahiptirler. Yabancı rafinerilerin bu pahalı ithal tekelinin daha genişlemesini önlemek amacıyla, rafinerilerin bundan böyle, milli şirket eliyle kurulması kararlaştırılmıştır⁵⁵.

1960 Anayasası ve öngördüğü Planlı Kalkınma modeli içinde; gerek yabancı sermaye için istenen yeni haklar, gerekse devlet kuruluşlarının tekrar gözden geçirilmesi istemi ve uygulama alanlarında somutlaşma olgusunun madencilik açısından oldukça önemli bir yeri vardır. Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ, Çinkur AŞ, Türk Cıva AŞ vb. gibi anonim ortaklıkları bu olgunun giderek doğurduğu kuruluşlardır.

İlk aşamada, kâr amacı güden kuruluşlar şekline dönüştürülen İktisadi Devlet Teşekkülleri, ikinci aşamada da anonim ortaklıklar biçimine getirilerek yabancı sermayenin, yerli tekellerle kolaylıkla kaynaşacağı kuruluşlara dönüştürülmesi sürecine girilmiştir.

1980 sonrası dönemde madencilik sektörü dünyadaki ekonomik ve siyasal dalgalanmalardan oldukça etkilenmiştir. Dünya Bankası, 1980 yılının başına kadar KİT'lerin oluşturulması için kredi açmakta kalmamış, aynı zamanda işletme kredisi vermiştir. O tarihten sonra tam tersine dönüş yapılarak, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, finans örgütleri vb. gibi uluslararası finans merkezleri KİT'leri satma ve tavsiye etme koşuluyla kredi vermeye başlamıştır.

1980 yılından sonra ülkemizde uygulanan ekonomik politikalar sanayimizi ve özellikle madencilik sektörünü derinden etkilemiştir. Bu dönemde, Kanun Hükmünde Kararnameler ile altyapısı hazırlanan özelleştirme politikaları 1980'li yılların sonunda başarısız olmuştur. Bunun en önemli nedenleri; yeterli sermaye birikimine sahip olmayan ve gelişmeleri tamamen KİT'lere dayandırılmış olan yerli sermayenin, KİT'lerin yabancı tekellere geçmesini istememeleridir⁵⁶.

1980-2003 dönemi başında GSMH içinde madencilik sektörünün payı % 2,03'den, dönem sonunda % 1,38'e düşmüştür. Dönem ortalaması % 1,71 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 90'lı yılların ortalarından itibaren anılan oran sürekli bir düşüş kaydetmiştir. Dönem ortalama artış hızı ise % 1,98'dir. Madencilik sektörü

⁵⁵ AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi yayınevi, 6. Basım 1973 say. 459

⁵⁶ Prof. Dr. Müh. ARIOĞLU Ergin, Dr. Müh. YILMAZ Ali Osman, AVŞAROĞLU Nadir, **Madencilik Tarihimiz**, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi, Yayınlanmamış Rapor, 2005

içindeki bu oranı normal karşılamak kuşkusuz mümkün değildir. Her geçen gün bu oranın düşüş kaydetmesi sektörün geleceği açısından ciddi kaygıları da beraberinde getirmektedir. Diğer yandan dışsatım içindeki payında da son yıllar itibarı ile ciddi düşüşler görülmektedir. 1970-1980 yıllarında toplam dışsatım içinde % 6,6 paya sahip olan sektör 2001 yılında % 1,1 gibi en düşük seviyelere düşmüştür. Orandaki düşüş hızı 90'lı yıllardan itibaren dikkat çekicidir.

Türkiye madencilik sektörü içinde bulunduğu krizden çıkarak gelişebilmesinin tek koşulu özelleştirme politikaları gösterilmiş ve bu kapsamda tartışmaların özelleştirme üzerinde yoğunlaşması sonucunda da sektör ile ilgili sağlıklı politikaların oluşturulması güçleşmiştir. 17.03.1984 tarih ve 2983 sayılı "Tasarrufları Teşvik ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun" ile Türkiye'de başlayan ve 15 yıldır süren özelleştirme çalışmalarının sonucunda madencilik sektöründe (çimento sektörü hariç) KİT'lerde önemli bir mülkiyet devri gerçekleşmemiştir.

Dönemin bir diğer özelliği de yukarıda anılan felsefeye uygun bir genel gerekçeyle yürürlüğe konan 3213 sayılı Maden Kanunu'nun, 1985 yılında yürürlüğe girmesidir. Maadin Nizamnamesi, 85 yıl yürürlükte kalmış; 6309 sayılı Maden kanunu ile 30 yıl idare edilmiştir⁵⁷.

1980-1996 dönemi itibarıyla madencilik sektörüne izin verilen yabancı sermayenin tutarı ve toplam içindeki dağılım payının durumu aşağıda verilen Tablo'da incelenmiştir. Tabloda görüldüğü üzere sektörde izin verilen yabancı sermaye tutarı diğer sektörlerle kıyasla çok küçüktür. Toplam içindeki payının ortalama değeri % 1.07 düzeyindedir. Yabancı sermayenin ağırlıklı olarak girdiği sektör % 56.7 ile "imalat sektörü"dür. İkinci sırada ise % 40.4 ile "hizmetler sektörü" yer almaktadır. Hizmet sektöründe verilen yabancı sermaye izinleri genellikle ticaret, turizm ve bankacılık alanlarını içermektedir⁵⁸.

Tablo 18 - Madencilik Sektöründe İzin Verilen Yabancı Sermayenin Tutarı ve Dağılımı (Milyon USD)

YILLAR	TUTAR	PAYI (%)	YILLAR	TUTAR	PAYI (%)
1980	0.00	0.00	1989	11.86	0.78
1981	0.98	0.29	1990	47.09	2.53
1982	1.97	1.18	1991	39.82	2.02
1983	0.02	0.02	1992	18.96	1.04
1984	0.25	0.09	1993	11.37	0.55
1985	4.26	1.82	1994	6.20	0.42
1986	0.86	0.24	1995	60.62	2.06
1987	1.25	0.19	1996	8.54	0.22
1988	5.62	0.68	TOPLAM	220.07	1.07

Kaynak : HM İstatistikleri

⁵⁷ Prof. Dr. Müh. ARIOĞLU Ergin, Dr. Müh. YILMAZ Ali Osman, AVŞAROĞLU Nadir, **Madencilik Tarihimiz**, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi, Yayınlanmamış Rapor, 2005

⁵⁸ Prof. Dr. Müh. ARIOĞLU Ergin, Dr. Müh. YILMAZ Ali Osman, Prof. Dr. ÖNDER İzzettin, **Türkiye Ekonomisi: Genel Perspektif, Sorunlar, Öneriler ve Madencilik Sektörünün Kısa Değerlendirilmesi**, TMMOB Maden Mühendisleri Odası, İstanbul Şubesi Çalışma Raporu, No:10, MAYIS-2003 İSTANBUL

1996-2000 Yıllarını kapsayan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise yerli ve yabancı sermayenin sektöre olan ilgisizliğinden ve kamunun halen sektörde etkin olduğundan söz edilerek şöyle denilmiştir; "üretim alanında, gerekli sosyal ve teknik alt yapı düzenlemeleri yapılarak kamunun payının tedricen azaltılması, yerli ve yabancı sermayenin sektörde daha aktif rol üstlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla sektörde faaliyet gösteren Kamu İktisadi Teşebbüslerinden özelleştirilmesi öngörülenlerin özelleştirilmeleri, diğerlerinde ise verimsiz birimlerin tasfiyesi konusunda çalışmalara 1996 yılında başlanacaktır."⁵⁹

Tablo 19 - Madencilik Sektöründe Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Şirketler (Milyon USD)*

Madencilik Alanı	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi
Kömür Madenciliği	1	14.850	0,00	15.000
Petrol ve Doğal Gaz	3	1.852.250	0,02	7.125.000
Metal Madenciliği	4	486.527	0,01	490.240
Diğer Madenciliği	93	35.566.020	0,46	39.724.689
MADENCİLİK TOP.	101	37.919.647	0.49	47.354.929
GENEL TOPLAM	6.511	7.665.750.139	100,00	12.605.285.296

(*) 30.06.2003 İtibarı ile

26 Mart 1996 tarihinde Türkiye Madenciler Derneği'nin (TMD) dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hüsnü DOĞAN'ı ziyareti sırasında sundukları raporda yabancı sermaye ve Türkiye'de yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerle ilgili olarak aşağıdaki bilgiler bulunmaktadır.

"1. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Şirketler

- *Cominco Madencilik Sanayi AŞ; 1987 yılında kuruldu. Merkezi Ankara'dadır. Kanada'da yerleşik Cominco Ltd'nin bir kuruluşudur, Bakır-Kurşun-Çinko ve kıymetli metal arama ve işletmeciliği ile iştiğal etmektedir. Halen Artvin, Cerattepe'de bir attın ve bakır rezervi tesbit etmiş olup ÇED Raporu çalışmalarını sürdürmektedir.*

- *Dardanel Madencilik; 1992 yılında kuruldu. Merkezi Ankara'dadır. Kanada'da yerleşik INCO şirketinin bir kuruluşudur.*

- *Eurogold Madencilik; 1992 yılında kuruldu. Merkezi İzmir'dedir. Avustralya'da yerleşik Normandy Poseidon ve Fransa'da yerleşik BRGM şirketlerinin bir ortak kuruluşudur. Aramaları sonunda keşfettiği Ovacık altın madeni için dört yıl uğraştıktan sonra Çevre ve Sağlık izinlerini almış olup Bayındırlık Bakanlığı'ndan İnşaat iznini almak üzere çalışmalarını sürdürmektedir. Gümüşhane, Mastra'da ikinci bir attın madeni keşfetmiş bulunmaktadır.*

- *Tüprağ Madencilik; 1986 yılında kuruldu. Merkezi Ankara'dadır. Güney Afrika'da yerleşik Gencor şirketinin bir kuruluşudur. Havran, Küçükdere ve Sivrihisar, Kaymaz'da iki altın*

⁵⁹ TAMZOK Nejat, **Neoliberal Politikaların Madencilğe Etkileri**, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2002

madeni keşfetmiştir. Kaymaz projesi için Çevre ve Sağlık izinlerini almış olup Bayındırlık Bakanlığından inşaat İznini almak üzere çalışmalarını sürdürmektedir. Küçükdere projesi izni ise tarım arazilerinin sanayi amaçlı kullanılması kanununa takılmış bulunmaktadır. Yatırım için gerekli izinlerin gecikmesi nedeniyle Türkiye'de değişik sürelerle faaliyet gösteren 20*ye yakın şirket faaliyetlerine son vermiştir.

2. Giriş

1985 yılında, 3213 sayılı Maden Kanunu ile getirilen değişiklikler sonucunda yabancı sermayenin ülkemizdeki madencilığe ilgisi artmış ve her biri kendi alanlarında uzman yedi yabancı şirket, Türk Kanunlarına uygun olarak, ülkemizde maden arama ve işletme gayesiyle şirket kurmuşlardır. Bu şirketlerden üçü faaliyetlerine son vermiş bulunmaktadır. Yine, irili ufaklı 13 diğer şirket de yaptıkları ön çalışmalardan sonra Türkiye'ye yatırım yapmaktan vazgeçmişlerdir.

Son dört yıldır maden arama riskine bir de yatırım müsaadesi riski eklenmiş olup, bu konuda ülkemiz dünyada riski yüksek ülkeler arasına girmeye aday hale gelmiştir. Yatırımla ilgili karar mekanizmalarının işleyişi konusunda, mevcut kanunlara rağmen, tereddütler oluşmuş, teknik düzeyde verilmesi gereken kararlar politik malzeme haline getirilmiş ve Türkiye'de yatırım yapılıp yapılamayacağı tartışılır olmuştur.

3. Şirketlerin Karşılaştıkları Sorunlar

3.1. Devlet kademelerinden şirket faaliyetlerine çok yönlü müdahaleler olmaktadır.

Gerek arama ve gerekse yatırım safhasında şirketler, ruhsattan doğan kanuni haklarına rağmen, Turizm, Orman, Çevre Bakanlıkları ve yerel yöneticilerin müdahalelerine ve işlemleri geciktirmelerine maruz kalmaktadırlar. Kanuni hakların askıya alınması veya geciktirilmesi şirketler için büyük kayıplara neden olurken, bu hakları askıya alan mercilerin her hangi bir sorumlulukları doğmamaktadır.

Ruhsattan doğan hakların gerek askıya alınması ve gerekse kullandırılmaması safhalarında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın devrede olması ve koordinasyonu sağlaması şarttır. Aksi halde en basit sorunların bile çözümü uzun süre almakta ve büyük zararlar doğurmaktadır.

Diğer kuruluşlarca alınması gerekli arama ve yatırım durdurma kararlarının mutlaka Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın da onayı alınarak yürürlüğe konması ve bu yolla haksız uygulamaların önüne geçilmesi şarttır.

Çözümü uzama eğilimi gösteren sorunlar, talep halinde veya Bakanlık inisiyatifi ile, taraflar bir araya getirilmek suretiyle çözümlenmelidir.

3.2. Maden arama ve işletmeciliğinin gelişmesini sağlayan uygulamalara Türkiye'de de başlanması

Maden aramaları dünyada en riskli işlerden biridir. Ayrıca katma değer yaratma yönünden de madencilik en verimli sektördür, Ülkemizde fırsat eşitliği sağlama ve dünyadaki tatbikatla

uyum içinde olma bakımından, maden arama çalışmalarına gerekli destekler sağlanmalıdır.

Arama yatırımlarının enflasyondan korunması: Arama yatırımları halen tamamıyla enflasyona açık bulunmaktadır. Bu yatırımların gerçek değerleri üzerinden amorti edilmesine imkan tanınmalıdır.

Rezerv tüketim payı: Madenleri tükenir olduklarından yerlerine yeni yatakların bulunması gerekmektedir. Modern madencilik uygulayan ülkeler, madencilik şirketlerine arama kaynakları oluşturmak gayesiyle, madenlerden elde edilen satış gelirinin belli bir yüzdesinin vergiye esas gelirden düşülmesi tatbikatını getirmişlerdir. Bu uygulamanın iki faydası olduğu ortaya çıkmıştır. 1) Arama çalışmaları hızlanmış ve yeni yataklar ortaya çıkmıştır. 2) Şirketler düşük tenörlü yatakları işletmeye almaya başlamışlar ve bu yoldan hem istihdam hem de yüksek katma değer sağlamışlardır

3.3. Yatırım izinlerinin koordinasyonu

Yatırım için gerekli olan Çevre, Sağlık ve İnşaat izinlerinin alınmasında 10'dan fazla merci ile muhatap olunmaktadır. Çevre izni için hazırlanan ve nihai olması gereken belgeyi bazı kuruluşlar tanımamaktadır. Bu uygulamanın önüne geçilebilmesi için Bakanlığımız tarafından bir şemsiye organizasyon kurularak ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması şarttır.

3.4. Yatırımların önündeki diğer engellerin kaldırılması

3.4.1. “Tarım topraklarının sanayi amacı ile kullanılması” kanunu

Bu kanunla tarım topraklarının korunması amaçlanmakla birlikte, bu toprakların madencilik için geçici olarak kullanıldıktan sonra eski verimliliklerine geri rehabilite edilebilmeleri durumunda gerekli izinlerin verilmesi gerekir. Aksi halde kamu yararına kullanılabilen bir kaynağın hiç kullanılmaması sonucu doğacak ve bundan kamu zarar görecektir.

3.4.2. Orman alanları, meralar ve yaylalar.

Son yıllarda madenciliğin yapılacağı alanları daraltma çalışmaları moda haline gelmiş bulunmaktadır. Kanunlar ve yönetmelikler, bilimsel ve teknik araştırmalara dayandırılmaksın, çıkarabilmektedir. Yukarıdaki gerekçe dikkate alınarak sahaların madenciliğe kapanması engellenmelidir. Yasakçı sistem yerine bilim ve tekniğin imkanlarını dikkate alan izin sistemi getirilmelidir.

3.4.3. Zeytin Kanunu

Kanuna göre, zeytinliklere üç km. mesafe içinde, zeytinlerin generatif ve vegetatif özelliklerine zarar verecek herhangi bir faaliyete izin verilmemektedir.

Bu kanun, bir parlamentenin baskısı sonucu emrivaki ile çıkarılmıştır. Hiçbir bilimsel ve teknik dayanağı bulunmamaktadır. Kanun her yöne çekilebilmekte ve yatırımcı öne sürülebilecek her iddia konusunda zora koşulmaktadır, Bazı aşırı çevreci gruplar bu kanunu bahane ederek yatırımcılar aleyhine her konuda dava açabilecekler ve hemen her projeyi engelleme şansını ele geçirmiş bulunmaktadır.

3.5. Atıkların muhafazası ve deşarj standartları

Standartların bilimsel temellere dayandırılmaksın ve sanayinin fikrini almadan tek taraflı değiştirilmesi endişeler yaratmaktadır. Bakanlığımızın bu tür çabaları boşa çıkarması gerekmektedir.

4. Dilekler

Arama , yatırım ve işletme safhalarında Bakanlığımızın siyasi desteklerini hissetmek dileğindediz. Siyasi iradenin desteği finansman sağlayan ana şirketlerin de en önde gelen garantisini oluşturmakta ve bu sebeple daha fazla yatırım yapmalarını sağlamaktadır.” denilmektedir.

Aslında, TMD tarafından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na iletilen ve şirket temsilcileri ile birlikte sunumu yapılan bu rapor, ülkemizde madencilik alanında faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin ortak ifadesidir. 1995 yılı sonu itibarıyla ülkemizde 44 adet yabancı sermayeli firma faaliyet göstermektedir. Bu firmaların 33 adedi son 7 yıl içinde kurulmuştur. Mevcut yabancı sermayeli madencilik şirketlerinin toplam yatırım tutarı 1.554.077 milyar TL'dir. Bunun 998.599 milyar TL'si sabit sermaye yatırımdır.

Bu şirketlerin toplam döviz kullanımı da 50.776 bin dolardır. Bu şirketlerdeki yabancı ortak payı %1-100 arasında değişmekte, ancak ağırlıklı yabancı ortak payı % 80 civarındadır. Özellikle metal madenciliği (Altın, Gümüş, Bakır vb.) için ülkemize son yıllarda gelen yabancı sermayeli şirketlerin yabancı sermaye payları % 100'e yakındır.

Tablo 20 - Yabancı Sermayeli Madencilik Firmalarının Dışsatımı (milyon \$)

Maden Cinsi	1989	1990	1991	1992
Mermer ve Mermer Ürünleri	933	1.912	3.034	2.470
Manyezit ve Manyezit Ürünleri	23	1.223	20.195	849
Magnezyum Karbonat ve Mag. Oksit	1.500	3.706	3.832	1.762
Krom Cevheri ve Konsantresi	10.296	6.145	5.419	7.329
Bentonit	1.394	959	678	893
Pomza Taşı	-	-	-	1.986
Diğerleri	1.620	353	228	6.330
TOPLAM	15.766	14.304	33.386	21.619

Ülkemizde madencilik sektöründe faaliyette bulunan firmalardan 7'si Almanya, 5'i İsviçre, 5'i Fransa, 4'ü İtalya, 3'ü ABD, 3'ü Hollanda, 3'ü İsrail, 3'ü Avusturya 3'ü S. Arabistan, 2'si Kanada 2'si Yunanistan, birer de Lüksemburg, Kuveyt, Danimarka, Bermuda, Hong Kong, Liberya, Güney Kore, Suriye ve Bulgaristan'dır.

Yabancı sermayeli bu firmalar tarafından 1989-992 yıllarını kapsayan son dört yılda 29 milyon dolarlık zenginleştirilmiş krom cevheri, 22, 3 milyon dolarlık sinter ve diğer manyezit ürünleri 10,5 milyon dolarlık tabii magnezyum karbonat, 4 milyon dolara yakın öğütülmüş bentonit ve 8 milyon dolarlık mermer ürünleri olmak üzere toplam 85 milyon dolarlık dışsatım gerçekleştirilmiştir. Bu rakam son dört yıldaki 1.278 milyon dolarlık toplam madencilik dışsatımının % 6'sıdır.

1992 yılı sonu itibarıyla madencilik sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmalara verilen 56 adet teşvikli yatırım izin belgelerine göre yatırımların 41'i yeni 13'ü tevsi ve bir tanesi de modernizasyon yatırımudur. Bu teşvikli belgelerde yer alan yatırımlarla 5.167 kişi istihdam edilecektir. Madencilik sektöründe yabancı sermayenin faaliyette bulunduğu madenler irdelendiğinde mermerin 18 adet yabancı sermayeli şirket ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Mermer alanında faaliyet gösteren şirketlerdeki yabancı sermaye payı %6,35-%100 arasında değişirken, 7 adet firma ile ikinci sırada yer alan metal madencilikte (Altın, Gümüş, Bakır vb.) uğraşan şirketlerdeki yabancı sermaye payı %80-%100 arasında değişmektedir. 1994 yılları arasında yapılan toplam 625.978.501 dolar kâr transferinden 13.304.134 doları madencilik sektöründeki 4 firma tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu transfer toplam transfer içinde % 2,13'lük bir paya sahiptir.

1980 yılından sonra ülkemize madencilik sektöründe de yabancı sermaye akışı yaşanmış, ancak bu akış hiçbir zaman istenilen düzeyde olmamıştır. Madencilik sektöründe; 1995 sonuna kadar izin almış ve faaliyetlerine başlamış 44 yabancı sermayeli şirket üzerinde bir alan araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada yabancı sermayeyi ülkemize yatırım yapmaya yönelten sebeplerden, yabancı sermayenin sorunlarına kadar değişik 30 anket sorusu uygulanmıştır. Ancak şirketlerin büyük bir kısmı bu ankete cevap vermemiş, buna karşın ilgili şirketler hakkında mümkün olduğunca bilgiler toplanmış ve ülkemizdeki yabancı sermayeli şirketlerle ilgili aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

1- Şirketinizi Türkiye'de yatırım yapmaya yönelten sebepler aşağıdakilerden hangisidir? sorusuna 17 şıklı seçenek verilerek bunların öncelikli sırasına konulması istenmiştir. Verilen cevaplarda ağırlıklı ortalama alınarak yapılan değerlendirmede sıralama şu şekilde olmuştur.

Verimli üretim beklentisi	%	20
Hammadde ve yardımcı madde bolluğu	%	17
Ekonomik istikrar beklentisi	%	14
Siyasi istikrar beklentisi	%	11
Hukuki ortamın uygunluğu	%	9
Teknoloji transferi yapmak	%	8
Jeolojik yapı	%	4
Coğrafi konum	%	4
Diğer	%	23

2- Türkiye'de yatırım iznini hangi yıl aldınız ? sorusuna da; birçok yatırım izinlerinin 1980'den sonra verildiği tespit edilmiştir. 1980 sonrasında madencilik sektöründe en fazla yabancı sermaye girişi 1990-91 yılları arasında gerçekleşmiştir.

Yıllar	Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı
...-1980	2
1981-85	7
1986	2

1987	3
1988	4
1989	4
1990	7
1991	8
1992	4
1993	2
1994	1

3- Şirketiniz çokuluslu şirket ise ülkelerin şirket sermayesindeki payları nedir ? sorusunun cevabı da; şirketlerin 7'sinin çokuluslu, 39'unun Türk ortaklı, 3'ünün de tek uluslu olduğu ve bu şirketlerdeki yabancı sermaye oranının % 6,35 ile % 100 arasında değiştiği şeklindedir.

4- Şirketinizin Türkiye dışında yatırım yaptığı ülkeler var mıdır ? sorusuna birçok şirket cevap vermezken çokuluslu şirketlerin başka ülkelerde yine madencilik ve kimya alanlarında yatırım yaptığı anlaşılmaktadır.

5- Şirketinizin nominal kayıtlı sermaye tutarı nedir ? sorusuna; yabancı sermaye tutarının 3.000-2.658.000 \$ arasında değişen oranlarda olduğu tespit edilmiştir.

Miktar	Oran (%)
< 1 Milyar	23
1-5 Milyar	18
5-50 Milyar	27
> 50 Milyar	32

6- Şirketinizin Türkiye'de çalışan yabancı ve yerli personel sayısı nedir ? sorusuna da; 7-371 kişi arasında yerli personel, 1-9 kişi arasında da yabancı personel çalıştırdığı cevabı verilmektedir. Yabancı sermayeli madencilik şirketleri çalıştırdıkları işçi sayısına göre aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

İşçi Sayısı	< 10	10-50	51-100	101-300	> 301
Firma Sayısı	4	21	11	5	3

7- Yatırımlarınızın türü aşağıdakilerden hangisi yada hangileridir ? sorusuna verilen cevaplardan yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı aşağıdaki gibidir.

Yeni	%40
Sermaye Artırımı	%25
Portföy	%8
Know-How	%8
Teknoloji Transferi	%8
Diğerleri	%9

8- Türkiye'deki yatırımlarınız aşağıdaki madenlerden hangilerine yöneliktir ? sorusuna aşağıdaki sıralama yapılmaktadır.

Maden Cinsi	Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı
Mermer, Granit, Taşocağı Mal.	21
Altın, Gümüş, Bakır	10
Manyezit	5
Krom	4
Bentonit	4
Pomza	3
Barit	2

9- Yabancı sermayenin Türkiye’de bazı madenler üzerine yatırım yapmasının nedenleri, sorusuna da aşağıdaki cevaplar sıralanmaktadır.

Rezervin büyüklüğü	% 25
Pazar payının büyüklüğü	% 15
Bu madenlerin stratejik önemi	% 15
Şirketin uzmanlık dalı olması	% 10
Kolay ve ucuz işletilmeleri	% 10
Diğerleri	% 25

10- Dış ülkelerde yaptığınız/yapacağınız yatırımlar için ülkenin sağladığı destek ve teşvikler nelerdir ? sorusuna büyük oranda cevap verilmemiştir. Verilen cevaplar aşağıda sıralanmıştır.

Teşvik kredisi	% 55
Devlet güvencesi	% 15
Gümrük muafiyeti	% 15
Danışmanlık ve rehberlik	% 15

11- Türkiye’deki yatırımlarınıza yönelik araştırmamızda uluslararası fon yada kredilerden yararlanabiliyor musunuz ? sorusuna evet veya hayır olarak verilen cevaplar eşittir. Bazı şirketler bu soruya herhangi bir cevap vermemiştir.

12- Türkiye’de bugüne kadar kaç bölgede yatırım yapmaya elverişli rezerv tespiti yaptınız ? sorusuna %90 oranında 2 bölge şekline cevap verilmiştir.

13- Bulduğunuz madenlerin rezerv ve tenörleri nedir? (sakınca görüldüğü takdirde bu soru yanıtlanmayabilir) Bu soruya büyük çoğunlukla cevap verilmemiştir.

14- Bugüne kadar yaptığınız arama tesis, işletme yatırımı olarak öz kaynak ve yabancı sermaye nedir ? sorusuna hemen hemen bütün şirketler cevap vermiştir. Çok değişik rakamları burada verme yerine ilginç bir örneği vermek yerinde olacaktır. Şirketin birinin 9.3.1918 yılında getirdiği yabancı sermaye miktarı 20.000 Altın lıradır.

15- Şirketinizin Türkiye’ye getirdiği yenilikler sizce nelerdir ? sorusuna öncelikli olarak verilen cevaplar aşağıdaki sıraya göre.

Teknoloji etkisi	% 25
İstihdam etkisi	% 20
Bölgesel kalkınma etkisi	% 18
Ödemeler dengesi etkisi	% 10
Yerli girişimciyi molibize etme	% 8
Uluslararası ilişkiler etkisi	% 8
Diğerleri	% 11

16- Şirketinizin son beş yıl içindeki üretim maliyeti nedir ? sorusuna bazı firmalar henüz üretime geçemedikleri için cevap vermemiştir. Cevap verenlerin değerleri de üretilen madene göre değişmekte olup burada verilmeye gerek görülmemiştir.

17- Maliyetinizi artırıcı etkenler aşağıdakilerden hangisi yada hangileridir önem sırasına koyunuz sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Enerji Fiyatı	% 21
Üretim Miktarı	% 15
Alt Yapı	% 13
Pazara Uzaklık	% 13
İşçilik	% 10
Hammadde	% 8
Gümrük	% 7
Teknolojinin Geriliği	% 5
Diğerleri	% 8

18- Üretim sürecinizdeki işçilik payı ve işçi prodüktivitesi nedir ? sorusundan sadece işçilik payı hakkında cevaplar verilmiş olup, bu cevaplardan üretim sürecinde işçilik payının %17-%45 arasında değişen bir paya sahip olduğu görülmektedir.

19- Tesisinizdeki yıllık üretim kapasitesi nedir bu üretimin ne kadarını ihraç edebiliyorsunuz ? sorusuna verilen cevaplarda tesis kapasitelerinin üretilen madene göre değiştiği (5 ton-200.000 ton) dışsatım miktarının da yine pazar durumuna göre üretiminin % 40-% 100'ü arasında olduğu tespit edilmiştir.

20- İhracatınızı sınırlayan etkenler nelerdir ? sorusuna verilen cevaplar da önem sırasına göre aşağıdaki gibidir.

Pazar sınırlamaları	% 27
Dış pazara çıkma zorluğu	% 15
İhracat formaliteleri	% 15
Alt Yapı yetersizliği	% 13
Diğerleri	% 30

21- Şirketinizin son beş yıl içindeki ihracat tutarı nedir ? sorusuna verilen cevaplardan son yıllarda bazı malların ihracatında, bir azalma gözlenmektedir.

22- Şirketinizin son beş yıllık kârı nedir ? bu soruya da çoğu firma cevap vermemiştir. Cevap veren firmaların bazı yıllarda zarar ettiği görülmektedir.

23- Şirketinizin Türkiye'deki faaliyetlerinin genişletilmesi düşünüyor mu ? sorusuna tüm şirketler evet cevabını vermiştir.

24- Şirketinizin yatırım izni aldığı günden bugüne kadar ödediği vergiler toplamı nedir ? sorusuna bir kaç firma dışında cevap verilmemiştir. Bu firmaların ödediği vergilerde 32.000 dolar ile 727.683.000 dolar arasında değişmektedir.

25- Yurt dışına son beş yılda yaptığınız kâr transferinin yıllara göre değişimi nedir ? sorusuna çoğu firma cevap vermemiştir. Cevap veren firmalar da kâr transferinin yapılmadığını bildirmiştir.

26- Türkiye'deki yüksek enflasyonun yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz ? sorusuna büyük bir oranda olumsuz cevabı verilirken % 20 oranında bir cevapta etkisiz şekilde olmuştur.

27- Türkiye'deki yabancı sermayeye yönelik teşvikleri yeterli buluyor musunuz ? sorusuna da % 80 oranında hayır cevabına karşın % 20 civarında da evet cevabı verilmiştir.

28- Türkiye'de yaptığınız/yapacağınız yatırımlar için sağlanan teşvik önlemlerini önem sırasına koyunuz; sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Yatırım indirimi	% 30
Gümrük muafiyeti	% 30
Teşvik primi	% 20
Kaynak kullanma destekleme primi	% 10
Kaynak kullanma destekleme kredisi	% 6
Diğerleri	% 4

29- 3213 sayılı Maden Kanunu Yabancı Sermayeli Şirketler açısından yeterli güveni veriyor mu ? sorusuna % 50 oranında hayır cevabı verilirken, % 13 oranında bazen, % 37 oranında da evet cevabı verilmiştir.

30- Türkiye'de arama ve işletme faaliyetleri ile ilgili işlemleri yaparken en fazla bürokratik güçlük çıkaran kuruluş yada kuruluşları önem sırasına göre sıralayınız. sorusuna verilen cevaplarda aşağıdaki şekildedir.

Çevre Bakanlığı	% 25
Orman Bakanlığı	% 20
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	% 15
Tarım Bakanlığı	% 10
Mahalli İdare ve Belediyeler	% 10
Devlet Planlama Teşkilatı	% 5
Turizm Bakanlığı	% 5
Diğerleri	% 10

7 - SONUÇ

Türkiye’de yabancı sermaye sorunu, ekonomik ve toplumsal yapımızın tarihsel gelişim süreci içinde bütün ayrıntıları ile incelenerek tartışılmış ve tüketilmiş değildir. Oysa, ülkemize gerek doğrudan doğruya, gerek dış borçlar aracılığıyla gelen yabancı sermaye, ekonomik ve toplumsal yapımızın şu yada bu biçimde oluşumunda rol oynayan en önemli etkenlerden biridir. Bu açıdan yabancı sermaye sorunu günümüzde de önemini hiç kaybetmemiştir.

Türkiye’de yabancı sermaye sorununu inceleyen araştırmacılar, çoğunlukla yabancı sermayenin Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal yapısı üzerindeki etkilerini, tarihsel süreç içinde, ayrıntılı bir biçimde ele almamışlar, genellikle ihmal etmişlerdir.

Örneğin yabancı sermayenin yarar ve zararlarını bazı yabancı araştırmacıların düşüncelerini aktararak tartışmak ve sonunda bir değer yargısına varmak, yabancı sermayenin ekonomik ve toplumsal yapımız üzerindeki etkilerini tam olarak yansıtmadığı için pek doyurucu olmamaktadır. Aslında yabancı sermaye sorunu, ekonomik, siyasal ve toplumsal yönleri olan ve gerek tarihsel, gerek belge ve veriler üzerinde uzun bilimsel araştırmaları gerektiren bir sorundur.

Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıç noktasını ucuz ve bol doğal kaynakları işletmek oluşturmaktadır. 1990’lı yıllarda yapılan bir inceleme sonucuna göre Türkiye, dünyada madencilikte, 132 ülke arasında toplam üretim değeri itibarıyla 28., üretilen madenlerin sayısı itibarıyla 10., sırada yer almıştır. Dünya metal maden rezervlerinin % 0.4’ü, endüstriyel hammadde rezervlerinin % 2.5’i, jeotermal potansiyelinin ise % 0.8’i ülkemizde olup, ülkemizin dünya maden rezervleri içindeki payı yaklaşık % 0.5’dir. Ancak, doğal kaynaklarımızın adeta yok kabul edildiği, hiçbir arama faaliyetinde bulunulmadığı günümüzde bu sıralamadaki yerimizin de değiştiği bir gerçektir⁶⁰.

Bu gün gelinen noktada; madencilik ülkemiz GSMH içindeki payı % 1 civarındadır. Son 20 yıllık dönemde başta kömür ve demir cevheri dışalımını sonucu, hammadde ve ara ürün olarak ihraç edilen cevherlerden elde edilen gelir bu iki madene ödenen dövizden daha geride kalmıştır. 2004 yılı rakamlarına göre toplam dışsatımımız 1,2 milyar dolar, 2000 yılı rakamlarına göre dışalımımız ise 7.1 milyar dolar (petrol türevleri ve doğalgaz dahil) olmuştur.

Günümüzde ülkemizde 40 çeşidin üzerinde ekonomik boyutta maden üretimi yapılmaktadır. Geçmiş yıllarda ülkemizde üretilmiş, volfram, cıva, fosfat gibi bazı madenler bugün üretilmemektedir. Ülkemizdeki üretimlerin bir kısmı sanayimizin hammadde gereksiniminin karşılama da kullanılırken arda kalan da yarı mamul yada üretildiği gibi ihraç edilmektedir⁶¹.

Yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımında zengin sayılabilecek bir durumda olan ülkemize madencilik alanında yabancı sermayeyi yatırım yapmaya yönelten

⁶⁰ Prof. Dr. Müh. ARIOĞLU Ergin, Dr. Müh. YILMAZ Ali Osman, AVŞAROĞLU Nadir, **Madencilik Tarihimiz**, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi, Yayınlanmamış Rapor, 2005, s. 8

⁶¹ Prof. Dr. Müh. ARIOĞLU Ergin, Dr. Müh. YILMAZ Ali Osman, AVŞAROĞLU Nadir, **Madencilik Tarihimiz**, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi, Yayınlanmamış Rapor, 2005, s. 32

nedenlerin başında da hammadde ve yardımcı madde bolluğu ile verimli üretim beklentisi gelmektedir.

Ülkemiz madencilik sektörünün başlıca sorunları sermaye yetersizliği ve teknoloji eksikliğidir. Sermaye yetersizliği yüzündedir ki, 1923'deki İzmir İktisat Kongresi'nden günümüze yerli burjuvaziye ve sermaye birikimini oluşturma yönünde gayret sarf eden nice Cumhuriyet Hükümeti, çok büyük sermayeler gerektiren bu durumun özellikle madencilik sektöründe yaşanamayacağına kanaat getirerek, madenciliğin kamu kurumları tarafından gerçekleştirilmesi yönünde tavır almışlardır. Bu durum ise çoğunluğu KİT olan kamu madencilik kurumlarının kendi kaynakları ile madencilik teknolojilerini yenilemek zorunda kalmışlar, siyasi müdahaleler buna da pek imkan tanımamıştır.

Bu iki sorununun çözülebilmesinin en kestirme yolu da kuşkusuz yabancı sermaye yatırımları olarak gözükmektedir. Yabancı sermayenin yararları arasında kabul edilen birçok faktör madencilik alanında yatırım yapan şirketler için de söz konusudur. Günümüzde madencilik sektöründe yatırım yapan yabancı sermayeli şirketler, 5.000'den fazla kişiye istihdam olanağı sağlamak, bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine katkıda bulunmak ve dışsatımı artırmak gibi, ülkemizde bugüne kadar madencilik sektörüne gelen yabancı sermayenin meydana getirdiği diğer olumlu etkiler olarak sayılmaktadır.

Bununla birlikte, yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelerde o ülkenin uluslararası pazarda rekabet gücü kazanmasını ve dolayısıyla dışsatımının artmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, yabancı sermayeli şirketler, gelişmekte olan ülkelerin dışsatımlarını da büyük ölçüde artırma etkisine sahiptirler. Nitekim ülkemiz madencilik sektörü içinde % 1 gibi bir paya sahip olan yabancı sermayeli madencilik kuruluşlarının (cevheri ham yada yarı işlenmiş olarak kendi şirketlerine/ülkelerine gönderseler de) toplam maden dışsatımındaki payı yaklaşık % 6'dır.

Günümüzde dünya ülkelerini, madencilik açısından, hammadde üreticisi ve tüketicisi olmak üzere iki bölüme ayırmak mümkündür. Genel olarak endüstri ülkeleri tüketici ve arasında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan yada az gelişmiş ülkeler ise üretici durumundadır. Gelişmiş ülkeler hammadde ihtiyaçlarının ancak % 60'ını kendi iç üretimleri ile karşılayabilmekte, geri kalan % 40'ını öncelikle az gelişmiş ülkelerden karşılamaktadırlar. İthal etmek zorunda kalınan hammadde oranı AB ülkelerinde % 70, Japonya'da ise % 85'i bulmaktadır. Gelişmiş ülkeler (Kuzey Amerika, AB Ülkeleri, Japonya) dünya nüfusunun ancak % 30'unu barındırdıkları halde, toplam dünya hammadde üretiminin % 86'sını tüketmektedirler. Görüldüğü gibi dünya üzerindeki tüm emtialarda yaşanan eşitsizlik, madencilikte de mevcuttur⁶².

Gelişmiş ülkelerin hammadde ihtiyaçlarının, gelecek yıllarda daha da artacağı ve tüketim-üretim farkının gittikçe fazlaşacağı bilinmektedir. Bu durum, belirgin bir şekilde birçok gelişmiş ülke için geçerlidir. Çünkü birçok gelişmiş ülke (Batı Avrupa, İskandinavya, Japonya vs.), ABD, Kanada, Rusya gibi zengin hammadde kaynaklarına sahip değillerdir. Bu ülkeler, gelecek yıllarda hammadde ihtiyaçlarının

⁶² Türkiye Genç İş Adamları Derneği, Madencilik Raporu 2005. s.15

tümüne yakın bir bölümünü öncelikle az gelişmiş ülkelerden ithal etmek zorunda kalacaklardır.

OECD'nin 1999 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, madencilik alanında yurt dışında yapılan bir dolarlık doğrudan yatırım iki dolarlık bir dışsatım ve 1,7 dolarlık bir ticaret fazlası sağlamaktadır⁶³. Yani, Türkiye'de bir maden işletmeciliği yapan yabancı sermayeli şirket, kendi ülkesine dış ticaret fazlası sağladığı gibi, Türkiye'nin de ticaret dengesini bozmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişmelerinin (gerek nispi ve gerekse mutlak) çok yavaş olması ve tüketimlerinin yavaş artması gelişmiş ülkelerinin yararına bir durum yaratmaktadır. Böylece mevcut hammadde kapasitelerinin hemen hemen tümü gelişmiş ülkelerinin ihtiyaçlarına aktarılmaktadır.

Gittikçe büyüyen hammadde ihtiyaçlarını garanti altına almak için, gelişmiş ülkeler, çokuluslu dev şirketlerle işbirliği içindedirler. Çünkü, çokuluslu şirketlerin amaçları öncelikle kâr olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerinin hammadde üretim ve tüketimlerini elinde ve kontrolünde bulundurmaktır. Gelişmiş ülke hükümetleri, bu nedenle çokuluslu şirketlere, az gelişmiş ülkelerdeki hammadde kaynaklarının kazanılması için gerekli politik koşulları hazırlamakta ve hatta yer yer sermaye ve kâr garantisi vererek onları ekonomik yönden de desteklemektedirler.

Gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkelerdeki hammadde kaynaklarını kontrol altına alıp işletmeleri, ülkelerinin gelecekteki hammadde açığını karşılamak amacıyla dayandığı gibi, her şeyden önce çok kârlı bir uygulama olarak da göze çarpmaktadır. Örneğin, 1967 yılında az gelişmiş ülkelerdeki madencilik sektöründeki ABD kapitali 4,8 milyar doları bulmakta idi (petrol hariç). Bu sermaye ile ABD firmaları aynı yıl zarfında 742 milyon dolar gibi astronomik sayılabilecek net kâr edebilmişlerdir. Toplam sermayenin 1973 yılında 10 milyar dolara, net kazancın da 1,3 milyara ulaştığı gözlenmiştir.

Gelişmiş ülkelerinin bugünkü ve gittikçe büyüyen hammadde açığı çok uzun süreden beri fark edilmiş ve gelişmiş ülkelerin hükümetleri tarafından gerekli tedbirler alınmıştır. Ancak bu sayededir ki, dünya bakır üretiminin % 58'i, nikel üretiminin % 83'ü, alüminyum üretiminin % 61'i, altın üretiminin % 71'i ve platin üretiminin de % 70'i Amerikan orijinli çokuluslu şirketler tarafından karşılanmaktadır⁶⁴. Halbuki bu hammaddelerin büyük bölümü (bazılarında tümüne yakın bölümü) az gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin gelecekteki hammadde açıklarını kapatmak amacıyla yoğun bir çalışma içindedirler. Bu çalışmalar aşağıdaki şekilde açıklanabilir;

1- Kendi Yurtiçi Kaynaklarını Değerlendirmek;

Örneğin ABD hükümeti, yurtiçinde yapılan eksplorasyon masraflarının % 75'ine kadar olan bölümünü karşılamaktadır. Eksplorasyon olumlu sonuç verdiğinde, bu para hükümete düşük faizle geri ödemekte, olumsuz sonuçta ise hükümet ilgili şirkete hibe etmektedir. Geçtiğimiz yıllarda % 0,28 bakır ve az miktarda da molibden ihtiva eden

⁶³ Mining Association of Canada, 2001, Facts and Figures 200, Ottawa

⁶⁴ Türkiye Genç İş Adamları Derneği, Madencilik Raporu 2005. s.15

Arizona'daki Sierrita bakır yatağı, Duval şirketinin yaptığı fizibilite çalışmaları ile rantabl olmama tehlikesi ile karşı karşıya kalmış, bunun üzerine ABD hükümetinin ilgili şirkete 80 milyon dolarlık karşılıksız kredi ve büyük miktarda da banka kredi kefaleti vermesiyle sermaye masrafları büyük ölçüde düşürülmüş ve projenin rantabl olması sağlanmıştır. Alınan kredinin ABD hükümetine para olarak değil de, "stock-pile" a ilave edilmek üzere bakır metali olarak ödenmesi öngörülmüştür⁶⁵.

Öte taraftan ABD hükümetinin kendi yurtiçi kaynaklarını tam randımanla değerlendirdiği söylenemez. Özellikle petrol, bakır, volfram, nadir elementler ve topraklar, uranyum vs. gibi stratejik hammaddelerin üretimleri çeşitli şekillerde kısıtlanmakta ve bunlar "kritik" zamanlar için saklanmaktadır. Yine benzer şekilde; Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde de zarar ettikleri gerekçesi ile kapatılan kömür ocaklarından bir kısmı zorunlu durumlar için her şeye rağmen (savaş durumu, kendi iç kaynaklarına dönme zorunluluğu vb.) açık tutulmaktadır.

2- Stok Yapmak;

Kritik anlar için ABD'nin elinde diğer önemli bir koz daha mevcuttur. Bu "stock-pile" adı verilen ve ABD başkanına doğrudan doğruya bağlı "Office of Energy Planning" kuruluşu tarafından kontrol edilen hammadde rezervleridir. Ana amaç, ABD'nin savaş anındaki ihtiyaçlarını karşılanmak gibi gösterilmek istenilse de, şimdiye kadar ki uygulama bunu doğrulamamaktadır. Bu rezervler, şimdiye kadar öncelikle çeşitli hammadde piyasalarını ABD menfaatine kontrol etmek için kullanılmıştır. Herhangi bir hammaddenin fiyatı, ABD menfaatleri aleyhine yükselme eğilimi gösterdiğinde, rezervlerden piyasaya o hammaddeden sürülmekte, fiyatlarının düşük olduğu zamanlarda tekrar satın alınmaktadır. Bugün, madenin fiyatlarının sabit kalması yada spekülatif olarak değişmesi ABD'nin bu stock-pile politikasına bağlı bulunmaktadır.

Bunun yanında, hammaddelerin düşük fiyatlarla satın alınıp, genellikle yüksek fiyatlarla piyasaya sürülmesi sayesinde kazanç da sağlanmaktadır. Ayrıca buna, stok yapılan hammaddelerin zamanla değer kazanması da eklenmektedir.

3- Yoğun Bir Enformasyon Politikası;

Özellikle ABD'deki hammadde sektöründeki iki dev kamu kuruluşu "United States Geological Survey" (USGS) ve "United States Bureau of Mines" (USBM) madencilik yönünden ilginç görülen ülkelerde "Mineral Ataşeleri" bulundurmaktadırlar. Buradaki amaç, o ülkedeki gelişmeleri yakından takip edip o ülkede yatırım yapacak Amerikan sermayedarlarına ve böylece ülkenin hammadde ihtiyacının karşılanmasında yardımcı olmaktır.

Bunlardan US Bureau of Mines'ın da 1964 yılından beri Türkiye'de bu tür bir mineral ataşesi bulundurduğu bilinmektedir. (bu ataşelerden en bilineni 1960'lı yılların sonunda Maden Kanunu'nu yatırımcı Amerikan şirketlerinin lehine değiştirmek için gayret gösteren Dr. Northcutt ELY'dir.) Ayrıca diplomatları ve barış gönüllüleri ile az gelişmiş ülkelerde yapacakları yatırımlar için gerekli bütün değerleri alabilmektedirler.

⁶⁵ YENEL Ömer, UZKUT İsmet, "Madenciliğimizin Yapısı ve Sorunları", TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, 1973, Ankara s. 121

Gelişmiş ülkelerinin çeşitli ülkelerdeki madencilik yatırımları, yatırım yapılan ülkelerde uzun tartışmalara yol açmıştır. Madencilik sektöründe ki büyük gelişmeler nedeniyle sektörün ihtiyaç duyduğu yatırımlar büyük rakamlara ulaşmaktadır. Ancak bu yatırımların bu kadar yüksek kapasiteli olma nedeni, tüketici ülkelerin ihtiyaçlarına göre olma zorunluluğu ve optimal kâr mecburiyetinin olmasına bağlı bulunmaktadır. Hammadde kaynağı sahibi ülke, hammaddesini kendi olanaklarına göre değerlendirmeye girişseydi, şüphesiz ki, gerek kapasite ve gerekse sermaye bu kadar yüksek olmayacak buna karşılık elde edilen kâr da tüm olarak kendisine kalacaktı.

Ayrıca tam anlamı ile ihtiyaç duyulan bir entegre maden işletmeciliği için maden işletme, zenginleştirme, işleme ve izabe ünitelerinin tümünü gereklidir. Uygulamada ise görülür ki yabancı sermaye hiç bir zaman böyle bir projeyi yabancı ülkede kurmayıp sadece maden çıkarımı ile ilgili bölümünü (o da mecbur olduğu için) kaynak sahibi ülkede gerçekleştirmekte, diğer işlemleri kendi ülkesinde yapmaktadır. Bir madencilik projesinde, maden çıkarımı ile ilgili kısım, projenin küçük bir bölümünü oluşturmakta, çoğu zaman metal maden işletmeciliğinde pasa taşımamak için zenginleştirme yada ön zenginleştirme yapılmaktadır.

Madencilik sektöründe yabancı sermayenin yatırım yaptığı üretim ilişkilerinde, yeraltı kaynakları sahibi ülkede genellikle başka bir şirket görünümü altında çalışan yabancı sermayenin kendi tesislerine ucuz hammaddede temin etmek esas amaçları olmaktadır. Bu amaçtan hareketle kaynak sahibi ülkede çıkarttıkları hammaddeyi, maliyeti üzerine çok az bir kâr marjı koyarak ülkelere götürmektedir. Bunun aksi, yani kaynak sahibi ülkede çok kârlı bir işletmecilik yaparak sağladıkları büyük kârların karşılığında buldukları ülkeye büyük vergiler ödeyip, ülkelerindeki tesislerine en az piyasa fiyatları üzerinden hammadde temini şeklinde bir uygulamaya elbetteki girmemektedirler.

Bilindiği gibi, 1989'dan sonra Türkiye'de baz metaller (altın-gümüş-bakır-vb.) alanında yabancı sermaye girişinde önemli artışlar olmuştur. Ancak bu şirketlerin altın üretiminde dünyada en yaygın olarak kullanılan siyanürleme yöntemini kullanacak olması, çevreci örgütlerin oluşturduğu kamuoyu baskısı nedeniyle yatırım izinlerinin verilmesinde meydana gelen aksamalar yeni yatırım girişini önemli ölçüde etkilemiştir.

Ülkemiz, daha Kurtuluş Savaşı'nın sonucu ve hesaplaşması sayılan Lozan Anlaşması sona ermeden İzmir İktisat Kongresi adı altında bir kongre düzenlenmiş ve bu kongre aracılığı ile "bundan sonra Türkiye'nin izleyeceği ekonomik ve siyasal rejim ne olacaktır ?" gibi, gizli veya açık merak ve kuşku da ortadan kaldıracak şekilde ve çok önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar içinde yer alan en önemli konulardan biri de Türkiye'nin yabancı sermaye karşısında takınacağı tavır ve davranışa ilişkindir.

O günlerden bu günlere kadar Türkiye, ekonomik gelişmesinde odağına yerli ve yabancı sermayeyi oturtmuş, bu sermayelerin önemini bilincinde olarak gerekli yasal düzenlemeleri yapmıştır. Buna karşılık bu günkü tutar açısından yabancı sermaye girişlerinin, Türkiye ile az çok benzer ekonomik ve sosyal koşullara sahip ülkelere nazaran yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Tablo 21 – 31 Mart 2006 Tarihi İtibariyle Türkiye’de Madencilik Alanında Faaliyet Gösteren Firmalar (*), ()**

Firma Adı

PİRAM TİC. ZİR.ÜR.TURZ.İNŞ.MADEN SAN.İTH.İHR.LTD.ŞTİ.
VAHŞİ AT 89 MADENCİLİK SONDAJ NAK.HARF.İNŞ.TUR.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
ESENTEL ENERJİ GAZ PETROL KİMYA MADENCİLİK İLETİŞİM İNŞ.TUR.GIDA SAN. İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
ISI SANAYİ VE MADENC.TİC.LTD.ŞTİ.
ISI KÖMÜR SANAYİ VE TİCARET LTD.ŞTİ.
MESTUN KÖM. NAK.GIDA TUR.SAN. VE DIŞ. TİC.LTD.ŞTİ.
ANADOLU STONE MADENCİLİK SAN. VE DIŞ TİC. LTD.ŞTİ.
ABDİOĞLU KÖMÜR İŞLETMELERİ VE TİC.LTD.ŞTİ.
SOLİMAR MADEN. SAN.İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
GTA MADEN.VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
DANKOR KROM MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
LAGUNA MERMER TUR.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
ZİNCOX ANADOLU ÇİNKO SAN.VE TİC.A.Ş.
FRONTEER EURASIA MADEN.LT.ŞT.
OMM OCAK MADENC.MİNERAL MAK.İHR.İTH.SAN.VE TİC.A.Ş.
STONE TAPESTRY QUARRİES MERMER TAŞ.AK-YAK. TUR. İNŞ.TAH.İTH.İHR.SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
ROK-MER İNŞ. MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
KATİ MERMER MAD.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
NET MADENCİLİK İTHALAT İHRACAT SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
YILDIRIM MADENCİLİK WHITE GULF INT.PIPELINE CONSTRUCTOR LTD.ŞTİ.
ÇALDAĞ NİCKEL MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
MS TRAVERTEN SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
KGH INTER.MER.MAD.SU TUR.TAŞ.İNŞ.TİC.VE SAN. LTD. ŞTİ.
HİTUSA TAŞ VE MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
DNS DECORATIVE NATURAL STONE MADEN-MERMER-İNŞ- TEKS.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
ŞİNAS METAL TİC.. LTD.ŞTİ.
TİSA METAL SAN. VE DIŞ TİC. LTD.ŞTİ.
İMGİ INT.MARBLE AND GRANİTE IND. SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
BG - TAŞ MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
TRADEX MERMER GIDA TUR.DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
ASH PLUS YAPI MALZ.SAN. VE TİC.A.Ş.
IMC MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.

Ülke

HOLLANDA
ALMANYA
AZERBEYCAN
GÜRCİSTAN
GÜRCİSTAN
BULGARİSTAN
AZERBEYCAN
BELÇİKA
LÜBNAN
BELÇİKA
İNGİLTERE
HOLLANDA
İNGİLTERE
CAYMAN ADALARI
BELÇİKA
İNGİLTERE
İSRAİL
ABD
ABD
İRAN
İNGİLTERE
ALMANYA
ALMANYA
İSPANYA
AVUSTRALYA
MAKEDONYA
AZERBEYCAN
ABD
MALEZYA
SURİYE
LÜBNAN
BELÇİKA

BHP MADENCİLİK LTD.ŞTİ.
ANADOLU PERLİT MADENCİLİK SAN. İTH.İHR. A.Ş.
İNGEMAR GROUP MERMER VE GRANİT SAN. VETİC.LTD.ŞTİ.
MAGNESİT ANONİM ŞİRKETİ
RİOTUR MADENCİLİK A.Ş.
MİMUN TAŞ MERMER SAN. VE TİC. A.Ş.
REYNAERS ALÜMİNYUM SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
FERROCOM MADEN.SAN. VE TİC. A.Ş.
AVRAHAM TRAUB KUYUMCULUK SAN.VE TİC. LTD.ŞTİ.
MPAC MADENCİLİK SANAYİ PAZARLAMA LTD.ŞTİ.
AKDENİZ MİNERAL KAYNAKLARI A.Ş.
OMYA MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
MAGNEZYUM VE METAL TOZLARI END.TİC.A.Ş.
SOYLU ENDÜSTRİYEL MİNERALLER VE ÜRETİM SAN. DIŞ TİC. A.Ş.
NEWMONT MADENCİLİK VE TİC. A.Ş.
MAS MERMER İHR.İTH.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
IMERYS BEYAZ MAD.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ. (MAH.KARARI İLE)
TEFENNİ MERMER İTHALAT İHRACAT SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
SAL TUZ GIDA NAK.VE MADEN SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
HİKA MADENCİLİK KİMYASAL ÜRÜNLER GIDA VE DERİ SAN. TİC. LTD.ŞTİ.
ALDRIDGE MİNERAL MADENCİLİK LTD.ŞTİ.
ANADOLU ENDÜSTRİ MİNERALLERİ SAN.VE TİC.A.Ş.
DESEN MERMER SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
TAŞİMPEKS GRANİT VE MERMER SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
LECABLOCK ANTALYA MERMER ÜRÜNL. SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
MİNERO MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
O.C.P.MARBLE AND GRANIT İTH.İHR.LTD.ŞTİ.
RAMİ BENİ MADEN-MERMER SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
LULAY MERMER SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
DAVRAN MADENCİLİK PETROKİMYA İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
GALAXY MERMER GRANİT SAN. VE TİC. A.Ş.
SAYBERG MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
SU MERMER MAD.VE MER.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
ETİLER MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.
GÖK STONE MERMER TİC.SAN.LTD.ŞTİ.

ABD
HOLLANDA
İSPANYA
HOLLANDA
İNGİLTERE
İTALYA
HOLLANDA
ALMANYA
PANAMA
KANADA
YUNANİSTAN
İSVİÇRE
İSVİÇRE
FRANSA
ABD
SURİYE
BELÇİKA
İSRAİL
ALMANYA
AZERBEYCAN
KANADA
ABD
FRANSA
İSPANYA
İTALYA
İTALYA
DANİMARKA
SURİYE
ALMANYA
YUNANİSTAN
YUNANİSTAN
HOLLANDA
İTALYA
İTALYA
ALMANYA

SEHER TAŞ SAN. VE DIŞ TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ ANADOLU MİNERAL MADENCİLİK SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
WİKA MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
ROCAMAR MERMER SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
YAZILITAŞ GRANİT MAD.NAK.SAN.VE TİC.LT.ŞT.
PETRA MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
METSO MİNERALS DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
KURUDERE MADENCİLİK A.Ş.
BADR İTH.VE İHR.LTD.ŞTİ.
TAŞ VE YÜZBİNTAŞ MERMER SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
S.M.S. SAKARYA MERMER SAN.TİC.A.Ş.
TECK COMINCO MADENCİLİK SAN. A.Ş.
ARSLAN-LULAY MERMER SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
LAGSTOME MERMER TİC.LTD.ŞTİ.
İTALMERMER MERMER SAN.VE TİC.A.Ş.
BOLU MERMER SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
SANDIKLI MERMER SAN.TİC.A.Ş.
E.F.E. MADEN TEKS.ORM. VE GIDA ÜR.İTH.İHR.SAN.TİC. LTD.ŞTİ.
STEALIT GRES VE MADENİ YAĞLAR İMALAT SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
OPET FUCHS MADENİ YAĞ SAN.VE TİC.A.Ş.
TAURUS MERMERCİLİK DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
ORİENT İŞ MAK.VE İTH.İHR.PAZ.TAAH.VE TİC.LTD.ŞTİ.
PRESSAN MADENİ EŞYA SAN.VE TİC.A.Ş.
REF MADEN İŞ.MAK.TUR.TEK.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
MERKEZİ ALMANYA WSSP HANDELS GMBH TÜRKİYE ŞB.
P&B SERAMİK MAK.İM.YEDEK PARÇA SATI.SERVİS SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
STATUR İŞ VE İNŞAAT MAK.ELEKTRİKLİ EV ALETLERİ TUR.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
BEYER MAKİNA SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
SUN SPHERE MAK. END. MADEN LTD. ŞTİ.
TURUN YAPI ENDÜSTRİ MADENCİLİK VE TİC.A.Ş.
WINDMİLL İNŞAAT TURİZM GIDA MADENCİLİK MOBİLYA SAN.İTH.VE İHR.LTD.ŞTİ.
BENKE İNŞAAT MADENCİLİK TURİZM TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
ARUM MOB.TEKS.PET.TUR.İNŞ.DEK.MADEN.HAY.VE GÜBRE SAN.TİC.L.Ş.
RIDVAN MERMER DIŞ TİCARET LTD.ŞTİ.
CC MADENCİLİK MAK.DAN.İNŞ.TUR.İTH.İHR.SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.

İRAN
ABD
FRANSA
İSPANYA
AVUSTURYA
LÜBNAN
FRANSA
İNGİLTERE
SURİYE
SUUDİ ARABİSTAN
JAPONYA
KANADA
ALMANYA
İTALYA
İTALYA
İSRAİL
LÜKSEMBURG
FRANSA
BULGARİSTAN
ALMANYA
ALMANYA
ALMANYA
ALMANYA
MISIR
ALMANYA
İTALYA
RUSYA
ALMANYA
KANADA
HOLLANDA
İRLANDA
ALMANYA
ALMANYA
SURİYE
YUGOSLAVYA

ATAKAN MADENCİLİK İNŞ.PAZ. SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
ÇAĞLA ZAHİRE-BESİ TEKSTİL MADEN. NAKLİYE İNŞ. TURİZM SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
KRİSTAL KIYMETLİ MADEN İŞL.VE KUY.SAN.VE DIŞ.TİC.LTD.
MARBLE DIŞ TİC.VE MADENCİLİK LTD.ŞTİ.
ADALAR DIŞ TİCARET MADENCİLİK İNŞ. VE TİC.LTD.ŞTİ.
YENİ NESİL MERMERCİLİK İÇ VE DIŞ TİC. LTD.ŞTİ.
EUROSTAR İMPORT EXP. TARIM ÜR.KİM.MAD.MADEN.İNŞ.TAŞ.SAN.T.L.Ş.
TECRA NAKL.İNŞ.MADEN ELK.TEK.GIDA İTH.İHR.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
OY BEST ROYAL PETROL PETROL ÜRÜNLERİ KİMY.ÜRÜN.MADEN.SAN. VE EN. LTD.ŞTİ.
CARBICO KÖM.MADEN. TAR. ÜR. İTH. İHR. İŞLETME .VE PAZ.LTD.ŞTİ.
BALKAN KÖMÜR AK-YAK GIDA PAZ.TUR.TAŞ.OTO.TİC.LTD.ŞTİ.
URAN MADENİ YAĞ VE TAŞIMACILIK SAN. TİC.A.Ş.
MATECO TURİZM DAN.ORG.TEM.VE ÇEVRE DÜZ.İNŞ.MERMER TİC.LTD.ŞTİ.
BALIKESİR İSTİKLAL İNŞ.ÖZEL EĞ.HİZM.YURT KANTİN İŞL.İM.GIDA MADEN SAN.TİC.VE İHR.A.Ş.
BS STUDIO TEKSTİL MOB.TAR.HAYV.METAL TAŞ MADENCİLİK SAN. LTD.ŞTİ.
RA - NA MİMARLIK İNŞ.MADEN DERİ TEKS.GIDA ÜR.TUR.SAN. VE DIŞ.İCLTD.ŞTİ.
DAMA MÜHENDİSLİK PROJE VE MADENCİLİK SAN.TİC.A.Ş.
SECAR İNŞ.TİC.TAŞ.TURZ.HAYV.HAFR.MADEN.İTH.İHR.SAN.ÖZEL EĞT.PETR.OTOM.EML.LTD.ŞTİ.
FARİS MERMER İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
FARKO TAŞIMACILIK TURİZM MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
SPARTAK ANT.TURİZM İNŞ.OTOM.PET.MADEN.İTH.İHR.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
CRYSTAL İNŞ.BAR ALKOLLÜ İÇECEKLER EMLK.MADEN TURİZM İTH.İHR.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
BENTHIE TURİZM İNŞ.VE TAAH.MADENCİLİK TEKS.OTO.GIDA TARIM VE TİC.ÜR.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
AVALON MÜH.OTO HİZ.GIDA İNŞ.TUR.OTEL ORMAN ÜRÜN.TAŞI.AKARY.MADEN TİC.VE SAN.LTD.ŞTİ.
DOLUCALILAR MERMER MADENCİLİK SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
CETAK İNŞ. MADEN MOBİLYA DEKO. TEK.DAYA.TÜKE. MAL. GIDA TAAH. TUR.SAN. TİC. LTD.ŞTİ.
MERTAŞ MADENC.TURİZM OTO İHR.İTH.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
TOP CHAMPION MADEN İNŞ. MAK. TEKS. DERİ İTH.İHR.LTD.
PERGA MADENCİLİK İNŞ.VE İNŞ.MLZ.NAKL.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
HARF DIŞ TİCARET İNŞAAT MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
OLJ LİG İŞPEK MADEN.PET.ÜR.MAK.MÜŞ. ELKT.SAN.İTH.İHR. YAT.TİC.LTD.ŞTİ.
SAFRAN MADENİ YAĞ-AKARYAKIT TEKS.ÜR.SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
COMAS MADENİ AKSAM SAN.VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
BONARI MERMER GRANIT TİC.VE PAZ.LTD.ŞTİ.
BELMERSAN BELEVI MERMER SAN.TİC.LTD.ŞTİ.

KIRGIZİSTAN
BULGARİSTAN
AZERBEYCAN
AVUSTRALYA
SURIYE
İRLANDA
İRAN
ABD
FİNLANDİYA
RUSYA
RUSYA
İRAN
ALMANYA
HOLLANDA
İNGİLTERE
İRAN
ABD
İNGİLTERE
PORTEKİZ
AZERBEYCAN
RUSYA
ALMANYA
ALMANYA
İNGİLTERE
AVUSTURYA
ALMANYA
HOLLANDA
ÇİN
İSRAİL
AZERBEYCAN
KANADA
İRAN
FRANSA
RUSYA
RUSYA

QUAKER MAMULLERİ ÜR.İTH.İHR.PAZ.LTD.ŞTİ.
SACMİ İSTANBUL SERAMİK MAK.TİC.LTD.ŞTİ.
POSEIDON MINING LTD.ŞTİ.
E.G.L. GEMOLOJİK ANALİZ VE BELGELEME A.Ş.
ITP DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
CORUS ÇELİK TİC.A.Ş.
EVREN ULUSLARARASI MADENCİLİK DIŞ TİC. LTD. ŞTİ.
GALLİPLAC KAPLAMA LECHA DIŞ TİC. LTD. ŞTİ.
MANNAH MADEN VE GIDA MADDELERİ TİC.LTD.ŞTİ.
KLÖCKNER DEMİR VE ÇELİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ..
INSERTEKS SERAMİK TEKSTİL SAN. İTH.İHR.A.Ş.
MAKROM MADEN TİCARET LTD.ŞTİ.
ELMAS DEMİR ÇELİK DIŞ TİC. LTD.ŞTİ.
KREMİKOVTZI DEMİR VE ÇELİK TİC.A.Ş.
SOLİBRA GRANİT MERMER SAN. İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
HANTUR MADENCİLİK TURİZM DIŞ TİCARET A.Ş.
MİNİERKOM MİNERAL VE KATI YAKITLARI TİC. A.Ş.
MAVİ MOZAIK YAPI ÜRÜNLERİ SAN. VE TİC. A.Ş.
ÖZ MERT MADENCİLİK TİC. LTD. ŞTİ.
ADM METAL İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
EURO METAL İŞLEME SANAYİ VE DIŞ TİC. LTD. ŞTİ.
ASTHON ÇELİK SAC GIDA TEKSTİL PAZARLAMA TİC. LTD. ŞTİ.
HLS DOĞALTAŞ MERMER İTH.İHR.İNŞ.TUR.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
SAİM BUDİN MADENCİLİK A.Ş.
ESG METAL TİC.LTD.ŞTİ.
DİLER ÇELİK ENDÜSTRİ VE TİC. A.Ş.
MARMARA MADENCİLİK VE YEDEK PARÇA İM.ARDİYE TAŞ.HİZM.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
EKSEN KUYUMCULUK LTD.ŞTİ.
CEMRE GÜMÜŞ KUY.TEKSİTH.İHR.SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
ALMET METAL ENDÜSTRİ VE TİC.A.Ş.
LIQUID PETROLEUM GAS GEV. CY-S.A. MRK.CENEVRE TÜRKİYE ŞUBESİ
FİOMAR MADENCİLİK İTHALAT İHRACAT SANAYİ TİC.LTD.ŞTİ.
KATATİCE JEWELLERY MÜCEVHERAT SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
WESTPARK MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ
STONESTORE DOĞALTAŞ MADEN.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.

ABD
İTALYA
ALMANYA
İSRAİL
ABD
HOLLANDA
BELÇİKA
İTALYA
SURİYE
ALMANYA
SURİYE
UKRAYNA
SURİYE
BULGARİSTAN
BREZİLYA
GÜNEY KORE
İSVİÇRE
İNGİLTERE
SUUDİ ARABİSTAN
UKRAYNA
ALMANYA
KUZEY KORE
RUSYA
HOLLANDA
ÇİN
ABD
HOLLANDA
SIRBİSTAN-KARADAĞ
YUGOSLAVYA
ABD
İSVİÇRE
İTALYA
AVUSTURYA
İTALYA
ALMANYA

ŞEMS MAD.VET.İLÇ.PER.ÜR.KİM.TAR.İNŞ.HAL.VE TEK.KUY.GID.ORM.ÜR.AMB.TİC.LTD.ŞTİ.
SAMİR METAL SAN. VE TİC.A.Ş.
AVRASYA GİRİŞİM İSTANBUL İÇ VE DIŞ TİCARET A.Ş.
DOĞUAKDENİZ MİNERALLERİ SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
IDESTA-KAP MADENİ EŞYA SAN. VE TİC. A.Ş.
GEO MADEN TİC.A.Ş.
INTERCONT MİN.İTH.İHR.TİC.LTD.ŞTİ.
PUSULA MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
DAVED TUR.İNŞ.İTH.İHR.EML.MAD.ORG.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
SIRSTONE LTD. ŞTİ.
SARKUL DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
SERT TAŞ-SAN MAD.İNŞ.TUR.TAR.GID.HAYV.SU ÜR.ENRJ.SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
DİADEMA KUYUMCULUK TURİZM SAN. TİC.İTH.VE İHR.LTD.ŞTİ.
EFRUZ KUY.VE KIY.MADEN EŞ.PAZ.SN.TC.LT.ŞT.
TOYA MADENCİLİK NAKLİYAT SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
ELAZIĞ FERROKROM MAD. A.Ş.
BROKMER MADEN. LTD. ŞTİ.
ALTAI MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
BUTROS MUNİM DIŞ TİC.VE DEMİR SAN.LTD.ŞTİ.
MEKTAŞ MADEN ENDÜSTRİ KİMYA TİC.SAN.A.Ş.
GAMA ALÜMİNYUM METAL SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
TURKUAZ MADENCİLİK VE İNŞ.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
ENA MADENCİLİK VE DIŞ TİC. LTD. ŞTİ.
İTERKUR İTH. İHR. TARIM ÜRÜN. MADEN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
KAAN DİZAYN İNŞ.TUR.MADENCİLİK KİMYA GIDA VE SAN.ÜR.TAAHHÜT TİC.LTD.ŞTİ.
NEWCO İSTANBUL METAL MADEN TİC.A.Ş.
KIRAT MADENCİLİK MAKİNA İMALAT İNŞ.PETROL TAŞ. TURZ.TEKS.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
GEOFASST AVRASYA İNŞ.DAN.MADEN.TUR.İT.İH.SN.TC.L.Ş.
AAATEL ENERJİ GAZ PETROL KİMYA MADEN.İLET.İNŞ.TURZ.GIDA SAN. İÇ VE DIŞ TİC.A.Ş.
HAZNUR MADEN İŞLEME VE HEDİYELİK EŞYA SAN.VE TİC.A.Ş.
LEGOR GROUP TR MADEN ALAŞIMLARI SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
HERAEUS TOKMAK KIYMETLİ MADENLER SAN.A.Ş.
FL MADENİ YAĞLAR TİC.LTD.ŞTİ.
STELLRAM SERT MADEN VE KESİCİ TAKIM SAN.VE TİC.A.Ş.
BÖHLER SERT MADEN VE TAKIM SAN.VE TİC.A.Ş.

İRAN
İRAN
HİNDİSTAN
BULGARİSTAN
İSVEÇ
İSVİÇRE
ALMANYA
KANADA
MOLDAVA
KUZEY KIBRIS T.C.
MALEZYA
ALMANYA
RUSYA
İRAN
ALMANYA
İNGİLTERE
MACARİSTAN
KANADA
SURIYE
ALMANYA
SURIYE
İSVEÇ
İSVİÇRE
UKRAYNA
AVUSTURYA
İSVİÇRE
AZERBEYCAN
ALMANYA
AZERBEYCAN
İSRAİL
İTALYA
ALMANYA
İTALYA
ALMANYA
AVUSTURYA

VAN DALEN İSTANBU L METAL VE MADEN TİC.LTD.ŞTİ.
VENÜS MERMER GRANİT SAN. VE TİC.A.Ş.
TRAVERTINEWORLD MERMER SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
SABA MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.
LİDYA YAPI MALZ. SAN. VE TİC. A.Ş.
MAURER SHÖNE GENLEŞME DERZLERİ SAN. VE TIC.LTD.ŞTİ.
BK ULUS.MER.VE MADEN SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
PARETE MADENCİLİK SAN.VE TİC.AŞ.
AS MERMER İTHALAT İHRACAT İNŞAAT SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
GOLF MADEN MERMER İNŞ.TUR.NAKL.YAT.DAN.TİC.VE SAN. LTD.ŞTİ.
MENDERES MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
SET BETON MADENCILIK SAN.VE TİC.A.Ş.
UNİ ÇİMENTO MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
WELL EAST METAL MERMER SAN. VE TİC.A.Ş.
BOSPHORUS MERMER VE ÇİNİ TİC. LTD. ŞTİ.
İSTANBUL ULUSLARARASI MADENCİLİK MERMER DIŞ TİC.LTD
CHIT SHING MERMER SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
MEDMAR MADEN.İNŞ.ORM.ÜR.İHR.İTH.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
EURASIA MADENCİLİK LTD. ŞTİ.
ALTUN MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.
OTTOMAN MAD.VE TİC.A.Ş.
FIRAT GRUP MADENCİLİK METAL NAKLİYE İNŞ.İNŞ.MLZ.İTH.İHR.TİC.SAN.LTD.ŞTİ.
DİNAR MARBLE-MİNİNG SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
ARBOR MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.
MİDWEST MERMER SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
ELMALI DAĞ MADEN SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
AKSA GAL MADENCİLİK NAKLİYE HALI İNŞ.VE TAHH.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
STRATEX MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
ANS APOREOR NATURAL STONE İNŞ.MADEN MERMER SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
SİNO-ÇOBAN MADEN. ORTAK GEL.SAN. VE TİC. A.Ş.
ALTEA MARMARA MADEN.VE İNŞ.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
GALENA MİNERAL İNŞ.MAD.TUR.GID.TAŞ.SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
C.TEC.MADEN ÇEVRE YAT.TUR.İHR.İTH.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
EBX MADENCİLİK LTD.ŞTİ.
INMET MADENCİLİK A.Ş.

HOLLANDA
YUNANİSTAN
FRANSA
ALMANYA
BELÇİKA
GENEL
ABD
DANİMARKA
SURİYE
IRAK
AVUSTRALYA
FRANSA
HOLLANDA
ÇİN
İSRAİL
SUDAN
ÇİN
İSVEÇ
İNGİLİZ VİRJİN ADA.
ALMANYA
İNGİLTERE
RUSYA
İNGİLTERE
ABD
HİNDİSTAN
İSPANYA
ROMANYA
İNGİLTERE
ALMANYA
HONG-KONG
İSVEÇ
RUSYA
ALMANYA
İNGİLİZ VİRJİN AD.
KANADA

WEST OTTOMAN MADENCİLİK MAK. LTD.ŞTİ.
AFRODİT DOĞALTAŞ TRAVERTEN MERMER SAN.TİC.LTD.ŞTİ
GOLDEN KEY MERMER MAD. İN.MK.TKS.SN.TİC.LTD.ŞTİ.
SAPFİRA MADEN END. İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
HARBORLİTE AEGEAN END.MİNERAL.SAN. A.Ş.
CALMAG KALSİNE MANYEZİT İML.VE TİC.A.Ş.
TUNA MADENCİLİK MER.YEM PAZ.SAN.VE TİC.A.Ş.
GÜNEŞTAŞ MERMER İNŞ.SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
ADM MADENCİLİK SANAYİ VE TİC.LTD.ŞTİ.
ROXYROCKS MERMER ÜRÜN.İHR.İTH.SAN.VE TİC.A.Ş.
WORLD STONE GRANİT MERMER VE NATURAL TAŞLAR SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
GORDION MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
TAHA METAL SAN.VE TİC.A.Ş.
POM-TAŞ MADEN.HAR.VE NAK.TUR.İN.TAAH.İT.İH.SAN.TİC.L.Ş.
GALATA MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
PABALK MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
UNIKORN MADENCİLİK PETROL ÜRÜN.DEM.ÇELİK İNŞ.SAN. VE DIŞ TİC.A.Ş.
ÇETİN MADENCİLİK İNŞAAT TURİZM GIDA HAYVAN.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
GLENCORE İSTANBUL MADENCİLİK VE TİC.A.Ş.
AS KROM MADENCİLİK TURİZM İNŞ. NAKL.LTD.ŞTİ.
TURMIN MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
POZİTİF MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
LİKYA MİNELCO MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
DEWEIJS ÖTER MADEN.İTH.İHR.HAYV.TURİZ.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
BEYKROM MADENCİLİK TİC.VE SAN.A.Ş.
ÇUKURDERE MAD.SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
KOPEX S.A. TURKİYE RİZE CAYELİ ŞUBESİ
BAY-TAŞ MAD.TUR.İNŞ.TAAH.TEKS.GIDA SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
PENTA MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
THRACIAN MİNERALS MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.
T.S. MERMER SAN. VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
YILDIZ MERMER SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
ALPHEKS MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.5208
BİRLİK MADENCİLİK DIŞ TİC.İNŞ.SAN.TİC.A.Ş.
A.T.S.DENİZCİLİK TİC.VE SAN.LTD.ŞTİ.

KANADA
İRAN
ÇİN
ÖZBEKİSTAN
HOLLANDA
AVUSTURYA
LÜBNAN
RUSYA
RUSYA
ABD
İSPANYA
İSPANYA
İRAN
ABD
İNGİLTERE
ALMANYA
IRAK
ÜRDÜN
İSVİÇRE
ARNAVUTLUK
İTALYA
ALMANYA
İSVEÇ
HOLLANDA
NORVEÇ
ABD
POLONYA
ALMANYA
İSPANYA
İNGİLTERE
İSPANYA
ABD
ALMANYA
İNGİLTERE
BELÇİKA

BERMARMOL MERMER SAN. VE TİC. A.Ş.
ALMİN MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
TORBAPAK MADENCİLİK SAN. VE TİC.A.Ş.
PROSES MÜH.DANIŞMANLIK İNŞ.VE TASARIM A.Ş.
KUARS MADENCİLİK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
ELİZE GRANİT İÇ VE DIŞ TİC.SAN.LTD.ŞTİ.
MERİT MERMER MADENCİLİK DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
KENT MADENCİLİK SAN.VE TİC.A.Ş.
RİO TINTO MİNİNG EXPLORATION LTD.ŞTİ.TÜRKİYE ŞUB.
UNITHERM ISI ÜRETİM SAN. A.Ş.
İNPA ULUSLARARASI PAZ.İNŞ.SAN.VE TİC.A.Ş.
EMİN MERMER SAN. İÇ VE DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
TRACO MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
CLAYTEK TEKNİK KİL ÜRETİM SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
GRANİTOS CELTAŞ GRANİT MERMER VE NATUREL TAŞLAR SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
YILDIZ ARAMA VE MADENCİLİK SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.
AGRETAŞ AGREGA İNŞ.SAN.VE TİC.A.Ş.
SÜD-CHEMIE (TR) MADENCİLİK SAN. VE TİC.A.Ş.
ALSEM MERMERCİLİK MADEN İNŞ.TUZ.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
NATURA MERMER MADEN.İNŞ.SAN.VE TİC.A.Ş.
DREMAR MERMER DIŞ TİC.LTD.ŞTİ.
INDUCTOTHERM İNDÜKSİYON SİSTEMLERİ SAN.A.Ş.
EDİRNE MERMER VE MICIR SAN. A.Ş.
AUSTRO MERMER SAN.VE TİC.A.Ş.
MAGNESİT MADEN SANAYİİ LTD. ŞTİ.
MEKA MADEN SANAYİ VE TİC. LTD. ŞTİ.
TÜRK MAADİN A.Ş.
TÜPRAG METAL MAD.SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.
KEİ-NUR DERİ VE TEKSTİL ÜR.TİC.LTD.ŞTİ.
NORANDA MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.
BOSPHORUS NICKEL MADENCİLİK TİC.A.Ş.
HAZAR ÇELİK VE METAL SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
ARMAR METALURJİ MADEN. SAN. VE TİC. A.Ş.
ALUTEC ALİMİNYUM PLASTİK ELEKTRONİK SAN. VE TİC.A.Ş.
ANADOLU FERROKROM MADENCİLİK İNŞ. TUR. SAN. VE DIŞ TİC.A.Ş.

İSPANYA
HOLLANDA
İSVİÇRE
KANADA
RUSYA
SİNGAPUR
ABD
İSPANYA
İNGİLTERE
ALMANYA
ALMANYA
SURİYE
ALMANYA
İTALYA
İSPANYA
BARBADOS
FRANSA
ALMANYA
İTALYA
İSVİÇRE
SURİYE
BELÇİKA
ALMANYA
AVUSTURYA
AVUSTURYA
ABD
ABD
HOLLANDA
İSRAİL
KANADA
UKRAYNA
AZERBEYCAN
İSVİÇRE
ALMANYA
LÜKSEMBURG

TUMAŞ TEKNO UŞAK MADENCİLİK A.Ş.
NEWMONT ALTIN MADENCİLİK LTD.ŞTİ.
BAVOR MADENCİLİK SAN. VE TİC.A.Ş.
EGE METAL ENDÜSTRİ A.Ş.
ÇAYELİ BAKIR İŞLETMELERİ A.Ş.
PERGA GRANİT MADENCİLİK VE DEMİR SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
TECK COMINCO ARAMA VE MADENCİLİK SAN. TİC. A.Ş.

(*) Listedeki firmalar, Taşkömürü, Linyit, Metal Madenler, Endüstriyel Hammaddeler, Mermer, Taşocaklığı, Tuz, kum, Kil, Değerli Taşlar, Kimya Ürünleri Hammaddeciliği, Gübre Hammaddeciliği ve Maden Dışsatımı ile işigal etmektedirler.

(**) Yukarıdaki listeye Madencilğin işigal alanı sayılabilecek Çimento Hammaddeciliği, Demir-Çelik, Çini Hammaddeciliği, Kiremit Hammaddeciliği, Yapı Malzemeleri Hammaddeciliği, Seramik Hammaddeciliği, Petrol ve Doğalgaz ile bu malzemelerin dışsatımı ile işigal eden firmalar dahil edilmemiştir.

BULGARİSTAN
ABD
ALMANYA
GÜNEY KORE
KANADA
İSRAİL
KANADA

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1- ÇALIŞKAN Özgür, DT Uzman Yardımcısı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler, s. 1
- 2- ÇETİNKAYA Murat, Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi
- 3- TÜRKYILMAZ Murat, Türkiye’de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler
- 4- SAATÇIOĞLU Cem, Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye, İÜ İktisat Fakültesi İktisat Bölümü
- 5- ELDEM Vedat, Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, ANKARA
- 6- ELDEM Vedat, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, ANKARA
- 7- ÖKÇÜN Gündüz, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Baskı, ayın No : 82, 1997, ANKARA
- 8- ÇİLİNGİR Yalçın, Madencilüğümüzün Evrimine Toplu Bir Bakış, TMMOB Maden Müh. Odası 5. Bilimsel ve Teknik Kongre, Makale, say; 51-103, 1977
- 9- YENEL Ömer, UZKUT İsmet, “Madencilüğümüzün Yapısı ve Sorunları”, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, 1973, Ankara s. 121
- 10- TONBUL Mehmet, Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Sermayenin Yeri ve Sorunları, TODAİE Yayınları, Ankara 1996
- 11- AVCIOĞLU Doğan, Türkiye’nin Düzeni, Bilgi yayınevi, 6. Basım 1973 say. 459
- 12- Prof. Dr. Müh. ARIOĞLU Ergin, Dr. Müh. YILMAZ Ali Osman, AVŞAROĞLU Nadir, Madencilik Tarihimiz, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi, Yayınlanmamış Rapor, 2005
- 13- ÇİLİNGİR Yalçın, Madencilüğümüzün Evrimine Toplu Bir Bakış ve Mr. ELY’nin Hazırladığı Maden Kanunu Tasarısının Bu Evrimdeki Yeri ve Önemi, Makale, 1975
- 14- AKDİŞ Muhammed, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED Yayın No. 33 1988
- 15- DPT, 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2514, Ankara, 2000
- 16- ALPAR Cem - ONGUN Tuba, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Özel Kuruluşlar: Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirmesi, Türkiye Ekonomi Kurumu, 2. Baskı, İstanbul, 1987
- 17- KARLUK Rıdvan, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayın No:13, İstanbul, 1983
- 18- Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, Ocak 2000
- 19- UNCTAD, World Investment Report 2001, Genova, 2001,
- 20- The World Bank, Global Development Finance-Analysis and Summary Tables, 1999.
- 21- UNCTAD, World Investment Report-1999, Foreign Direct Investment and Challenge of Development, New York, 1999.